

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

OSMANLI DEVLETİ'NİN POTİ ŞEBBENDERLİĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşenur KARAMAN

**Danışman
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ**

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında, Prof. Dr. Nebi Gümüş danışmanlığında, Ayşenur Karaman tarafından hazırlanan *Osmanlı Devleti'nin Poti Şehbenderliği* adlı bu tez çalışması, 12/05/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / ~~oy~~ ~~çokluğu~~yla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı SOYADI

İmza

Başkan

:

Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Üye

:

Doç. Dr. Abdullah BAY

Üye

:

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK

ETİK BEYAN

İslâm Tarihi ve Sanatları Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Osmanlı Devleti’nin Poti Şehbenderliği” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

12/05/2023

Ayşenur KARAMAN

ÖN SÖZ

Tarih geçmişten geleceğe bir köprüdür. Tarih ulusların hafızasıdır. Hafızasını yitiren bir insan nasıl ki kendini bilmiyor, geçmişini bilmiyor ve bundan dolayı etrafa kuşku ile bakıyorsa tarihlerini bilmeyen, önemsemeyen ya da unutan milletlerde aynı anlamsızlığa ve geleceğe yönelik kuşkulara düşecektir. Böylesine önemli bir görevi yüklenen bir bilim dalı olan tarih, günümüzde geçmişe oranla daha da önem kazanmıştır. Bu öneme binaen bu derya deniz ilim ile ilgili sayısız çalışmalar kaleme alınmıştır ve dünya döne durdukça da bu alanda çalışmalar yapılmaya devam edecektir. Elinizdeki bu çalışma da bu ilme ilime hizmet etmeyi amaçlayarak oluşturulmuştur. Bu çalışma Türk tarihinin en ihtişamlı devletlerinden olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bilhassa son zamanlarında Kafkasların en işlek limanlarından olan Poti'de cereyan eden olayların siyasi, askeri, ticari ve sosyal bağlamda incelenip yorumlanması ile ortaya çıkmıştır. Çalışmanın kaynağını ise Osmanlı Arşivleri oluşturmaktadır.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şehbenderlik müessesesi ile Poti Şehbenderliği konularına yer verilmiş olup ayrıca Poti'de görev yapan şehbenderler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan ikinci kısım ise Poti ve civarında cereyan eden siyasi, askeri, ticari ve sosyal faaliyetlerin, ilgili vesikalardan okunup yorumlanması ile teşekkül etmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteğini ve yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ olmak üzere Doç. Dr. Abdullah BAY, Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK, Dr. Öğr. Üyesi Resul TURAN, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAZDAL ve Samet SAZAK'a teşekkür ederim. Ayrıca değerli hocam Burcu YOĞURTCU ile yetişmemde emekleri olan bütün hocalarıma minnettarım. Yine bu çalışmayı yaparken bana yardım ve desteğini esirgemeyen en yakın arkadaşım Havva DEMİRBAŞ'a, katkı sunan arkadaşlarım Rukiye PEKRÜ ve İrem ASAN'a ve hayatımın her alanında olduğu gibi eğitim hayatımda da beni maddi manevi destekleyen aileme teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayşenur KARAMAN

2023, RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLolar LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
1. ŞEBBENDERLİK MÜESSESESİ VE POTİ ŞEBBENDERLİĞİ	7
1.1. Osmanlı Devleti'nde Şebbenderlik Müessesesi	7
1.1.1. Şebbenderliğin Kısa Tarihi	7
1.1.2. Şebbenderlik Görevlileri	8
1.1.3. Şebbenderlerin Görevleri	9
1.2. Poti Şebbenderliği	10
1.2.1. Poti'de Osmanlı Şebbenderliği'nin Kuruluşu ve Lağvedilişi	10
1.2.2. Poti Şebbenderliğinde Bulunan Eşyalar	12
1.2.3. Poti Şebbenderliğinde Şifreli Haberleşme	17
1.2.4. Poti Şebbenderliği'nin Yangına Maruz Kalması	18
1.2.5. Poti Şebbenderliği'nin Gelirleri	20
1.2.6. Poti Şebbenderliği'nin Giderleri	24
1.2.6.1 Poti Şebbenderliği'nin Kira Giderleri	31
1.2.6.2 Poti Şebbenderliği Harcırar Talepleri	38
1.2.7. Poti Şebbenderleri ve Şebbender Vekilleri	42
1.2.7.1. Hüseyin Ağa (Hüseyin Sabri Efendi) (1864 – 1869 ve 1874 - 1876)	44
1.2.7.2. Muhammed Salim Efendi (1869 - 1872)	46
1.2.7.3. Mikriballı Osman Ağa (1872)	47
1.2.7.4. Ömer Sabri Efendi (1872 – 1874)	47
1.2.7.5. Yusuf Efendi (1874)	48
1.2.7.6. Karyus Efendi (1875 – 1876)	49

1.2.7.7. Osman Efendi (1876 - ?).....	49
1.2.7.8. Hrisos Efendi (? – 1880).....	49
1.2.7.9. Aristidi Efendi (1880 - ?).....	50
1.2.7.10. Hamid Bey (? – 1881).....	50
1.2.7.11. İzzet Efendi (1881 - 1885).....	50
1.2.7.12. Mösyö Bertillo (1884 - ?).....	51
1.2.7.13. Ekyadis Efendi (? – ?).....	52
1.2.7.14. İbrahim Hakkı Efendi (1885).....	52
1.2.7.15. Fransuva Ros Terziyan Efendi (1885 – 1886).....	54
1.2.7.16. Kirkor Efendi (1886 – 1887).....	55
1.2.7.17. Ali Nuri Efendi (? – 1890).....	56
1.2.7.18. Ömer Lütü Efendi (1890).....	58
1.2.7.19. Aristidi Edkerino Efendi (1890 – 1891).....	60
1.2.7.20. Dimitraki Efendi (1890 – 1891).....	60
1.2.7.21. Resul Hakkı Efendi (1891 – 1895).....	61
1.2.7.22. Hikmet Bey (1894 – 1895).....	63
1.2.7.23. Ferit Efendi (1895 - ?).....	63
1.2.7.24. Mösyö Teofilyos (1895/1896 - ?).....	64
1.2.7.25. İsmail Asım Bey (1896 – 1897).....	65
1.2.7.26. Abdülaziz Agâh Bey (1897 – 1899).....	67
1.2.7.27. Enver Efendi (1899 – 1900).....	69
1.2.7.28. Mehmet Mazhar Bey (1900).....	70
1.2.7.29. Terkiyan Efendi (1900).....	74
1.2.7.30. Hüseyin Nazmi Bey (1904 - 1907?).....	74
1.2.7.31. Hami Bey (Görev yapmamıştır).....	76
1.2.7.32. Cemil Bey (1907).....	77
1.2.7.33. Eyüp Sırrı Efendi (1907 – 1908).....	77
2. POTİ ŞEBENDERLİĞİNİN FAALİYETLERİ.....	79
2.1. Siyasi Faaliyetler	80
2.1.1. İç Karışıklıklar (İğtişaat).....	81
2.1.2. Ermeni ve Rum Faaliyetlerinin Takibi.....	86
2.2. Askeri Faaliyetler	95

2.3. Sosyal Faaliyetler	104
2.3.1. Mahkemeler ve Celpler	104
2.3.2. Cinayet ve Hırsızlık Vakaları	108
2.3.3. Göçler	111
2.3.4. Salgın Hastalıklar	113
2.3.5. Vefatlar	116
2.3.6. Diğer Sosyal Olaylar	119
2.4. Ticari Faaliyetler	121
2.4.1. Vize ve Pasaportla İlgili Faaliyetler	122
2.4.2. Gemiler ve Ticaretle İlgili Faaliyetler	129
3. SONUÇ	136
KAYNAKÇA	139
EKLER	144

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Tez Türü : Yüksek Lisans
Danışman : Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ
Hazırlayan : Ayşenur KARAMAN
Yıl : 2023
Sayfa Sayısı : 146

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ’NİN POTİ ŞEHBENDERLİĞİ

Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya bölgesi ile temasları Fatih Sultan Mehmet ile başlar. Ancak konumuz olan Poti şehrinin Osmanlı’ya katılması Lala Mustafa Paşa’nın İran seferi sonucunda olmuştur. Coğrafi konumu gereği ve bir liman şehri olmasından dolayı zaman zaman Osmanlı’nın elinden çıkıp Rusya’nın yönetimine girmiştir. 1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı’nın yapılmasından sonra Osmanlı yönetiminden çıkan Poti, artık bir Rus şehri olmuştur. 1793’te III. Selim ile başlayan elçilik faaliyetleri kapsamında Osmanlı Devleti, Poti’de yaşayan tebaasının hak ve hukukunu gözetmek amaçlı burada bir şehbenderlik tesis etmiştir. Bu konsolosluk 1863-1909 yılları arasında Poti’de aktif rol oynamıştır.

Çalışmamız, Poti Şehbenderliği’nin kuruluşunu, Poti’de görev alan memurları ve Poti Şehbenderliği’nin siyasi, askeri, ticari ve sosyal faaliyetlerini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Poti, Şehbenderlik, Osmanlı, Gürcistan, Kafkasya, Rusya

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Islamic History and Arts

Thesis Type : Master Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Author : Ayşenur KARAMAN

Year : 2023

Pages : 146

ABSTRACT

POTİ CONSULATE OF THE OTTOMAN EMPIRE

The contacts of the Ottoman Empire with the Caucasus region begin with Fatih Sultan Mehmet. However, the annexation of the city of Poti -being our topic- to the Ottoman Empire was the result of the Iranian Expedition of Lala Mustafa Pasha. Due to its geographical location and being a port city, from time to time it came out of the Ottoman Empire and came under the rule of Russia. After the Ottoman – Russian war of 1828 – 1829, Poti coming out of the Ottoman Administration, has now become a Russian city in 1793 within the scope of the embassy activities starting with III. Selim, the Ottoman Empire established a consulate here in order to observe the rights and laws of the people of Ottoman-living in Poti. This consulate played an active role in Poti between 1863 – 1909. Our study focuses on the establishment of the Poti consulate, the officials working in Poti and the political, military, commercial and social activities of the Poti consulate.

Keywords: Poti, Consulate, Ottoman, Georgia, Caucasia, Russia

KISALTMALAR

A.}MKT.MHM.	: Sadaret Mektûbi Mühimme Kalemi Evrakı
A.}MTZ.(04)	: Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı
Bk.	: Bakınız
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi
DH.TMIK.M.	: Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat Komisyonu
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
HR.İD.	: Hâriciye Nezâreti İdare
HR.H.	: Hâriciye Nezâreti Hukuk Kısmı Evrakı
HR.HMŞ.İŞO.	: Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
HR.MKT.	: Hâriciye Nezâreti Mektûbi Kalemi Evrakı
HR.SAİD.	: Hâriciye Nezâreti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyeti
HR.SFR.1.	: Hâriciye Nezâreti Petersburg Sefâreti
HR.SFR.04.	: Hâriciye Nezâreti Sofya Sefâreti
HR.SYS.	: Hâriciye Nezâreti Siyasi
HR.TH.	: Hâriciye Nezâreti Tahrirat
HR.TO.	: Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı
HR.UHM.	: Hâriciye Nezâreti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdiriyeti
Hız.	: Hazreti
İ.HR	: İrâde Hâriciye
İ.TAL.	: İrâde Taltifat
M.	: Miladi
No.	: Numara
R.	: Rûmî

Ş.D.	: Şura-yı Devlet Evrakı
Vd.	: Ve diğerleri
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Poti Şehbenderliğinde Bulunan Eşyaların Listesi.....	13
Tablo 2. Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri (15 Aylık).....	20
Tablo 3. Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri (15 Aylık) (Devam).....	21
Tablo 4. Poti Şehbenderliği Masrafları (6 Aylık).....	25
Tablo 5. Poti Şehbenderliği Masrafları (9 Aylık).....	26
Tablo 6. Poti Şehbenderliği Masrafları (1 Eylül 1890 – 12 Mart 1891).....	28
Tablo 7. Poti Şehbenderliği Masrafları (8 Nisan 1891 – 12 Haziran 1891).....	28
Tablo 8. Mazhar Bey'in Hâsılâtıdan Aldığı Ücret ve Diğer Masraflar.....	30
Tablo 9. Mazhar Bey'in Hâsılâtıdan Aldığı Ücret ve Diğer Masraflar (Devam).....	30
Tablo 10. Yıllara Göre Poti Şehbenderliği'nin Kira Bedelleri.....	37
Tablo 11. Müfettiş Mehmet Ali Bey'in Batum'a Seyahatinde Kullandığı Şirketler ve Frank Cinsinden Tutarları.....	41
Tablo 12. Müfettiş Mehmet Ali Bey'in Gittiği Yerler, Vasıtası ve Tutarları.....	41
Tablo 13. Ağâh Bey'in Zimmeti Olan Masraflar.....	69
Tablo 14. Mahkemelerce Çağrılan Kişiler ve Çağırılma Sebepleri.....	106
Tablo 15. Hisseleri Gösterir Liste.....	119

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin büyük topraklar kazanması ve geniş sınırlara ulaşması sadece fetihlerle olmamıştır. Tebaası arasında adaleti tesis etmesi, tebaasının hak ve hukukunu muhafaza etmesi, hoşgörülü bir siyaset izlemesi, onun asırlara meydan okuyan bir devlet olmasının önünü açmıştır. II. Viyana Kuşatmasından sonra (1683) toprak kayıpları başlasa bile Osmanlı her zaman kaybettiği topraklarda meskûn olan tebaasının hak ve hukukunu gözetmiştir. Bu bağlamda 1793 yılında ilk elçiliği Londra'da açmıştır. Zaman içinde elçilik açılan yerlerde artış gözlenmiştir. Çalışmamız olan Poti şehri de bunlardan birisidir.

Araştırmanın Konusu

Araştırma, tarihsel bağlamda Osmanlı-Gürcü ilişkilerini, Poti şehri ve şehbenderliğini, bu şehbenderliğe atanan şehbender memurlarını ve Poti'deki şehbenderliğin siyasi, askeri, ticari ve sosyal faaliyetlerini kapsamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Karadeniz'in önemli liman şehirlerinden biri olan Poti hakkında maalesef kayda değer bir akademik çalışmaya tesadüf edilememiştir. Var olan çalışmalarda dolaylı yoldan değinilmişse de ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bütün bu sebeplerle Osmanlı'nın Poti Şehbenderliği'ni incelemek ve müstakil bir çalışma yapmak elzem olmuştur. Bu çalışmayla bölge tarihine bir nebze de olsa katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma Poti tarihini ve Osmanlı arşivlerinden Poti Şehbenderliği'ne ait belgelerin okunması ve yorumlanmasını kapsamaktadır. Konumuz olan Poti Şehbenderliği'nin faaliyetleri bağlamında 1863-1909 tarihlerini kapsayan ilgili belgeler seçilmiştir.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şehbenderlik müessesesinin tarihsel bağlamı, Poti Şehbenderliği'nin kuruluşu ve Poti Şehbenderleri

hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Poti Şehbenderliği'nin siyasi, askeri ve sosyal faaliyetleri belgeler ışığında incelenmiştir.

Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Araştırmada önce Osmanlı arşivinden temin edilen Poti Şehbenderliği ile ilgili belgeler okunup not alınmış, daha sonra tarihler miladi takvime göre kronolojik olarak tasnif edilip, orijinali bozulmadan sadeleştirilerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın temel taşı Osmanlı vesikalarıdır. Başkanlık Osmanlı Arşivleri ana kaynak olarak ele alınmıştır. Bu ana kaynaklar dışında konuya yakın yazılmış tezler, makaleler incelenmiştir. Faydalanılan başlıca eserler ise şunlardır: Nebi Gümüş "XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri", M. Fahrettin Kırzıoğlu "Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi", Mahir Aydın "Faş Kalesi", Mahmut Akpınar "Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi", Müslimen Abacı "II. Abdülhamid Döneminde Karadeniz Bölgesindeki Şehbenderliklerin İstihbarat Faaliyetleri (1876-1909)", Resul Turan "Çarlık Rusya'sı Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)", Faik Reşit Unat, "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri", Tahir Sezen, "Osmanlı Yer Adları", Zafer Şık "Adını Ben Koydum İsimler Kılavuzu (Osmanlıca İmlalı)." ve "Osmanlı Arşivlerinde Ermeni ve Rum İsimleri Kılavuzu." Ayrıca online olarak Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nın Kubbealtı sözlüğü de bu araştırmada sıkça kullanılan web sitelerindendir.

Asıl konuya geçmeden önce tarihsel süreçte Poti, Osmanlı – Gürcü ilişkileri ve Osmanlı idâresi altındaki Poti'yi incelemek yerinde olacaktır.

TARİHSEL SÜREÇTE POTİ (FAŞ)

Rion Nehri üzerine kurulan Poti, Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e 312 km uzaklıkta bulunmaktadır. Greklerin *Phasis* olarak adlandırdıkları şehrin ilk yerleşimleri antik çağa rastlamaktadır. Poti ve çevresinin tarihi 2600 yılı aşkındır. Strabon, *Faş'ın*¹ denize döküldüğü yerde büyük bir ticari alanın bulunduğunu söylemektedir. Tarihsel bağlamında burada bir kale bulunduğunu, bu kalenin 400 asker tarafından korunduğunu ancak kulelerin ağaçtan imal edildiğini Kafkas sahillerini gezen Arrian'dan öğrenmekteyiz. Roma askeri garnizonu olarak da düşünülebilir. Bizans imparatoru I. Jüstinyen zamanında buradaki kale güçlendirilmiştir. Daha sonra Bizans – Sasani savaşında, Sasaniler burayı ele geçirmek istemişlerse de başarılı olamamıştır. Hristiyanlığın kabulünden sonra Poti, Grek piskoposluk bölgesi olmuştur.²

OSMANLI – GÜRCÜ İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHİ

Osmanlı – Gürcü ilişkilerinin nasıl başladığına geçmeden önce Güney Kafkasya'nın önemli devletlerinden biri olarak anılan Gürcistan'ın tarihsel durumunu incelemek yerinde olacaktır.

İslâm tarihi açısından bölge incelenirse, bu bölgede ilk İslâm akınlarının Hz. Ömer dönemine rastladığı görülür. 640 yılına kadar Derbent'e kadar olan bölgeleri fetheden İslâm Orduları, 645-646 yıllarında Habib b. Mesleme komutasında Tiflis ve çevresini İslâm topraklarına katmışlardır.³ Daha sonra bölgeye olan akınların Emeviler ve Abbasiler döneminde de devam ettiği görülür.

Kafkas bölgesine ilk akın eden Türkler, Abbasi Ordusu'nda bulunan ve buraya Müslüman olarak gelen Türklerdir. Ancak bağımsız ve müstakil olarak incelendiğinde bu bölgeye ilk gelen Türk akıncılar, Tuğrul ve Çağrı Beylerin komutası altında gelen birliklerdir. Ancak onların amacı fetihten de ziyade bölgeyi tanımak maksatlıdır.

¹ Evliya Çelebi'nin suyunun pek tatlı olduğunu söylediği Faşa çayı olarak da bilinen Rion (Riyon) Nehri, Kafkas Dağları'ndan doğarak Poti şehrinin kuzeyinden Karadeniz'e dökülür. (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, çev. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 2. Cilt – 1. Kitap / 120.).

² Mustafa Aydın, “Faş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2 Haziran 2023).

³ Mehmet Çoğ, “Gürcüler Arasında İslâmiyet'in Yayılması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Haziran 2007), 41.

Güney Kafkasya'yı hâkimiyeti altına alan Selçuklu sultanı ise Sultan Alparslan'dır.⁴ Zira bu bölgenin fethi ve elde tutulması Sultan Alparslan'ın Anadolu'yu fethi ve oğuzların yeni yurt edinmeleri için elzem idi.

Anadolu Selçuklu Dönemi'ne bakıldığında ise ekseriyetle Selçuklu-Gürcü siyasi mücadeleleri göze çarpmaktadır. Gürcüler Anadolu Selçukluları'na bağılıktan ziyade onlarla mücadele yolunu seçmiştir. Ancak bu döneme denk gelen Moğol istilalarından kendisi de etkilenmiş ve zayıflamıştır. Osmanlı Devleti hâkimiyetine girene kadar da bu bölgede hâkim olan güç sürekli el değiştirerek süregelen bir şekilde savaflara şahit olmuştur. Moğollar, Harizmşahlar, İlhanlılar, Timur Devleti ve Karakoyunlu hâkimiyetleri buna örnek verilebilir.

Osmanlı-Gürcü ilişkilerinin ne zaman başladığını incelenirse Gürcü kaynaklarının ve Bizanslı tarihçi Dukas'ın vermiş olduğu malumatlara göre Sohum, İstanbul'un fethinden 2 yıl önce Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçtiği yıllarda Osmanlı'ya bağılıklarını bildirmiştir.⁵ Hatta Dukas sadece Sohum'un değil Doğu Karadeniz kıyılarının İstanbul'un fethinden önce gelip Osmanlı Devleti'ne bağılılık bildirdiklerini ifade etmektedir.⁶ Fahrettin Kırzioğlu ise Gürcistan kaynakları ve tarihçi Dukas'ın vermiş olduğu bu malumatı doğrulamaktadır ancak Kırzioğlu'na göre bunun tarihi kesin değildir.⁷

Osmanlı'nın Gürcistan ile ilişkileri Prof. Dr. Nebi Gümüş'e göre ise Osmanlı'nın İstanbul'u fethi (1453), Sohum Seferi (1454) ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğuna ilhakını (1461) müteakip başlamıştır.⁸

OSMANLI İDARESİNDE POTİ

İdari yapı olarak Gürcistan'ın Samegrelo–Zemo Svaneti bölgesine bağılı bir şehir olan Poti'nin, tarihsel olarak Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethini müteakip Sohum ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya ilhak oluşundan yukarıda bahsedilmişti. 1555 yılında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında imzalanan Amasya

⁴ Çoğ, "Gürcüler Arasında İslâmiyet", 43.

⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1976), 1.

⁶ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, 2.

⁷ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, 5.

⁸ Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 38.

Antlaşması gereğince İmereti, Megrel, ve Guria bölgeleri Osmanlı'ya bırakılmıştır. Ancak bu bölgede sürekli nüfuz mücadeleleri ve Gürcülerin itaatte sebat etmemeleri yüzünden otorite sağlanamayınca 1578 yılında Serdar Lala Mustafa Paşa, İran Seferi'ne çıkıp Gürcistan topraklarını itaat altına almıştır. Ayrıca bu sefer sonucunda birçok bölge de Osmanlı'ya geçmiştir. Bu sefer neticesinde Poti, önce liva statüsüyle Batum'a bağlanmış, daha sonra da 1582 yılında müstakil bir sancak haline getirilmiştir.⁹

Abaza halkının Kefe ve Azak'ın 1475'te Osmanlıların eline geçmesiyle Ceneviz ve Venediklilerle ticaretleri sekteye uğrayınca, Karadeniz kıyılarında korsanlık etmeye başladılar. Faş Irmağı'nın güneyinde Gönye kıyılarına hatta Rize'ye kadar olan kısımları yağmaladılar. Bunun üzerine Osmanlı Donanması Gönye ve Faş Kaleleri önünde Çoruh ve Faş Nehirlerine yakın olarak devriye gezmişlerdir.¹⁰

Yukarıda bahsi geçen korsanlık faaliyetlerinden dolayı Poti'ye, bu korsanlık faaliyetlerine engel olmak maksadıyla 1579'da Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından kale yaptırılmıştır. Bu kale daha sonraki zamanlarda Rusya Devleti'nin Kafkaslarda ki faaliyetlerine karşılık müstahkem bir mevki olarak kullanılacaktır.¹¹

Gürcistan kıyılarının güvenliğini sağlamak ve Güney Kafkasya'ya erzak ve mühimmat tedarikini güvence altına almak için Karadeniz sahillerinde bulunan kalelerin sağlamlaştırılmaları için adım atılmıştır. Bunlardan biri de Faş Kale'siydi.¹² Mahir Aydın'ın ifade ettiğine göre Faş Kalesi ilk yapıldığı zaman o civarda malzeme olarak taş bulunmadığından ağaçlarla yapılmıştır. Bunun pek tabi sonucu olarak iklimin de etkisiyle zaman içinde tahtalar çürümüştür. Bu bölgede bir kalenin varlığı fazlasıyla elzem olduğundan kale, daha iyi malzeme kullanılarak ve büyük ödeneklere mükemmel ve müstahkem bir şekilde 1724 yılında yeniden inşa edilmiştir.¹³

Tarihsel süreç içinde Faş, Osmanlı ile Rusya arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Rusların sıcak denizlere inme, boğazları ele geçirme, Karadeniz'de söz sahibi olabilme emellerine binaen Kafkasya'da izlediği politika, Gürcülerin Rusların

⁹ Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 06/06 (Aralık 1986), 68.

¹⁰ Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi*, 10-11.

¹¹ Aydın, *Faş Kalesi*, 67.

¹² Mehmet Kazdal, *Vezir İshak Paşa'nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 97-98.

¹³ Aydın, *Faş Kalesi*, 71.

tarafdarlığını yapmaları ve Osmanlı'nın bu bölgede pasif bir siyaset izlemeleri neticesinde Poti, 1809 yılında Rusların eline geçmiştir. 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'nın sonucunda bazı yerlerle birlikte Poti de tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.¹⁴ Daha sonra 1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile elden çıkmıştır.

¹⁴ Aydın, *Faş Kalesi*, 113-114.

1. ŞEBBENDERLİK MÜESSESESİ VE POTİ ŞEBBENDERLİĞİ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Şebbenderlik Müessesesi

1.1.1. Şebbenderliğin Kısa Tarihi

Kuruluşundan 400 seneyi aşkın bir süre herhangi bir ülkede şebbenderlik gibi bir kurum açmayan Osmanlı Devleti, bu fikrini 18. yüzyıla gelindiğinde yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştır. III. Selim dönemine gelinceye kadar bu kurumun varlığına ihtiyaç duyulmazken, III. Selim tahta çıktıktan sonra pek çok yenilik yapmıştır. Bu yeniliklerden biri de bazı Avrupa ülkelerinin başkentlerinde dâimî elçilikler açtırmasıdır. Bu gaye ile ilk dâimî elçilik 1792 yılında Londra'ya açılıp bu göreve getirilen ilk kişi Yusuf Agah Efendi olmuştur. Yine Paris'e Seyit Ali Efendi ve Berlin'e de Aziz Efendi gönderilmiştir.¹⁵ Bu elçilerin en önemli görevi ise bulundukları memleketlerde Osmanlı vatandaşının ve tüccarının hak ve hukuklarını gözetmektir. Zaman içinde bu kurum 1802'de alınan bir kararla şebbenderlik müessesesine dönüştürülmüştür. Ancak II. Mahmut zamanına gelindiğinde bazı Rum tercümanları ve devlet adamlarının Osmanlı Devleti aleyhine yanlış bilgiler verdikleri anlaşılmış şebbenderlik faaliyetleri durdurulmuştur. Ancak bu durum 1815 Viyana Kongresi akabinde yeniden değişmiştir. Bunun üzerine II. Mahmut birtakım düzenlemeler yaparak şebbenderlik kurumunu yapılandırmıştır. Bu bağlamda ilk defa *Başşebbender* sıfatıyla 1840 yılında Mösyö Zehrab isimli şahıs Londra'ya atanmıştır.

Doğu bölgelerine bakıldığında ise ilk şebbenderliği 1839 yılında İran'a (Tebriz) açıldığı görülmektedir.¹⁶

Asıl konuya geçmeden önce şebbender kavramını açıklamak yerinde olacaktır. Şebbender kelimesi aslen Farsça kökenli olup “*Şah*” ve “*Bender*” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Padişah anlamına gelen Şah¹⁷ kelimesi ile, ticaret yeri, işlek ticaret iskelesi anlamına gelen Bender kelimesinin birleşimi olan *Şebbender* terimi Ferit Devellioğlu tarafından terim olarak şu iki şekilde açıklanmıştır:

¹⁵ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968), 20.

¹⁶ Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şebbenderlik Müessesesi*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001) 21-24.

¹⁷ Bu kelime zamanla “şeh” formunu almıştır.

“1. Konsolos. 2. Mahmut II zamanında, Osmanlı İmparatorluğu içinde yerli Müslüman tüccarların korunması bakımından aralarında çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı gidermekle görevli bulunan kimse (bu manadaki şehbender adı II. Meşrutiyetten sonra kaldırılmıştır.)”¹⁸

Şemsettin Sami ise *Şehbender* kelimesini şu şekilde açıklamıştır:

“Bir devlet tarafından diğer bir devletin ticaret-gâh bir şehir veya iskelesinde tebaasının hukukunu müdafaa ve umur ve münasebat-ı ticariyelerine nezaret etmek üzere tayin ve ikame ettirdiği memur, konsolos.”¹⁹

Her iki kaynağın vermiş olduğu tanım incelenirse ikisinde de benzer anlamlar olduğu göze çarpar. İlk Müslüman tüccarların hak ve hukukunu korumakla görevli memur demek olan şehbender kelimesi, zaman içinde anlam kaymasına uğrayarak siyasi görevleri olan uluslararası ilişkileri düzenleyen bugün ki manasıyla “konsolos” anlamını kazanmıştır.

1.1.2. Şehbenderlik Görevlileri

Arşiv vesikalarından tespit edilebildiği kadarıyla şehbenderlik kurumunda çalışan memurların kendi içlerinde derece ve rütbeleri bulunmaktadır. Bunlar üst rütbeden aşağıya doğru şu şekilde bir dağılım göstermiştir: Başşehbender, Şehbender, Şehbender Vekili ve Kançılarya Memuru. Bu meslek guruplarının vazifelerine kısaca değinmek yerinde olacaktır:

Başşehbenderler, vilayet ve birinci dereceden öneme sahip olan şehirlerde görev yapan en üst düzey yetkiye sahip memurlardır.

Şehbenderler ise liva denilen ikinci derecede önemli olan şehirlere atanan memurlardır. Görevleri başşehbenderin göreviyle aynı olup maaşı başşehbendere göre daha düşüktür.

Şehbender Vekilleri livadan daha düşük derecede önemli şehirlere atanan bu memur hiyerarşisinin alt tabakasıdır. Stajyer olarak da kabul edilebilen bu memurlar şehbenderlere göre daha az maaş alırlar.

Kançılarya Memurları denilen görevliler ise genelde şehbenderhanelerin yazı işlerinde sorumlu olup, zaman zaman şehbender derecesinde de görev ikame etmişlerdir.

¹⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017), “şeh-bender”, 1148.

¹⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, (İstanbul: İdeal Kültür - Yayıncılık, 2012), “şehbender”, 618.

Bunlar dışında bir de fahri olarak çalışan şehbenderler vardır ki bu şehbenderler de *Vazifeli Şehbenderler* gibi hiyerarşik bir düzen arz ederler. *Fahri başşehbender*, *fahri şehbender* ve *fahri şehbender vekili* olmak üzere 3 kısma ayrılırlar.²⁰ Ancak konuyu aşacağından dolayı ayrıntıya girilmeyecektir.

1.1.3. Şehbenderlerin Görevleri

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu ilk dâimî elçiliği 1792 yılında Londra'ya açmıştı. Avrupa karşısında ilimde, sanatta ve fende gerileme, yapılan savaşlarda toprak kayıpları gibi durumlar Osmanlı'yı birtakım yenilikler yapmaya yönlendirmiştir. Dâimî elçilik açmasında ki gayesi ilkin yabancı ülkelerde olan Osmanlı vatandaşı olan tüccarların hak ve hukukunu gözetmek iken zamanla bu gaye başka gayelere evrilmiştir. Yabancı ülkelerde açılan şehbenderlikler çeşitli görevleri yüklenmiştir. Bu görevler başlıca şöyledir: İdari görevler, ticari ve gemicilik ile ilgili görevler, adli görevler, muhabirlik görevleri, sağlık alanındaki görevler, dini görevler ve diğer görevler.

Bu görevleri açıklamak gerekirse, şehbenderlerden yapmaları beklenen görevler şunlardır:

- Pasaport işlemlerini büyük titizlikle yürütmek.
- Devlet adına vergi almak ve vergi sisteminin işleyişinden sorumlu olmak.
- Osmanlı vatandaşlarının doğum, ölüm, evlilik, miras ve nüfus kaydı gibi işlemleri yürütmek.
- Osmanlı vatandaşları içerisindeki muhtaçlara yardım etmek.
- Gemi evraklarını kontrol etmek, sevk işlemlerini yapmak.
- Osmanlı tüccarlarının ve yabancı ülke vatandaşlarının gemilerine sıhhiye patente vizesi vermek.
- Osmanlı tüccarlarına ticaret beratı vermek.
- Deniz kazalarını çözmek ve gemilerin kurtarılmasına yardım etmek.
- Osmanlı tüccarlarının gemilerinde yaşanan problemlerin çözümüne yardım etmek.

²⁰ Akpınar, *Osmanlı'da Şehbenderlik Müessesesi*, 28-29.

- Bulundukları limanlara gelip giden Osmanlı savaş gemileriyle ilgili meseleleri çözmek.
- Osmanlı gemilerinin alım satımıyla ilgilenmek.
- Bulundukları ülkelerdeki iktisadi gelişmeleri ve çalışmaları devlete gerektiği şekilde bildirmek.
- Osmanlı gemileri içinde işlenen suçlarla ilgili gerekli işlemleri yapmak.
- Ticaret davalarıyla ilgilenmek.
- Bulundukları şehirlerin mahkemelerinde Osmanlı vatandaşlarının davalarını takip etmek.
- Gerekli istihbaratı sağlamak.²¹

1.2. Poti Şehbenderliği

1.2.1. Poti’de Osmanlı Şehbenderliği’nin Kuruluşu ve Lağvedilişi

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, 1792 yılına kadar şehbenderlik müessesesi fikrinde olmamıştır. Bu tarihe gelince çeşitli sebeplerden dolayı bu düşüncesini değiştirmiştir. Keza bu bağlamda ilk şehbenderliği de Londra’da açmıştır. Güney Kafkasya bölgesine bakıldığında ise bölgenin önemli şehirlerinden biri olan Tiflis’te ilk şehbenderlik 1851 yılında Petersburg Sefâreti’ne bağlı olarak kurulduğu görülmektedir.²² Poti Şehbenderliği’nin kurulmasına gelince bu husus ile ilgili ilk bilgilere Tiflis Şehbenderi’nin 31 Temmuz 1862 yılında kaleme aldığı arızasında ulaşılmıştır. Tiflis Şehbenderi Poti civarına gitmiş olduğunu ifade edip bu civardaki Osmanlı vatandaşının hak ve hukukunun korunması için bir şehbenderlik tesis edilmesinin ihtiyacı karşılayacağını ifade etmiştir. Tiflis Şehbenderi’ne göre Poti limanı, memur tayin edilmesi gerektiren yerlerden olup mevzu bahis liman Karadeniz sahilinde ve son sınırda olup Osmanlı ve Rusya arasında bulunan, Kafkasya’nın en işlek yerlerinden biridir. Poti ve civarında Osmanlı memurları olmadığından dolayı oralarda bulunan yerel memur tarafından Osmanlı vatandaşlarının hak ve hukukuna tecavüz edilmekte olup dâimî sıkıntılar yaşanmaktadır. Ayrıca sınırlarda memur

²¹ Akpınar, *Osmanlı Devleti’nde Şehbenderlik Müessesesi*, 56-79.

²² Nebi Gümüş, “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet’in Tiflis’te Öldürülmesi”, *Akademik-Us* 1/3 (2019), 2.

bulunmaması hasebiyle mürur tezkireleri hakkında yapılması gereken işlemlerin icra edilememesi Osmanlı askerlerinin firar etmesini ve serseri takımının iltica etmelerini kolaylaştırmaktadır. Tiflis Şehbenderi, Poti’de bir şehbenderlik müessesesinin gerekliliğinin sebeplerini ifade ederek burada bir şehbenderlik kurulmasının halkın menfaati dışında Osmanlı Devleti için de istihbarat babında fayda sağlayacağını bildirmiştir. Poti limanı ve deniz işlerini yürütmenin zor ve ehemmiyetli oluşu hasebiyle buraya vasıflı bir memur tayin edilmesi gerekliliğini de ekleyip Tiflis Şehbenderliği’nde bulunan kançılara memurlarından birinin Poti’de görevlendirilmesini ve bu görevlinin de Poti’de ikamet edebilmesi için 500 ruble maaş verilmesini talep etmiştir. Bunun dışında bir ücret gerekmediğini, Poti hâsılâtının burada bulunan memura yeteceğini beyan etmiştir.²³

Tiflis Şehbenderi kaleme aldığı dilekçesinde Poti’de şehbenderlik kurulmasının sebeplerini açıklamıştır. Gerçekten de coğrafi konumu da göz önüne alındığında Poti’de bir konsolosluğa ihtiyaç vardır. İşlek bir limana sahip olması, Tiflis’e ve Batum’a yakınlığı olması gibi sebepler burada bir şehbenderlik kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bu arzuhalin üzerinden yaklaşık 1 seneyi aşkın bir zamandan sonra Poti’de bir şehbenderlik kurulmuştur. Tespit edilebildiğine göre Poti Şehbenderliği’nin kuruluş tarihi 13 Eylül 1863’dür.²⁴ Buradaki şehbenderler genel olarak Müslüman vatandaşlardan olup *sâniye*, *sâlise* ve *hâmise* rütbelerine haiz olmuşlardır.²⁵

Tespit edilebildiğine göre Poti Şehbenderliğinde ilk görev alan şehbender Hüseyin Ağa (1864), son şehbender ise Eyüp Sırrı Efendi’dir (1907). Toplamda ise burada şehbenderlik yapan kişi sayısı vekillerle beraber tespit edilebildiğine göre 32’dir. Bunun dışında şehbenderhanede vekâleten görev alan vekiller de mevcut olup diğer görevliler ise kançılara memurları, kâtipler ve tercümanlar olarak tespit edilmiştir.

Zaman zaman Poti Şehbenderliği unvanında değişmeler olmuştur. Şehbenderlikten şehbender vekâletine çevrildiği görülmüştür. Örneğin Poti

²³Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrâde Hâriciye [İ.HR]*, No. 195, Gömlek No. 11058, 1.

²⁴BOA, *Hâriciye Nezâreti İdâre [HR.İD]*, No. 697, Gömlek No. 1, 3.

²⁵Müslimen Abacı, *II. Abdülhamit Döneminde Karadeniz Bölgesindeki Şehbenderliklerin İstihbarat Faaliyetleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 67.

Şehbenderliği unvanı, 23 Ocak 1900²⁶ ve 5 Mayıs 1900²⁷ tarihlerinde Poti Şehbender Vekâleti unvanıyla değiştirilmiştir.

Poti Şehbenderliği'nin lağvedilmesi malumatı, Narda kançıları iken Poti Şehbender Vekilliği ve ardından Vidin Tüccar Vekâleti'ne tayin olunan Eyüp Sırrı Efendi'nin, İstanbul ve görev yerlerine gidip gelmesi için kendisine verilen harcırahın yetersiz olduğu hakkında Hâriciye Nezâreti'ne arz ettiği 21 Ocak 1909 tarihli tahriratında tespit edilmiştir.²⁸ Eyüp Sırrı Efendi'nin Poti'ye tayin edildiği tarih 6 Kasım 1907 tarihidir.²⁹ Poti'de şehbenderlik yaparken Vidin Tüccar Vekâleti'ne 28 Ekim 1908 tarihinde padişah emri ile tayin olmuştur.³⁰ Eyüp Sırrı Efendi'nin harcırah talebinde ifade ettiği üzere Poti Şehbenderliği lağvedilmiştir. Belge tarihlendirmesi m. 1909 tarihli olduğuna göre ve Poti'ye Eyüp Sırrı Efendi'den sonra bir şehbender tayini de tespit edilemediğinden Poti Şehbenderliği'nin lağvedilme tarihi 28 Ekim 1908 tarihi ile 21 Ocak 1909 tarihi arasında bir tarih olarak düşünülebilir. Ancak Poti Şehbenderliği lağvedildiyse de, fahri şehbenderlerle idâre olunmaktadır. Vekâleten tayin edilen bu kişiler hakkında sefâretten bilgi alınamadığı gibi asaleten seçilen memurlar hakkında da bilgi bulunmamaktadır. Mevzu bahis olan Poti Şehbenderliği'nin uzun bir süre bilinmeyen bir memura bırakılması sakıncaları beraberinde getireceği için durumun tetkik edilerek bildirilmesi gerekliliği 15 Kasım 1908 tarihinde talep edilmiştir.³¹

1.2.2. Poti Şehbenderliğinde Bulunan Eşyalar

Bir kuruluşa olmazsa olmazlardan biri de o kuruluşu meydana getiren eşyalardır. Tezin ana konusu olan şehbenderlik kurumu da birtakım eşyalardan teşekkül ettirilmiştir. Söz konusu bu eşyalar resmi işlemlerin icra edilebilmesi için gerekli olan eşyaları kapsadığı gibi orada görev yapan memurun da hayatını idame ettirecek şekilde mevcut olması gereken eşyaları da kapsamaktadır. Günümüzde

²⁶ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 6.

²⁷ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 90, 2.

²⁸ BOA, *Hâriciye Nezâreti Sofya Sefâreti [HR.SFR.04]*, No. 611, Gömlek No. 37, 1.

²⁹ BOA, *İ.HR*, No. 409, Gömlek No. 39, 6.

³⁰ BOA, *HR.SFR.04*, No. 609, Gömlek No. 175, 1.

³¹ BOA, *Hâriciye Nezâreti Tahrirat [HR.TH]*, No. 369, Gömlek No. 21, 1.

döşemelik eşya dediğimiz bu olgunun Osmanlı’da ki karşılığı *mevrûşat*³² kelimesidir. Arşiv vesikalarında tespit edilebildiği kadarıyla Poti Şehbenderliğinde şu eşyalar bulunmaktadır: Kırmızı damasko kapı pencereleri, beyaz pencere perdeleri, damasko kanepeler, koltuk, ceviz masa, masa örtüsü, damasko kaplı ceviz sandalye, tahta tabaklık, semaver, kahve güğümü, şamdan, seccade, tahta kançılarya, muşamba örtüsü, evrak ile dolu torba, yemek bıçağı, yemek çatalı, havlu, defter, beyaz örtü, mühür, boya kutusu, kasa, para, pul, pasaport vatandaşlık doğum kâğıtları ve sıhhiye patentası, kançılarya evrakı, dolaplar, altından imal edilmiş eşyalar.³³ Bu bölümde Poti Şehbenderliğinde bulunan eşyalarla ilgili hususlar incelenecektir.

Poti Şehbenderi Muhammed Salim Efendi tarafından Petersburg Sefâreti’ne gönderilen 12 Nisan 1869 tarihli vesikada şehbenderhaneye ait eşya listesine ve adetlerine ve bunların durumuna ulaşılmıştır.³⁴ Poti Şehbenderliğinde bulunan eşyalar, aşağıdaki listede gösterilmiştir:

Tablo 1. Poti Şehbenderliğinde Bulunan Eşyaların Listesi

ADET	EŞYA	DURUMU
6	Kırmızı damasko ³⁵ kapı pencereleri	Fazlasıyla eskimiş
7	Beyaz pencere perdeleri	Fazlasıyla eskimiş ve yıpranmış
1	Damasko kanepeler	Eskimiş
2	Koltuk	Kira
1	Ceviz masa	Eskimiş
1	(Ceviz masa) Örtüsü	Fazlasıyla eskimiş ve yıpranmış
7	Damasko kaplı ceviz sandalye	Eskimiş
2	Tahta tabaklık	Eskimiş
1	Semaver	Eskimiş
1	Kahve güğümü	Fazlasıyla eskimiş
2	Şamdan	Eskimiş
1	Seccade	Fazlasıyla eskimiş
1	Tahta kançılarya	Eskimiş
1	Muşamba örtüsü	Gayet eskimiş ve yıpranmış
9	Evrak ile dolu torba	-
8	Yemek bıçağı	Eskimiş ve Yıpranmış

³² Mevrûşat: Ev, işyeri vb. yerleri döşemek için gerekli eşya, döşeme. (*Güncel Türkçe Sözlük*, “Mevrûşat” (Erişim 14 Mart 2023)).

³³ Bk. BOA, *Hâriciye Nezâreti Petersburg Sefâreti [HR.SFR.1]*, No. 19, Gömlek No. 94, 2; BOA, *HR.SFR.1*, No.126, Gömlek No. 48, 3 ve BOA, *HR.TO*, No. 360, Gömlek No. 106, 1.

³⁴ BOA, *HR.SFR.1*, No. 19, Gömlek No. 94, 2.

³⁵ Damasko: i. (İtal. *damasco*) [Dimaşk (Lat. Damascus) şehrinin adından] Şam şehrinde dokunan ipek kumaşın taklidi olarak sonradan Avrupa’da özellikle Fransa ve İtalya’da üretilen, çözgü ve atkı ipliklerinin farklı parlaklıkta olması sebebiyle yüzünde parlak, tersinde mat çiçek ve süs motifleri bulunan, ipekli veya yün keten karışımı, iki yüzlü döşemelik kumaş. (*Kubbealtı Lugatı*, “Damasko” (Erişim 13 Mart 2023)).

Tablo 1 (Devam). Poti Şehbenderliğinde Bulunan Eşyaların Listesi

8	Yemek çatalı	Eskimiş
1	Düfa (ya da defa'?) ceviz masa	-
1	Düfa(?) küçük masa	-
2	Havlu	Eskimiş
2	Defter	-
1	Beyaz örtü	Eskimiş
1	Mühür	-
1	Boya kutusu	-
68		

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere şehbenderhanede toplam 68 parça eşya bulunmaktadır. Bu eşyaların isimleri, adetleri ve durumları bildirilmiştir. Buna göre kimi eşya eski, kimisi fazlasıyla eski ve yıpranmış ve kimisi de kiradır. Bazı eşyaların durumları ise belirtilmemiştir. Buna göre şehbenderhanede gündelik yaşamı idame edecek şekilde eşya mevcuttur. Poti Şehbenderliği'nin ilk kuruluş tarihi olan 1863 yılından, eşyaların durumunu bildiren 1869 tarihli bu rapora değin 6 sene geçmiştir. Kuruluş zamanında şehbenderlikte bulunan eşyaları bildirir bir vesikaya rastlanmamıştır. Ancak şahsi görüşümüze göre 6 sene gibi bir zaman zarfı içinde bazı eşyaların bu kadar kısa sürede eskimesi, şehbenderliğin ilk zamanında bu eşyaların sıfır olmaması ile açıklanabilir.

Mefrûşat talebi Petersburg Sefâreti tarafından da dile getirilmiştir. Poti'de bulunan Osmanlı Devleti şehbenderhanesinde mevcut eşya bulunmadığından ve Poti şehri Rusya Devleti'nin önemli bir iskelesi olması sebebiyle Poti Şehbenderhanesi'nin, diğer devletlerin şehbenderhaneleri raddesinde döşenebilmesi için bir miktar akçe verilmesi için Petersburg Sefâreti tarafından talep edilmiştir. Bundan bahisle bunun gibi tefriş için Osmanlı Devleti'nin şanına uygun olacağı beyan edilerek şehbender Ömer Sabri Efendi'ye 10 bin kuruşun gönderilmesi için hazinece gerekenin yapılması 25 Haziran 1872 tarihli bir arıza ile talep edilmiştir.³⁶

Poti Şehbenderliğindeki mefrûşat durumu ve talepleri farklı zamanlarda şehbenderler tarafından ifade edilmiştir. 3 Mayıs 1887 tarihli bir belgede Poti Şehbenderliğinde bulunan eşyaların listesinin gönderilmiş olduğu, mevcut eşyaların şehbenderliğin ihtiyacını karşılamadığı ifade edilerek gerekli mefrûşat ve tamir masrafı verilmesi talep edilmiştir.³⁷ Yine 3 Haziran 1902 tarihli bir tahriratta Poti

³⁶ BOA, *HR.MKT*, No. 750, Gömlek No. 14, 1.

³⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 13, 2.

Şehbenderliğindeki mefrûşat durumu arz edilmiştir. Buna göre Poti Şehbenderi, görev yerine ulaştığı zamandan itibaren Poti Şehbenderliğindeki eşyanın yenilenmesini talep ettiyse de bu talebinin karşılık bulmadığını, 4 kırık sandalye ve 2 kırık masadan başka eşya olmadığını hatta öyle ki bu durumun resmi günlerde mahalli hükümet memurlarını oturtacak bir sandalye bile bulamadığını ifade ederek gerekli olan eşyaların satın alınması için şehbenderhane hâsılât fazlasından 1800 kuruş harcanmasını istemiştir.³⁸ Poti Şehbenderi durumun mühim oluşunu tahriratında bildirmiştir. 15 Temmuz 1902 tarihli belgede Poti Şehbenderliği'ne r. 1311 (1895/1896) tarihinden beri eşya bedeli verilmediği kayıtlardan anlaşıldığı ifade edilmiştir. Şehbenderler nizamnamesinin 9. maddesinde şehbenderlere verilecek mefrûşat masraflarının, maaşlarının bir misli olacağı yazılmış olup bir misli maaş olan 900 kuruş verilmiş olduğu ifade edilmişse de Poti Şehbenderliği'ne uzun bir süre mefrûşat bedeli verilmemiş olması ve maaşının da az olması hasebiyle verilmiş olan 900 kuruş ile şehbenderhaneye elverişli eşya tedarikinin mümkün olmadığı da belirtilmiştir. Bundan dolayı 1800 kuruşun verilmesi talep edilmiştir.³⁹ Mefrûşat bedeli talebi ile ilgili tespit edilen en son tarihli belge 1905 senesine tekabül etmektedir. Buna göre 20 Mayıs 1905 tarihli belgede Poti Şehbenderliği tarafından Poti Şehbenderhanesi'nin yenilenmesi için mefrûşat bedeli talep edilmiştir. Kayıtlarına müracaat edilerek Poti Şehbenderliği'ne 6-7 seneden beri mefrûşat bedeli verilmediği anlaşılmıştır. Tamir ve masraflar için 1000 kuruş verilmesi talep edilmiştir.⁴⁰

Sonuç olarak Poti Şehbenderliği'nin 1887, 1902 ve 1905 tarihlerinde mefrûşat talebi olduğu görülmektedir. Bu mefrûşat talebi öyle ki çok elzem bir şekilde dile getirilmiştir. Devlet personelini oturtacak sandalye bile bulunamaması mefrûşat ödeneğini zaruri kılmaktadır. Nizamname gereği verilen bir misli maaş Poti Şehbenderliği'nin ihtiyacına yetmemiş olup 2 misli maaş (1800 kuruş) ödeneği yapılması öngörülmüştür. Diğer bir ödenek ise 1000 kuruş kadardır. Buradan anlaşılabacağı üzere Poti Şehbenderliği için yapılan ortalama mefrûşat bedeli ortalama 900-1000 kuruştur.

³⁸ BOA, *HR.TH*, No. 271, Gömlek No. 18, 2.

³⁹ BOA, *HR.TH*, No. 271, Gömlek No. 18, 1.

⁴⁰ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 55, 3.

Şehbenderliklerde bulunan diğer bir önemli eşya da kasadır. Genellikle para ve kıymetli mücevherler için kullanıldığı düşünülse de resmi dâirelerde önemli evrakların da kasalarda muhafaza edildiği görülmüştür.⁴¹ Poti Şehbenderliği'nde de kasa, önemli bir eşyadır. Arşiv vesikalarında da bunun önemi görülmüştür. 12 Şubat 1902 tarihli bir belgede teftiş defterinde Poti Şehbenderliği'nde kasa bulunmadığı görülmektedir.⁴² Ancak bu daha sonra talep edilmiştir. Buna göre 17 Ocak 1905 tarihli tahriratta gönderilmesi talep edilen şifre anahtarı hakkında bir cevap alınamamışsa da bu talep tekrar edilerek kasa satın alınması gerektiği de ifade edilmiştir.⁴³ Kasa talebi ile ilgili bir diğer husus 18 Ekim 1906 tarihli belgede ifade edilmiştir. Buna göre Batum Başşehbenderliği'nden gönderilen 6 Nisan 1908 tarihli tahriratta Batum Şehbenderliği'nde bulunan kasa, şifre anahtarlarını ve bazı önemli evrakları korumaya yetmediği bildirilmiştir. Bu durum pek çok sakıncayı ortaya çıkardığından dolayı 350 ruble kadar harcanarak uygun bir kasa alınması ve Batum'da ki kasanın Poti Şehbenderliğinde kasa bulunmamasından dolayı oraya gönderilmesi gereği belirtilmiştir. Ayrıca bu konuda benzer bir talep 10 Nisan 1908 tarihinde Poti Şehbenderliği tarafından istenmiştir. Binası ahşap olan Poti Şehbenderhanesi'nde kasa bulunmaması, Poti'de akla fikre gelmeyecek şekilde bir hırsızlığa karşı durumlara karşı koruma amaçlı Batum'da şehbenderhanenin işlemlerine yetersiz kalan kasanın Poti'ye gönderilmesi talep edilmiştir.⁴⁴ Anlaşıldığına göre Osmanlı Devleti'nde yeni ve sağlam kasa talebi, önemli olan merkezlerden yapılmaktadır. Batum Başşehbenderliği nitekim böyle bir talepte bulunmuştur. Ancak eski kasanın çöpe atılması gibi bir düşünce hasıl olmamıştır. Bu gibi durumlarda eski kasa, daha az önem arz eden yerlerden ihtiyaca binaen kullanılmak üzere talep edilmiştir. Poti Şehbenderliği'nin Batum Başşehbenderliği karşısında daha az önemli olduğu açıktır. Batum'da bulunan eski kasa Poti Şehbenderliği'nin ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca coğrafyanın mesken tipi üzerinde etkisi düşünülürse bu bölgede ahşap tipi yapılanma görülmektedir. Bu da kasanın varlığını zaruri kılmaktadır.

Poti Şehbenderliğinde bulunan demirbaş ve diğer eşyalardan hariç bir de resmi evrakların mevcudiyeti bulunmaktadır. 12 Şubat 1902 tarihli bir belgede Poti

⁴¹ Bk. BOA, *HR.İD*, No. 704, Gömlek No. 33, 3.

⁴² BOA, *HR.SFR.1*, No. 126, Gömlek No. 48, 3.

⁴³ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 53, 1.

⁴⁴ BOA, *HR.İD*, No. 704, Gömlek No. 33, 3.

Şehbenderliği'ne ait teftiş defterinde pul, hâsılât, basılı evrak, defterler, eşya ve tahsisat ile ilgili malumatlara ulaşılmıştır. Buna göre 26 Teşrinievvel 1902 tarihinde şehbenderhanede 23 tane 50 kuruş, 565 adet 20 kuruş, 868 tane 10 kuruş ve 354 adet 5 kuruşluk ve 313 tane 20 paralık ve 76 adet meccanen pul mevcut olması gerekirken 4 tane 5 kuruşluk ve 2 tane meccanen pul eksik ve 101 adet 20 paralık pul fazla bulunmuştur. Masraflar defteri içinde yazılı olmayıp gayet az olan fazla hâsılât ise bu sene ödenmesi gecikmiş maaşlar için alındığı şehbender vekili tarafından ifade edilmiştir. Şehbenderhanede 578 pasaport, 5 vatandaşlık, 100 doğum kâğıdı ve 50 adet sıhhiye patentası mevcuttur. Şehbenderhanede verilmiş vatandaşlık ilmühaberlerinden birçoğu tescili tabiiyet defterine kaydedilmemiş ve birçok pasaport vizesi dahi özel defterlere yazılmamıştır. Pul defterinin yirmi ikinci sayfasında bir numara yanlışlığı ve pul defteriyle muhasebe defterinin aynı rakamlarında bir farklılık görünmüşse de aynı zamanda muhasebe hâsılât defterinde 9405 buçuk ve pul defterinde 9219 kuruş görülmüştür. Bu gibi işlemlerde dikkat edilerek özel defterlere kaydedilmediği isnadı ve bazı mertebe yolsuzluk yapıldığı ima edilmiştir. Bunun dışında şehbenderhanede kasa yoktur. 16 Eylül 1890 tarihli mazbataya göre 1800 kuruş karşılığında satın alınan eşya şehbenderhanede mevcut olup bu eşya ile şehbenderhane pek güzel döşenmiştir.⁴⁵

Yukarıdaki teftiş evrakında Poti Şehbenderliğinde mevcut bulunan bazı evraklardan bahsedilmiştir. Adet olarak ifade edilen paraların bazılarında noksanlık bulunurken bazıları fazladır. Fazla olan hâsılâttan gecikmiş memur maaşlarının ödendiği şehbender tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca pasaport, vatandaşlık doğum ve bazı patentaların varlığına da değinilmiştir. Ancak bu evraklardan vatandaşlık ile ilgili olanların çoğu deftere kaydedilmemiştir. Pul defterinde ise rakamsal olarak hatalar bulunmaktadır. Bundan kaynaklı bazı yolsuzluk isnatları ima edilmiştir. Ayrıca kasa ve mefrûşat durumları belirtilmiştir.

1.2.3. Poti Şehbenderliğinde Şifreli Haberleşme

Gizli haberleşme için gerekli olan şeylerden biri de Fransızca şifre anahtarlarıdır. Bilindiği üzere *Kriptografi* olarak da isimlendirilen şifreli haberleşmeler önemli haberlerin düşman eline geçmemesi için kullanılan bir yöntemdir. Osmanlı Devleti de bu yöntemi ilk 1816 yılında benimsemiş ve telgrafın

⁴⁵ BOA, *HR.SFR.1*, No. 126, Gömlek No. 48, 3.

kullanılmaya başlandığı zaman olan 1855’e kadar kullanmıştır.⁴⁶ Tespit edilebildiğine göre Poti Şehbenderliği ile olan bazı yazışmalarında Osmanlı Devleti şifreli mesajlar kullanmıştır. Bu kanıya şu belgelerden varılmıştır:

30 Ağustos 1890 tarihli belgede icap ettiği üzere Batum, Poti ve Tiflis şehbenderlikleriyle haberleşme gerekli görüldüğünden gizli haberleşmeye mahsus Fransızca şifre anahtarlarından birinin gönderilme saati hakkında Trabzon Vilâyetinden alınan telgraf gönderilmiş olup gereğinin yapılması talep edilmiştir.⁴⁷

Vesikadan da anlaşıldığı üzere Kafkasya’da bulunan önemli merkezlerden olan Batum, Poti ve Tiflis şehbenderlikleri ile yapılan haberleşmede şifreli mesajların varlığına rastlanılmıştır. Zira Rus hâkimiyeti altında olan bölgede her zaman değilse de kimi zaman buna ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir vesikada ise şifre tayin edildiği bildirilmiştir. Buna göre:

Kâtip Zahit Efendi tarafından Trabzon Vilâyetine gönderilen 5 Ekim 1890 tarihli vesikaya göre gerektiği üzere Batum, Poti ve Tiflis şehbenderlikleriyle haberleşmenin gerekli oluşundan bahisle gizli haberleşmeye Fransızca şifre tayin edilmiştir. Bu şifrelerden birinin gönderilmesi hakkında 21 Ağustos 1890 tarihli bir telgraf gönderilmiş olup bu telgrafta Hâriciye Nezâreti’nden alınan cevapta yeniden yazılan 4 parça melfuf gönderildiği beyan edilmiştir. Bu 4 parçadan birinin vilayette tutularak diğer 3 parçanın zikri geçen şehbenderliklere gönderilmesiyle gerekenin yapılması istenilmiştir.⁴⁸

1.2.4. Poti Şehbenderliği’nin Yangına Maruz Kalması

Poti Şehbenderliği ile ilgili diğer bir mühim olay, temsilciliğin 1880 yılında bir yangına maruz kalmasıdır. Bu durum evrak ve önemli malzemelerin yanması gibi mühim neticeleri ortaya çıkarmıştır. Buna göre Poti Şehbenderliği’nden Hâriciye Nezâreti’ne gönderilen telgrafa göre Poti Şehbenderi büyük bir tehlike geçirildiğini arz ederek 14 Ocak 1880 akşamında saat 10 sularında bir takım zararlı kimseler tarafından şehbenderhanenin ateşe verilerek yakıldığını ifade etmiştir. Buna göre şehbender uykudayken çıkarılan ateş, zaten ahşap olan binayı sararak içerilere doğru

⁴⁶ Sedat Bingöl, “Osmanlı Devleti’nde Kriptografik Uygulamalar ve Kod Defterleri”, *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 56 (Eylül 2022), 113.

⁴⁷ BOA, *Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi [DH.MKT]*, No. 1756, Gömlek No. 51, 1.

⁴⁸ BOA, *DH.MKT*, No. 1767, Gömlek No. 81, 1.

sirayet etmiştir. İçeride bulunan şehbender ve şehbenderhane kançıları olan oğlu üzerlerinde yalnız birer gömlek bulunduğu halde birinci katın penceresinden kendilerini aşağıya atarak kurtarabilmışlerdir. Mahalli memurlar rüzgârın şiddetli oluşundan dolayı yangını söndüremedikleri için kançılara evrakı, dolaplar, mühürler, sandık içinde bulunan 1500 ruble hâsılât, bütün kıyafetler, üniformalar, nişanlar, gümüş ve altından imal edilmiş bir hayli eşya yangından etkilenmiştir. Bu münasebetle evrakların hepsi telef ve zayi olmuştur. Durumu arz eden şehbender keyifsiz bulunduğunu da beyan ederek gerekli olan adaletin icrasını istirham etmiştir.⁴⁹

Bu konu ile ilgili olarak 26 Ocak 1880 tarihinde gönderilen telgrafta Poti Şehbenderi'nin istidası tekrar edilerek şehbenderin ecnebi bir memlekette haiz olduğu resmi mevkiye nazaran ıstırabının azaltılması hususunda yardım istenilmiştir.⁵⁰

Yangın tarihi ve şehbenderlerin görevlerinin kronolojik olarak karşılaştırılması sonucunda tespit edilebildiğine göre Poti Şehbenderliği'nde yangına maruz kalan şehbender Hrisos Efendi'dir. Nitekim Hrisos Efendi 8 Nisan 1880 tarihli bir arızasında kendisine verilmiş olan nişanların Poti yangınında yandığını ifade ederek yeniden kendisine bu nişanların verilmesini talep etmiştir.⁵¹

Bir yörenin bina yapısı o yörede yaygın bulunan maddelerle inşa edilir. Taşı bol olan yörelerde ki evler ekseriyetle taştan, kurak olan yöreler topraktan, ağaçlıklı bir bölgede ise genelde ahşaptan yapılır. Bilindiği üzere Karadeniz bölgesinin coğrafi konumunun getirdiği şartlar dolayısıyla bu bölgenin bol ağaçlıklı olması yöre binalarının da ağaçtan imal edilmesini gerektirmiştir. Poti, Karadeniz kentlerinden biri olup, bölgenin mesken tipi ahşaptandır. Arşiv vesikasında şehbenderin de ifade ettiği üzere şehbenderhane ahşaptandır. Binanın ahşap olması yangının hızla yayılmasında etkili olmuştur. Yangını çıkaranların kim olduğu tespit edilemese de verdiği zarar ortadadır. Şehbender ve oğlu canını kurtarabildi ise de resmi evrakları kurtaramamıştır. Bu da şehbenderhanenin kuruluş tarihinden 1880 senesine kadar olan önemli evrakların yanması sonucunda o döneme kadar olan malumatın da yok olması anlamına gelir. Hâsıl olan kanaatimize göre birkaç senelik bir dönem, yanan evraklardan dolayı gün yüzüne çıkarılamayacaktır.

⁴⁹ BOA, *HR.TO*, No. 360, Gömlek No. 106, 1.

⁵⁰ BOA, *HR.TO*, No. 134, Gömlek No. 58, 1.

⁵¹ Bk. BOA, *HR.TO*, No. 332, Gömlek No. 61, 1.

1.2.5. Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri

Şehbenderlerin görevlerinden biri de yolcuların pasaportlarını Osmanlı Devleti adına vize etmeleridir. Vize ettikleri her pasaporttan hâsılât elde ediyorlardı. Arşivde Poti Şehbenderliği'nin gelirlerine rastlanmıştır. Gerek vize ve pasaport işlemleri olsun gerek hâsılât fazlası olsun bu gelirler kayıt altına alınmıştır. 13 Eylül 1863 tarihinden 12 Aralık 1864 tarihine kadar olan 15 aylık sürede Poti Şehbenderliği'nin karayolu ya da gemiyle geçiş için verdiği vizelerden elde ettiği hâsılâtı gösterir tablo aşağıdadır:

Tablo 2. Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri (15 Aylık)

Vize	Vasıta	Hâsılât (Frank)	Kimlik	Meslek	Gittiği Yer	Tarih
Vize	-	2	Yakup oğlu Hasan oğlu Ali	Taşçı	Kütayis	17 Eylül 1863
Vize	-	2	Öksüz oğlu Yusuf	Taşçı	Kütayis	17 Eylül 1863
Vize	-	2	Sarı Ahmet oğlu Mustafa oğlu Mehmet	Taşçı	Kütayis	20 Eylül 1863
Vize	-	2	Kibar oğlu İbrahim	Tüccar	Ozurget	21 Eylül 1863
Vize	-	2	Emin oğlu İbrahim	Taşçı	Kütayis	23 Eylül 1863
Vize	Gemi	2	Hasan Reis	Kaptan	Trabzon	25 Eylül 1863
Vize	-	2	Ali oğlu Osman	Tüccar	Zugdidi	27 Eylül 1863
Vize	-	2	Sağır oğlu Hasan oğlu Mehmet	Dülger	Poti	1 Ekim 1863
Vize	-	2	Menşur oğlu Ahmet oğlu Ömer	Dülger	Poti	1 Ekim 1863
Vize	-	2	Kara Ömer oğlu Mustafa oğlu Şerif	Dülger	Poti	1 Ekim 1863
Vize	-	2	Yazıcı oğlu Mehmet oğlu Hasan	Tüccar	Ozurget	7 Ekim 1863
Vize	Gemi	4	Bişir oğlu Mustafa oğlu Ömer	-	Batum	9 Ekim 1863
Vize	-	2	Musa oğlu Hasan	Dülger	Zugdidi	9 Ekim 1863
Vize	-	2	Sarı oğlu Ali oğlu Yakup	Dülger	Poti	11 Ekim 1863
Vize	-	2	Küçük Ali oğlu Mehmet oğlu Hasan	Dülger	Poti	11 Ekim 1863
Vize	-	2	Kevmet oğlu Halil oğlu Ali	Dülger	Poti	11 Ekim 1863
Vize	-	2	Kevmet oğlu Halil oğlu Ali	Dülger	Memleketi	12 Kasım 1863
Vize	-	2	Hacı Mehmet oğlu Ali	Tüccar	Tiflis	17 Ekim 1863
Vize	-	2	Bilal oğlu Dursun	-	Memleketi	23 Ekim 1863
Vize	-	2	Şerbet oğlu Mustafa oğlu Ali	-	Batum	23 Ekim 1863
Vize	-	2	Kanlı Mustafa oğlu Kahraman	Dülger	Memleketi	3 Kasım 1863
Vize	-	2	Durmuş oğlu Ahmet	Tüccar	Tiflis	5 Kasım 1863

Tablo 2 (Devam). Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri (15 Aylık)

Vize	-	2	Mehmet oğlu Abdülaziz	-	Doğu Şirvan	7 Kasım 1863
Vize	-	2	Abdüsselam oğlu Mehmet	-	Doğu Şirvan	7 Kasım 1863
Vize	-	2	İskender oğlu Abdullah	-	Doğu Şirvan	7 Kasım 1863
Vize	-	2	Dursun oğlu Şaban	Dülger	Poti	8 Kasım 1863
Vize	-	2	Laz oğlu Hurşit Reis	-	Osmanlı canibi	10 Kasım 1863
Vize	-	2	Osman oğlu Raşit oğlu Osman	Tüccar	Poti	17 Şubat 1864
Vize	-	2	Keşiş oğlu Şayan	-	Sohum	21 Şubat 1864
Vize	-	2	Halos Ömer oğlu Emin	Tüccar	Oçamçıra	29 Şubat 1864
Vize	-	2	Mehmet oğlu Hasan	Tüccar	Kütayis	2 Mart 1864
Vize	-	2	Mehmet Ağa	Tüccar	Zugdid	13 Mart 1864
Vize	-	4	Arif reis	Kaptan	Osmanlı canibi	13 Mart 1864
Vize	-	2	Mustafa Efendi	Tüccar	Oçamçıra	25 Mart 1864
		112				

Tablo 3. Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri (15 Aylık) (Devam)

Vize	Vasıta	Hâsılât (Frank)	Kimlik	Meslek	Gittiği Yer	Tarih
Vize	Gemi	2	Deli Mustafa oğlu Mehmet	Kaptan	Osmanlı canibi	29 Şubat 1864
Vize	-	2	Ahmet oğlu Şerif	Dülger	Kütayis	6 Mart 1864
Vize	-	2	Şahin oğlu Ömer	Dülger	Kütayis	11 Mart 1864
Vize	-	2	? oğlu Hasan	Dülger	Poti	15 Şubat 1864
Vize	-	2	Mehmet Efendi	Tüccar	Zugdid	17 Mayıs 1864
Vize	-	4	Hüseyin Reis	Kaptan	Sohum	25 Mayıs 1864
Vize	-	2	? oğlu Salih	Kaptan	Sohum	8 Haziran 1864
Vize	-	2	-	-	Poti	18 Haziran 1864
Vize	-	2	Müfit ?	Fırıncı	Kütayis	3 Temmuz 1864
Vize	-	2	-	Fırıncı	Kütayis	3 Temmuz 1864
Vize	-	2	Süleyman Çavuş	Tüccar	Tiflis	23 Temmuz 1864
Vize	-	2	Resul Usta oğlu İbrahim	-	Poti	29 Temmuz 1864
Vize	-	2	Gürcü oğlu Osman	Tüccar	Ozurget	8 Ağustos 1864
Vize	-	2	Şehri Mehmet Ağa	Tüccar	Zugdid	10 Ağustos 1864
Vize	-	2	Bahri oğlu Ali oğlu Mehmet	Dülger	Poti	15 Ağustos 1864
Vize	-	2	Kör oğlu ?	Dülger	Poti	15 Ağustos 1864

Tablo 3 (Devam). Poti Şehbenderliği'nin Gelirleri (15 Aylık) (Devam)

Vize	-	2	Pir oğlu Ahmet	Dülger	Poti	15 Ağustos 1864
Vize	-	2	Casim oğlu Ahmet	Dülger	Poti	19 Ağustos 1864
Vize	Gemi	2	Ömer Reis	Kaptan	Osmanlı canibi	17 Eylül 1864
Vize	-	2	Mehmet Efendi	Tüccar	Kütayis	21 Eylül 1864
Vize	-	2	Mehmet Ağa	Tüccar	Zugdid	27 Eylül 1864
Vize	-	2	-	Taşçı	Tiflis	15 Ekim 1864
Vize	-	2	Ali oğlu Mehmet	Taşçı	Poti	20 Ekim 1864
Vize	-	2	Ömer usta	Dülger	Poti	20 Ekim 1864
Vize	-	2	Cevahir oğlu Abdülaziz	Fırıncı	Kütayis	19 Kasım 1864
Vize	-	2	İlyas oğlu Ali	Fırıncı	Kütayis	19 Kasım 1864
Vize	Gemi	4	Hasan kaptan	Kaptan	Osmanlı canibi	29 Kasım 1864
Vize	-	2	Osman oğlu Ali	Tüccar	Ozurget	3 Aralık 1864
Vize	-	2	Mehmet Ağa	Tüccar	Poti	9 Aralık 1864
Vize	-	2	? oğlu Kel Ahmet	Mellah ⁵²	Sohum	5 Aralık 1864
Vize	-	2	Murat oğlu Mehmet	Mellah	Poti	8 Aralık 1864
		92				
		112	Nakil tutarı			
		204⁵³				

Anlaşılabacağı üzere tablo bir vize hâsılâtını göstermektedir. Yapılan vizeler çoğu zaman karayolu ile olsa da kimi zaman gemi üzerinden de verilmiştir. Poti'den şu kentlere gidiş olmuştur: Kütayis⁵⁴, Ozurget⁵⁵, Trabzon, Zugdid⁵⁶, Batum, Tiflis, Şark-ı Şirvan⁵⁷, Sohumi⁵⁸, Oçamçıra⁵⁹, Osmanlı Devleti ve kimi kişiler de memleketleri

⁵² Denizci, gemici, kaptan. (*Kubbealtı Lugatı*, “Mellâh” (Erişim 1 Haziran 2023)).

⁵³ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 4, 4.

⁵⁴ Bugün ki ismi ile Kutaisi, Gürcistan'ın bir kentidir.

⁵⁵ Bugün ki ismi ile Ozurgeti, Gürcistan'ın bir kentidir.

⁵⁶ Bugün ki ismi ile Zugdidi, Gürcistan'ın bir kentidir.

⁵⁷ Doğu Şirvan. 3 farklı Şirvan kenti bulunmaktadır. Siirt iline bağlı ilçe olan Şirvan, eski ismi ile Şamahi olarak bilinen bugün Azerbaycan'a bağlı Şirvan ve İran'a bağlı bir bölge olan Şirvan olarak bilinmektedir. Konumuz olan Şark-ı Şirvan'ın, şehbenderlik etki alanına yakınlığı hasebiyle Azerbaycan Şirvan olduğu düşünülmüştür. (Kaynak: Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 729).

⁵⁸ Aynı isimle Gürcistan kenti.

⁵⁹ Bugün ki ismi ile Oçamçire, Gürcistan'ın bir kentidir.

tarafına gitmişlerdir. Hâsılât, Frank para birimi üzerinden belirtilmiştir. Toplam hâsılât ise 204 franktır.

Poti Şehbenderliği'nin vâridatları yani gelirleri babında şu bilgilere ulaşılmıştır. 5 Ağustos 1901 tarihli bir müzekkerede Poti Şehbenderliği'nin 1316 senesi 4. şuhur-u selase hâsılât fazlası 688 kuruş 34 paradır. Bu hâsılât fazlasının garip bir şekilde postaya emanet edilerek gönderildiği 14 Mart 1901 tarihli tahriratta ifade edilmiştir. Bu meblağ hakkında muhasebenin haberi olmadığından dolayı Poti Şehbenderliği'nden gerekli izahın yapılması hususunda Poti Şehbenderliği'ne tebliğ yapılması istenmiştir.⁶⁰ Postaya tuhaf bir şekilde emanet edilen Poti Şehbenderliği'nin hâsılât fazlası olan 688 kuruş 34 paranın kim tarafından ne amaçla postaya bu şekilde bırakıldığı ilgili belge grubunda tespit edilememiştir. Ancak kronolojik olarak incelenildiğinde verilen tarihlerde görevli olan şehbenderin Mazhar Bey olduğu tespit edilmiştir. Belge tarihlendirmesi mali sene üzerinden bakıldığında (1316 senesi 4. şuhur-u selase) bu tarihlerde Mazhar Bey'in 2 ay gibi bir süre izinli olduğu ve geri döndüğü tespit edilmiştir. O görev yerine dönünceye kadar şehbenderlik işlerini Terkiyan Efendi isimli bir görevlinin idame ettiği de ulaşılan malumatlar arasındadır. Kesin bir tarihlendirme yapılamamasından dolayı, hâsılât fazlasını postaya garip bir şekilde emanet eden kişinin Mazhar Bey ya da Terkiyan Efendi olduğu düşünülebilir.

Hâsılât fazlasından hariç bir de Poti Şehbenderliği'nin 1 senelik zaman zarfında elde ettiği gelirler de vardır. 23 Temmuz 1902 tarihli muhasebe odası müzekkeresinde Poti Şehbenderliği'nin 14 Mart 1901 tarihi ile 13 Mart 1902 tarihleri arasında genel hâsılâtının 28.042 kuruş olduğu görülmüştür. Şehbenderliğin masrafı ise 6866 kuruş 10 paradır. Genel hâsılâttan masraflar çıkarıldığında 21.175 kuruş 30 para kalmıştır. Hâsılât fazlasına sayılmak üzere 3 defada gönderilen 3759 kuruş 10 para çıkarıldığında geriye kalan 17.416 kuruş 20 paranın 16.314 kuruşu Mazhar Bey tarafından Osmanlı Bankası'na tahvil edilmiştir. Geriye kalan 1102 buçuk kuruş, önceki sene ödemesi gecikmiş olan maaş ve tahsisatlarına mahsuben Mazhar Bey tarafından alındığı anlaşılmıştır. Uygun görülürse Mazhar Bey'e Osmanlı Bankası vasıtasıyla tahsis edilen 1800 kuruş maaş ve tahsisatın, ilk çıkacak maaştan sonra alıkonularak hâsılât hesabına kaydedilmesi ve tercüman maaşı senetlerinin satın

⁶⁰ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 46, 2.

alınarak üstüne ilave edilmek üzere mecdi 19 kuruş hesabıyla 13 kuruş pul bedelinin gönderilmesi talep edilmiştir.⁶¹

Buna göre 1901-1902 yılları Poti Şehbenderliği'nin 1 senelik hâsılâtı 28.042 kuruşa ulaşmıştır. Şehbenderliğin giderleri ise 6866 kuruş olup hâsılâtan karşılanmıştır. Birtakım giderler sonucunda elde kalan 16.314 kuruş Mazhar Bey tarafından Osmanlı Bankası'na gönderilmiştir. Geri kalan meblağ ise Mazhar Bey'de kaldığı anlaşılarak Mazhar Bey'in maaşından kesilerek hâsılât hesabına kaydedilmiştir.

Hâsılât fazlasıyla ilgili olarak diğer bir malumat da 15 Kasım 1908 tarihli bir belgeden ulaşılan Eyüp Sırrı Efendi'ye Poti Şehbenderliği'nde bulunduğu zamana ait olarak fazla hâsılât namıyla teslim edilen 1090 kuruş 15 paranın veznece kaydedildiği bilgisidir. Bu işleme ait makbuz senedinin Eyüp Sırrı Efendi'ye gönderildiği anlaşılmıştır.⁶²

1.2.6. Poti Şehbenderliği'nin Giderleri

Poti Şehbenderhanesi'nin giderleri, arşiv vesikalarından da tespit edildiği üzere ekseriyetle kira giderleridir. Ancak kira konusu alt başlık olarak incelenecektir. Diğer giderler ise tespit edilebildiği kadarıyla şunlardır: Biriken kâtip maaşları, kançılara masrafları, telgraf bedelleri, şehbenderhaneye tahsis edilen mühür bedelleri, halka verilen sadakalar, mühür muamele bedelleri, kırtasiye giderleri, mühür mumu bedelleri, posta bedelleri, ulaşım giderleri, yiyecek bedelleri, mürekkep bedeli, vapur pul bedeli ve defin ve tekfin giderleri. Aşağıda bu vesikalar incelenecektir.

Poti Şehbenderliği'nin 12 Haziran 1864 tarihli mektubuna göre Poti Şehbenderi⁶³ şehbenderliğin açılış tarihi olan 13 Eylül 1863'den 13 Mart 1864'e kadar altı aylık sürede biriken kâtiplik maaşları, şehbenderhane olarak kullanılan konağın kirası, kançılara masrafları ve diğer masrafların toplam 441 ruble 272 kopek⁶⁴ meblağa ulaştığını belirtmiştir. Bu meblağları, maaşta hak sahipleri ve diğer alacaklıların talep etmekte olmasından dolayı etraftan borçlanarak ödediğini belirten

⁶¹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 100, 2.

⁶² BOA, *HR.SFR.04*, No. 610, Gömlek No. 20, 1.

⁶³ Poti Şehbenderi Hüseyin Ağa olmalıdır.

⁶⁴ (Rus. *kopek*) Rublenin yüzde biri değerinde para birimi. (*Kubbealtı Lugatı*, "Kopek" (Erişim 24 Mart 2023)).

Poti Şehbenderi kendisinin borçlandığını ve alacaklıların alacaklarını talep ettikleri ifade ederek gerekenin yapılmasını talep etmiştir.⁶⁵

Tablo 4. Poti Şehbenderliği Masrafları (6 Aylık)

Kapik ⁶⁶	Ruble			Numara
-	120	Osmanlı kâtip maaşı (6 ay)	İlmühaber gereğince	1
-	120	Rusya kâtip maaşı (6 ay)	İlmühaber gereğince	2
-	120	Şehbenderhane olarak kullanılan konak ıcan (6 ay)	İlmühaber gereğince	3
-	12	Mecidiye kâğıdı -?-	İlmühaber gereğince	4
15	19	Telgraf bedelleri	Beş kıta ilmühaber gereğince	5
-	6	Kura askerlerine Ozurget'te yakalanarak merkeze gönderilmek üzere eşlik eden neferlere	İlmühaber gereğince	6
-	3	Osmanlı tebaasından divane bir kadın Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne nakline eşlik eden neferlere	İlmühaber gereğince	7
122 (?)	7	Kançılaryada para istimal olunan ceride defterleri (4 adet)	İlmühaber gereğince	8
-	3	Mezbur divane kadına Ozurget'te -?- verilen yiyecek	İlmühaber gereğince	9
15	7	Şehbenderhaneye tahsis edilen mühür bedelleri	İlmühaber gereğince	10
-	5	Dervişlerden Arap Sabri Mehmet oğlu Said'e verilen Osmanlı sadakası	İlmühaber gereğince	11
-	3	İlim talebelerinden İsmail Ömer Efendi'ye verilen Osmanlı sadakası	İlmühaber gereğince	12
85	6	Fransızca çek olan mühür bedelleri	İlmühaber gereğince	13
-	4	Rus kâğıdı bedelleri	İlmühaber gereğince	14
-	5	Mühür muamele bedelleri	İlmühaber gereğince	15
272 (?)	1			
272	441			

Yukarıda gösterilen tabloda ki defter 13 Mart 1864 tarihinde doğruluğu beyan edilerek mühürlenmiştir.⁶⁷

Giderlerle ilgili olarak diğer bir malumat olarak şunlara ulaşılmıştır: Poti Şehbender Vekili tarafından gönderilen 8 Aralık 1864 tarihli takririn suretine göre, 13 Mart 1864 tarihinden 12 Aralık 1864 tarihine kadar vuku bulan kançılarya masraflarıyla, şehbenderhane olarak kullanılan konak kirasının, memur maaşları ve diğer masraflar 847 ruble 65 kapiğe ulaşmıştır. Belirtilen meblağın ödenmesi talep

⁶⁵ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 1, 3.

⁶⁶ Rublenin yüzde biri değerindeki Rus parası. (*Kubbealtı Lugatı*, “Kapik” (Erişim 24 Mart 2023)).

⁶⁷ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 1, 2.

edilmiştir.⁶⁸ Aşağıda 13 Mart 1864’den 12 Aralık 1864’e kadar 9 ay zarfında vuku bulan şehbenderhane kançılırya masrafları, konak kirası ve kâtiban maaşları, kırtasiye ve diğer masrafların miktarlarını açıklayan defter gösterilmiştir:

Tablo 5. Poti Şehbenderliği Masrafları (9 Aylık)

Kapik	Ruble	
-	180	Şehbenderhane olarak kullanılan konak kirası (9 ay / İlmühaber gereğince)
-	180	Osmanlı kâtibi maaşları (9 ay / İlmühaber gereğince)
-	180	Rusya kâtibi maaşları (9 ay / bu dahi)
-	16	Kırtasiye (9 ay / bu dahi)
-	7	Mühür mumu (9 ay / bu dahi)
95	22	Trabzon valiliği ve Lazistan mutasarrıflığından ulaşan eski melfuf defteri gereğince verilen posta bedelleri
70	10	Osmanlı Devleti tüccarlarından Rusya Devleti’nde olan alacaklarının tahsiline dair Rusya kumandanlarına yazılan takririn verilen posta bedelleri
-	30	Osmanlı tebaasından olup maktul olarak vefat eden Kahvecioğlu Ahmet’in durumundan dolayı Rusya’nın istintak meclisinde bulunmak üzere Pertev Efendi emriyle mezkûr mahalle bir nefer ile ulaştığında bindiğimiz bargir ⁶⁹ kirası
-	30	Mezkûr mahalden Poti’ye bir nefer ile bindiğimiz bargir kirası
50	82	Mezkûr mahalden -----ettiğimiz hane kirasıyla yiyecek bedelleri
50	3	Kançılıryada kullanılan mürekkep bedelleri (9 ay / İlmühaber gereğince)
-	21	Osmanlı tüccarlarının Nekomar(?) panayırında Ozurget kumandanı tarafından dükkânları abluka olunup gasp edildikleri eşyanın geri alınması için Ozurget’ten Kütayis’e kadar gidişimiz esnasında bir nefer ile bindiğimiz bargir kirası
-	8	Oçamçıra isimli yerde esaret altında bulunan Arap Selim’in zahire ihracıyla celp olunarak yakalanmak üzerinde ---?---
-	1	Arhavi kazası ahalisinden olup Durna’nın oğlu Mehmet kura firarisi olarak 4 seneden beri Rusya Devleti’nde gezip dolaşmakta olduğu halde bu defa yakalanarak Lazistan sancağı hükümetine götürülmekte verilen vapur pulu
-	3	Osmanlı Devleti tebaasından olup Özi ⁷⁰ sancağı ahalisinden Rodopolis ⁷¹ memurları takrir ile tarafımıza gönderilmiş olan 3 kadını Osmanlı Devleti’ne gönderilmekte verilen vapur pulu
-	72	Şehbenderhane adamsız idâre olunmadığından aydan aya sekizer ruble maaşla bir nefer ---?--- makamında tedarik olunarak hem tercümanlık ve hem de sair hizmetle Osmanlı Devleti’nin işleri ---?--- için şehbenderhanede istihdam olunan Hüseyin oğlu Osman’a
265	845	
	2	
65	847	
Yalnız 847 ruble 65 kapik		

11 Aralık 1864 tarihli derkenarda, Poti Şehbenderliği’nin masraflarının 847 ruble 65 kapiğe ulaştığı ifade edilerek bu meblağ talep edilmiştir.⁷²

Diğer bir vesikada ise kançılırya hizmetinde bulunan bir şahsın hizmet bedelini aldığına dair malumat bulunmaktadır. Buna göre Hüseyin oğlu Osman tarafından

⁶⁸ BOA, HR.İD, No. 697, Gömlek No. 4, 2.

⁶⁹ (Fars. *bâr* “yük” ve *gir* “tutan” ile *bâr-gir*) Beygir kelimesinin eski metinlerde kullanılan asıl şekli. (*Kubbealtı Lugatı*, “Bargir” (Erişim 24 Mart 2023)).

⁷⁰ Ukrayna’nın güneyinde Mikolayiv Oblastı’na bağlı küçük bir şehirdir.

⁷¹ Rhodopolis, Gürcistan’da Vardsikhe olarak da bilinir.

⁷² BOA, HR.İD, No. 697, Gömlek No. 4, 3.

yazılan 29 Mart 1864 tarihli belgede Hüseyin oğlu Osman, 13 Mart 1864'ten 12 Aralık 1864'e kadar geçen 9 ay zarfında Poti Şehbenderhanesi kançılara hizmetinde bulunduğunu ve maaşı olan yukarıda da beyan edildiği üzere yalnız 72 rublenin tamamen şehbender vekili Hüseyin Ağa'nın elinden teslim aldığı açıklayan makbuz senedinin verildiğini beyan etmiştir.⁷³

19 Mart 1879 tarihli bir vesikada Poti Şehbenderliği'nin 13 Kasım 1878 ila 27 Şubat 1879 tarihleri arasında ulaştığı masraf miktarı 44 ruble 12 kapıktır. Masrafın ödenmesi istenmiştir.⁷⁴

26 Ekim 1891 tarihli müzekkerede Poti Şehbender Vekâleti'nin 1 Eylül 1890 – 12 Mart 1891 tarihleri arasında ki masrafları 6734 buçuk kuruştur. Şehbenderliğin geliri olan 6032 kuruş çıkarıldığında 702 buçuk kuruş kaldığı, hâsılâtın yetersizliğinden dolayı tahsis edilmiş olan aylık 500 kuruşun alınmasının mümkün olmadığı bildirilmiştir. 1 Eylül 1890'dan 8 Nisan 1891'e kadar şehbenderhane işlerini vekâleten idâre eden Aristidi Edkerino Efendi'ye kanun gereği 1000 kuruş tahsisat ve 250 kuruş maaş verildiği kaydına müracaatla anlaşılmıştır. Buna binaen vekâlet maaşı ve tahsisatının 3 ay 10 günlüğü olarak hâsılâttan alınmış olduğu (aşağıda tabloda gösterilmiştir) 4166 buçuk kuruşun, toplam masraf olan 6734 buçuk kuruştan çıkarılarak geriye kalan 2568 kuruş masraf, 6032 kuruş hâsılât toplamından çıkarıldığında merkum sene hesabından şehbenderhanede icap ettiği üzere 3464 kuruş hâsılât fazlası olması gerekeceği anlaşılmıştır. Aylık 500 kuruş tahsisatın yetmemiş olduğu bahsinde, Poti Şehbenderliği'nin tahsisatı 1000 kuruş olup bu meblağdan başka hâsılâttan hiçbir nam ile akçe alınmasının uygun olmadığı işaret edilmiştir. Zikrolunan 3464 kuruş hâsılât fazlasının usûl üzere Osmanlı Bankası'na gönderilmesi, tercüman ve vekâlet maaşı henüz alınmamışsa Osmanlı Bankası'na müracaat edilmesi ve bundan sonra tahsisat namına bir şey alınmaması gereğine dair Poti Şehbender Vekâleti'ne gerekli tebligatın yapılması hususları talep edilmiştir.⁷⁵

Mevzu bahis olan hesap cetveli şu şekildedir:

⁷³ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 4, 5.

⁷⁴ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 45, 4.

⁷⁵ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 22, 5.

Tablo 6. Poti Şehbenderliği Masrafları (1 Eylül 1890 – 12 Mart 1891)

Hâsılât	Para	Masraflar	
6032	-	1800	Tercüman Maaşı
	20	4666	Şehbender Vekâleti Maaşı
	-	511	Sancak Direği Tamiri
	20	187	Posta Ücreti
	20	69	Telgraf Ücreti
	20	6834	
	20	4166	Aristidi Edkerino Efendi'nin vekâlet maaşı olup Osmanlı Bankası'na emir verildiği üzere, mezkûr meblağın Osmanlı Bankası'ndan istenilmesi gerekeceğinden çıkarılmıştır.
2568	2568		
3464			

Yine aynı seneye ait ve yukarıda ki hesabın devamı niteliğinde 26 Ekim 1891 tarihli müzekkerede şehbenderliğin giderleri haber verilmiştir. Buna göre 8 Nisan 1891'den 12 Haziran 1891'e kadar olan tarihler arasında hâsılât 3044 kuruş olup çıkan masraf ise 1970 kuruş 36 paradır. Gelirden gider çıkarıldığında 1073 kuruş 4 para hâsılât fazlası kaldığı anlaşılmıştır. Bütçede Poti Şehbenderliği'nin tahsisatının 1000 kuruş olduğu belirtilerek bundan başka aylık 500 kuruş hâsılâttan tahsisat namına bir şey alınmasının uygun olmadığından, çıkarılarak mezkûr meblağın, zikrolunan hâsılât fazlasına eklendiğinde toplam 2150 kuruş 24 paranın usûl üzere Osmanlı Bankası'na gönderilmesi, hâsılâttan tahsisat namına bir şey alınmaması ve tercüman maaşı senedinin kanunlar gereğince pul konduktan sonra gönderilmesi hususlarında Poti Şehbenderliği'ne gerekli tebligatın yapılması rica edilmiştir.⁷⁶

Mevzu bahis olan hesap cetveli şu şekildedir:

Tablo 7. Poti Şehbenderliği Masrafları (8 Nisan 1891 – 12 Haziran 1891)

Para	Hâsılât	Para	Masraflar	
	3044	20	108	Tahsisat
		-	600	Tercüman Maaşı
		24	25	Posta Ücreti
		32	148	Telgraf Ücreti
		-	116	İcar bakiyesi
36	1980	36	1980	
4	1073			
20	1080			
24	2153			

Zaman zaman şehbenderler hâsılât fazlasını zimmetlerine geçirebiliyorlardı. Nitekim o şehbenderlerden biri de Poti Şehbender Vekili Hikmet Bey'dir. Bu durum

⁷⁶ BOA, HR.İD, No. 696, Gömlek No. 22, 6.

kendisi tarafından da ifade edilmiştir. Buna göre Poti Şehbenderliği'nin 13 Aralık 1894 – 12 Mart 1895 tarihleri arasındaki üç aylık sürede oluşan hâsılât ve masraflarını açıklayan cetvel incelenmiştir. 2159 kuruş 20 para hâsılât fazlasının Osmanlı Bankası'ndan tahsis edilmiş olan maaşından alıkonulması, Poti Şehbender Vekili Hikmet Bey tarafından beyan edildiği bildirilmiştir. Hikmet Bey'e tahsis edilmiş olan aylık 2000 kuruş, zikrolunan 2159 kuruş 20 paranın⁷⁷ iki defada Poti Şehbender Vekâleti hâsılâtı namıyla şehbenderhaneler hâsılâtına tahsis edilmiş olan cüzdana kaydedilmesi hususu talep edilmiştir.⁷⁸

Hâsılât fazlasının zimmete geçirilmesi ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise Mazhar Bey uhdesinde vukua gelmiştir. Muhasebenin 26 Ekim 1901 tarihli müzekkeresinde bu duruma işaret edilmiştir. Buna göre Poti Şehbenderi Mazhar Bey, 1 Eylül 1899'dan 13 Mart 1901'e kadar olan sürede maaş ve tahsisatına karşılık hâsılâttan kabule yakışmayan aldığı 26.630 kuruş 35 paranın kendisinden tahsili gerekmiş olup, durum kendisine iletilmiştir. Mazhar Bey, izinli olarak İstanbul'da bulunduğu esnada bu meblağa karşılık, Osmanlı Bankası vasıtasıyla almış olduğu maaş ve tahsisatından tam ve nakit olarak göndereceğini beyan ettiği halde henüz göndermemiştir. Ayrıca 1900-1901 senesi kira bedeli olan 420 rublenin kendisinden senet alınarak işleme konulması için Osmanlı Bankası'na emir verildiği halde Mazhar Bey kira bedeli senedini imzalamamış olduğundan bir şey tahsil edilememiştir. Buna binaen 14 Mart 1900 tarihinden 13 Eylül 1900 tarihine kadar 6 aylık maaş ve tahsisat olarak hak kazanmış olduğu 10.800 namına senet alınarak, nizami aidatı çıkarıldıktan sonra 10.476 kuruş ve 1900 senesinin Temmuz ve Ağustos maaş ve tahsisatlarının toplamı olan 2600 kuruşun tamamına senet alınmıştır. Böylelikle nizami aidat çıkarılarak geri kalan 3492 kuruş ve 420 ruble kira bedeli için de Mazhar Bey'den senet alınarak ki kira bedelinin takribi bedeli olan 4940 kuruşla toplam 18.908 kuruşun şehbenderhaneler hâsılâtı hesabına kaydedilmesi gerekmektedir. 18.908 kuruş, Mazhar Bey'in almış olduğu 26.630 kuruş 35 paradan çıkarıldığında 7722 kuruş 35 paranın daha Mazhar Bey'den tahsil edilmesi gerekmiştir ancak pusûlada farklı tarihlerde 3 kısım olarak nakden gönderildiği önceden bildirilmiştir. Gerekli işlemlerin

⁷⁷ Mevzubahis arşiv vesikasında bir yanlışlık olduğu kanısı hasıl olmuştur. İlk 2159 kuruş 20 para olarak zikredilen meblağ, bir sonraki geçtiği yerde 2059 kuruş 20 para olarak belirtilmiştir. 21 Nisan 1895 tarihli vesikanın katibinin hata yapmış olduğu düşünülmüştür.

⁷⁸ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 74, 2.

yapılabilmesi için zikrolunan meblağların gönderilmesi için Mazhar Bey'e gerekli tebligatların icra edilmesi talep edilmiştir.⁷⁹

Tablo 8. Mazhar Bey'in Hâsılâtıdan Aldığı Ücret ve Diğer Masraflar

Para	Kuruş		
-	11.520	Maaş ve tahsisat olarak hâsılâtıdan aldığı	6 Eylül 1899'dan 13 Mart 1900'e kadar
30	136	--?-- gayr-i şayan yazıhane bedeli	
-	120	Şehbenderlik tahsisatından tesviyesi lazım gelen aydınlatma masrafı	
30	165	Hâsılât fazlası	
20	11.942	Toplam	

Tablo 9. Mazhar Bey'in Hâsılâtıdan Aldığı Ücret ve Diğer Masraflar (Devam)

Para	Kuruş		
-	10.908	Maaş ve tahsisat olarak hâsılâtıdan aldığı	14 Mart 1901'den 13 Mart 1902'ye kadar
-	1000(?)	Şehbenderlik tahsisatından tesviyesi lazım gelen aydınlatma masrafı	
20	146	Senedatı ihticaca gayri salih iane bedeli	
35	2633	Hâsılât fazlası	
15	14688	Toplam ⁸⁰	

Ulaşım masrafları meyanında Poti Şehbenderliği'nin masraflarını açıklayan 25 Nisan 1901 tarihli müzekkerede Poti Şehbenderliği'nin mali 1316⁸¹ senesi hesap evrakında Petersburg Sefâreti emriyle Osmanlı tebaasının kaydı için Kütayis,

⁷⁹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 47, 2.

⁸⁰ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 47, 3.

⁸¹ Miladi 1900-1901 olarak açıklanır.

Çadura⁸², Senaki⁸³, Oçamçıra ve diğer yerlere kavas⁸⁴ ile beraber gidip gelmek üzere vapur, demiryolu ve araba vesaire masrafları olmak üzere 2776 kuruş 20 paranın hâsılâtıtan harcıandığının görüldüğü ve yabancı ülkede bulunan genellikle Osmanlı tebaasının isimlerini açıklayan defterlerin gönderilmesi gereği bildirilmiştir. Bu gibi gidiş gelişlerde gereken harcırahın önceden miktarının belirlenmesi ve izin alınması gerektiği halde Poti Şehbenderi bu konuda kabul edilen usûle göre hareket etmemiş ve kimseye danışmadan hâsılâtıtan kendi görüşü ile masraf etmiştir. Durumun izahı talep edilmiştir.⁸⁵

Şehbenderhane giderlerinden birinin de mirassız olarak vefat eden Osmanlı tebaasından olan kişilerin yıkanıp kefenlenmesi için harcanan giderler olduğu anlaşılmıştır. 14 Ekim 1888 tarihli bir müzekkerede Osmanlı tebaasından olup Trabzon Vilâyeti dâhilinde bulunan Refahiye kazası sakinlerinden olup Poti’de metrûkâtsiz olarak vefat etmiş olan Dülgeroğlu Mehmet bin Timur’un defni için kançılara hâsılâtından 75 kuruşun sarf edildiği Poti Şehbenderliği tarafından bildirilmiştir.⁸⁶

1.2.6.1 Poti Şehbenderliği’nin Kira Giderleri

Şehbenderliğin en önemli giderlerinden birisi hane kirasıdır. Osmanlı Devleti şehbenderlik tesis ederken, müessese kurduğu yerde bir konsolosluk binası gerekliliğinden genelde kiralama yoluna gitmiştir. Araştırmamızın konusu olan Poti’de de Osmanlı Devleti genellikle şehbenderhane kiralama yolunu tercih etmiştir. Ancak kimi zaman Osmanlı Devleti konaklama ücretini ödeyememiş ya da ödemekte gecikmiştir. Kiralar ise coğrafi konum cihetiyle bu bölgede Rusya Devleti hâkimiyetinden mütevellit ruble cinsinden talep edilmiş ve ödenmiştir.⁸⁷ Şehbenderler, kira zamanı gelmeden önce vade durumunu gerekli yerlere bildirerek kira bedelini

⁸² Bugün ki ismi ile Çiatura, Gürcistan’ın bir kentidir.

⁸³ Aynı isimle Gürcistan kentidir.

⁸⁴ Elçilik veya konsolosluklarda koruma memuru durumundaki özel kıyâfetli kimse. (*Kubbealtı Lugatı*, “Kavas” (Erişim 2 Nisan 2023)).

⁸⁵ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 45, 2.

⁸⁶ BOA, *Hâriciye Nezâreti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdiriyeti [HR.UHM]*, No. 262, Gömlek No. 8, 2.

⁸⁷ Bk. BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 45, 4.

talep etmişlerdir.⁸⁸ Bu bölümde Poti Şehbenderliği olarak kullanılan konak icarlarının çeşitli zamanlarda ödenmesi gereken meblağlar ve çeşitli durumlar incelenecektir.

Şehbenderlik kiralari zaman zaman artış göstermiştir. Bu artışın en önemli sebeplerinden biri 16 Nisan 1869 tarihli belgede belirtildiği üzere Poti'ye yapılmakta olan demiryoludur. Poti-Tiflis demiryolu projesi mühendis yüzbaşı B.İ. Statkovskiy tarafından 1857 yılında Kafkasya Ordusu Genel Karargâhı Kumandanı D.A. Milyutin'e sunulan raporda ki önerilerden biridir. Bu tarihin üzerinden geçen 25 yılın üzerine açılan bu demiryolu hattı Karadeniz'i Tiflis'e bağlama amacı gütmüştür. Poti-Tiflis demiryolu güzergahı Gori ve Kütayis'i de şamildir.⁸⁹ Demiryolu projesi bölgede ki ticari hareketliliği artırmış olduğundan dolayı bu hareketlilik dolayısıyla piyasayı da etkilemiştir. Nitekim Poti Şehbenderi Muhammed Salim Efendi tarafından gönderilen 16 Nisan 1869 tarihli bir belge bu duruma ışık tutmaktadır. Buna göre Poti'ye yapılmakta olan demiryolu, kira fiyatlarını da artırmıştır. Kendinden önce ki şehbender olan Hüseyin Ağa'nın şehbenderhane olarak kullandığı bina harap ve uygunsuz olduğundan aylığı 30 ruble olan yeni bir hane kiralanmıştır. Durumu arz eden şehbender, hane sahibinin zikrolunan meblağın bir senelik fiyatını peşin istediğini de eklemiştir. Ayrıca yabancı dil bilmediğini de ifade eden şehbender, devlet işleri için Rusça ve Fransızca bilen kâtip için aylık 35 ruble maaşla bir kâtip alındığını ifade etmiştir.⁹⁰

Poti'deki kira artış sebeplerinden bir diğeri de Batum'un serbest bölge statüsünün kaldırılmasıdır. Serbest bölge *"Bir ülkenin siyasal sınırları içinde olmakla birlikte gümrük sınırları içine alınmayan yerler"* olarak tanımlanmıştır. Buna göre yabancı devletlerin ticaret için eşya ve mal girişine izin verilen bölgeler serbest liman olarak adlandırılır. Bu bölge ve limanlardan vergi ve gümrük alınmayıp gelen malların da herhangi bir işleme tabi tutulmadan işleme tabi tutulabilirler. Serbest bölge ilan edilen yerlerde bundan dolayı önemli ticari işletmeler kurulmuştur.⁹¹ Karadeniz bağlamında ele alınacak olursa Osmanlı Devleti'nde Karadeniz, Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar bir Türk gölü olarak kalmıştır. Bu durum 10-21 Temmuz 1774

⁸⁸ BOA, HR.İD, No. 697, Gömlek No. 6, 2.

⁸⁹ Resul Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2019), 128.

⁹⁰ BOA, HR.İD, No. 697, Gömlek No. 20, 2.

⁹¹ Selim Erdoğan, "Serbest Bölgeler: Dünyada ve Türkiye'de.", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/4 (Ekim 1988), 337-338.

tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra değişerek Rusların da Karadeniz'de hakimiyet kurmasının önünü açmıştır. Kafkas bölgesinin Osmanlı Devleti'ne en yakın sınırı olan Batum ise tarihte 93 *Harbi* olarak da bilinen Osmanlı – Rus savaşı sonucunda yapılan Ayastefanos Antlaşması ile elden çıkmasına hükmedilmiştir. Ancak bölgede güçlenen Rusya, İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Rusya, İngilizleri karşısına almamak adına Batum limanına serbestlik vereceklerini söylemiştir. Rusların İngilizleri bu konuda ikna etmeleri üzerine imzalanan Berlin Antlaşması akabinde Batum, 25 Ağustos 1878 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmiş olup Rusların vaat ettikleri Batum limanı serbestiyeti 1886 yılına kadar devam etmiştir.⁹² Bu tarihten sonra Batum limanının serbestliği kaldırılmıştır. 23 Nisan 1887 tarihli bir müzekkerede Batum limanının serbestiyetinin kaldırılmasından sonra Batum'da bulunan tüccarların birçoğunun Poti'ye taşındığı ve bundan dolayı da Poti'de hane kiralalarının arttığı rapor edilmiştir. Yıllık 400 ruble bedel ile kiralanan hanenin sahibi, ilk 6 aylık kirayı peşin isteyerek evini 600 rubleden aşağı veremeyeceğini kesin bir şekilde dile getirdiği bildirilmiştir. Bunun üzerine kayıtlardan Poti Şehbenderliği için hane kirası olarak yıllık 4000 kuruş ayrıldığı anlaşılmıştır. 600 rubleden aşağı bir fiyata kira bulunamadığından uygun görülürse hanenin kiralınması için müsaade istenilmiştir.⁹³

Ticareti canlandırmak için yapılan Poti-Tiflis demiryolu inşası ve Batum limanının serbestiyetinin kaldırılması ve Poti'nin de en az Batum kadar stratejik öneme haiz oluşu dolayısıyla Poti, tüccarların tercih ettiği yerlerden biri olmuştur. Bu da bu bölgenin ekonomik olarak canlanmasına dolayısıyla da kira bedellerinin artmasına sebep olmuştur. Keza yukarıda ki belgeler bunu doğrulamaktadır.

Kira bedelleri ile ilgili bir diğer durum ise bütçede karşılığı olmayan bir kira bedeli talep edilmesi hususudur. 29 Mayıs 1886 tarihli telgrafta Kirkor Efendi Poti'ye ulaşma tarihini belirterek, şehbenderler nizamnamesi gereğince verilmesi gereken mefrûşat bedeli olan meblağın ve kira bedeli olan 700 rublenin ödenmesi istenmiştir. Durum tetkik edildiğinde Poti Şehbender Vekâleti'nin açılması gerekmediğinden mefrûşat bedeli verilmesi gerekmediği ve hane kirasının ise bütçede bir karşılığı

⁹² İlhan Ekinci, “Karadeniz’de Bir Serbest Liman Denemesi: Batum (1878-1886)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 14/14 (Nisan 2007), 64-70.

⁹³ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 10, 3. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.TH*, No. 72, Gömlek No. 54, 1.).

olmadığı, şimdiye kadar hâsılâtta 2400 kuruş ödendiği anlaşılmıştır. 700 ruble kira bedeli fahiş bulunduğundan durumun tetkik edilmesi şehbender işleri müdürlüğüne havâle edilmiştir.⁹⁴ Bu duruma benzer bir diğer hadise de 1907 tarihinde yaşanmıştır. 23 Aralık 1907 tarihli bir müzekkerede Poti Şehbenderhanesi vekili Samancıyan Efendi tarafından çekilen telgrafta Samancıyan Efendi tarafından kira bedeli olarak 500 ruble ödenmesinin talep edildiği anlaşılmıştır. Kaydına müracaat edilerek Poti Şehbenderliği'nin kira bedelinin yıllık 420 ruble olduğu ve Samancıyan Efendi'nin bu miktardan 80 ruble fazla talep ettiği anlaşılmıştır. Bütçede karşılığı olmayan masrafları talep etmemesi için Samancıyan Efendi'ye gerekli tebligatın yapılması talep edilmiştir.⁹⁵

Poti Şehbenderliği'nin kirasının ödenmesi konusunda kimi zaman Osmanlı Devleti, şehbenderhane kirasını ödemekte zorlanmıştır. Poti Şehbender Vekâleti'nden gönderilen 17 Eylül 1896 tarihli belge bu duruma ışık tutmaktadır. Şehbenderhane olarak kullanılan hanenin sahibi ile eski Poti Şehbenderi Resul Efendi arasında mukavele yapılmıştır. Hane sahibi 25 Temmuz'dan beri her gün şehbenderhaneye gelip yıllık kira bedeli olan ve her sene ağustos başında ödenmesi gereken 420 rubleyi, ödeme tarihinden birkaç ay önce talep etmektedir. Osmanlı Bankası'nın bir ödeme yapmamış olması ve şehbenderhane hâsılâtında da para bulunmaması sebepleriyle ödeme yapılamadığından, hane sahibi ödemenin 10 güne kadar yapılacağı vaadiyle ikna edilmiştir. Bu esnada Poti Şehbenderliği durumu gerekli yerlere bildirmiştir. Bir süre sonra hane sahibi zorlama ve baskı ile meseleyi uzatarak her sene böyle geç ödeme yapıldığını, bundan dolayı mahkemeye başvuracağını söyleyip mahalli hükümete arzuhal vermiştir. Bunun üzerine Poti Şehbenderi Osmanlı'nın şanını ve namusunu korumak için bu duruma asla razı olamayacağını ifade ederek hane sahibini sunduğu arzuhali geri almaya razı ederek ve parayı da 1 haftaya kadar vereceğine mutlaka söz vererek ikna etmiştir. Poti Şehbenderi durumu açıklayan bir telgraf gönderdiyse de gereken yapılamamıştır. Söz verilen süre sonunda hane sahibinin mahkemeye sunduğu arzuhalinin işleme konmak üzere olduğunu duyan şehbender,

⁹⁴ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 8, 3.

⁹⁵ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 70, 3.

yıllık kira bedeli olan 420 rubleyi yine ilk surette iade edilmesi şartıyla 1 ay vade ile tedarik edip hane sahibine teslim ederek gerekenin yapılmasını istemiştir.⁹⁶

Şehbenderhane kiralارının ödenmemesi durumunda ya da hane sahibi zamanından önce istediğinde buna binaen ödenek bulunamadığında hane sahibi mahkemeye başvurarak tazminat davası açabileceğini söyleyebiliyordu. Yukarıda zikri geçen olaya benzer bir diğer hadise bu olayın üzerinden birkaç ay sonra gerçekleşmiştir. 9 Ağustos 1897 tarihli bir müzekkerede, Petersburg Sefâreti'nden çekilen telgrafta Poti Şehbenderhanesi'nin bu sene ağustos ayı başında ödenmesi gereken 1 senelik kira bedelinin ödenmemesi durumunda 200 ruble tazminat ödeneceği haber verilerek gerekenin yapılmasının istendiği yazmaktadır. Poti Şehbenderliği'nin yıllık kirasının 420 ruble olduğu kayıtlardan da anlaşılmıştır. Gerekenin yapılması istenilmiştir.⁹⁷ Ancak 18 Eylül 1897 tarihli müzekkere de hem Poti Şehbenderliği'nden hem Petersburg Sefâreti'nden gönderilen tahriratta bu sene ağustos başında ödenmesi gereken 420 rublenin henüz ödenmediği için hane sahibi tarafından dava açılacağı bildirilmiştir.⁹⁸

Hane kirasının dava edilmesi ihtarı ile ilgili diğer bir örnek de 14 Haziran 1898 tarihli belgede görülmüştür. Buna göre Poti Şehbenderhanesi'nin yıllık kira bedeli olan 420 rublenin, gelecek ağustos ayı başında ödenmemesi durumunda anlaşma gereği 500 ruble tazminat verileceği hatırlatılmıştır. Kayıtlardan Poti Şehbenderliği'nin bir yıllık kira bedeli olan ruble miktarı bedeli olan 4598 kuruşun Osmanlı Bankası vasıtasıyla ödenmesi için maliye nezaretine durumun bildirildiği anlaşılmıştır.⁹⁹

Aynı sene tarihli olup 2 Ağustos 1898 tarihinde yazılan bir belgede Petersburg Sefâreti'nden gönderilen telgrafta 14 Ağustos 1898¹⁰⁰ tarihinde Poti Şehbenderliği'nin kira süresinin biteceğinden, bu tarihten önce bir senelik kira bedeli ödenmediği takdirde mukavele gereğince 500 ruble tazminat verilmesi gerekeceğinden bahisle kira bedelinin ödenmesi gerektiği konusunda ihtar verilmiştir. Poti Şehbender Vekâleti'ne

⁹⁶ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 82, 2.

⁹⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 35, 3.

⁹⁸ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 36, 5.

⁹⁹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 42, 1.

¹⁰⁰ Belgede 2 Ağustos 1314 tarihine işaret vardır. Türk Tarih Kurumu sitesinden faydalanılarak tarih günümüz karşılığına dönüştürülmüştür. (<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>).

yıllık tahsis edilmiş olan 420 ruble bedelli(?) 598 kuruşun Osmanlı Bankası vasıtasıyla ödenmesi için gerekli talimat verilmesi istirham edilmiştir.¹⁰¹

Poti Şehbenderliği kira mukavelesinden anlaşıldığı üzere kiralar ruble üzerinden ödenmektedir. Önceleri ilk 6 ayı peşin istenen kiralar daha sonra hane sahibi tarafından 1 yıllık peşin istenmiştir. Ödenmemesi durumunda ise tazminat davası açılması durumları söz konusu olmuştur. Hatta öyle ki bazı davalar mahkemeden dönmüştür. Burada görev yapan şehbenderler durumun mühim oluşunu belirtmişlerdir. 1900 senesine gelindiğinde durum daha da kritik bir hal almıştır. Buna göre 6 Aralık 1900 tarihli bir müzekkerede Poti Şehbender Vekili Mazhar Bey tarafından gönderilen tahriratta kira sahibi, bu sene ağustos başında kira bedelinin ödenememesinden dolayı hanesinin boşaltılmasını istemiş, 3 gün içinde tahliye edilmediği takdirde dava açacağını söylediği, kira bedelinin ödenmemesi durumunda 500 ruble tazminat ödenmesi mukavele gereği olduğu bildirilmiştir. Devamında buna meydan verilmeyerek başka bir hanenin imar edilerek oraya nakil durumu olduğundan, bu sene Nisan ve Mayıs maaşları olup da hâsılâtan alınan meblağların ve Osmanlı Bankası'ndan da alınarak toplanan 298 ruble 75 kapiğin, 420 rubleye tamamlandığı, kira sahibine verildiği ve makbuz senedinin gönderildiği bildirilmiştir.¹⁰²

Kiraların ödenmesinin gecikmesinde kimi zaman da şehbenderler etkili olmuştur. Zamanında şehbender tarafından kira bedeli talep edilmemiştir. Buna göre 18 Aralık 1906 tarihli müzekkerede Poti Şehbenderliği'nden gelen bir telgrafta şehbenderhanenin kirasının bittiği hatta üzerinden de 2 ay geçtiği halde ödenmediği bunun üzerine de kira sahibinin alacağını talep ettiği bildirilmiştir. Kayıtlardan Poti Şehbenderliği'nin yıllık kira bedelinin 420 ruble olduğu ancak şehbender tarafından kira bedeli ile ilgili hiçbir talep olmadığı anlaşılmıştır.¹⁰³

Daha önce bahsi geçtiği üzere Poti Şehbenderliği'nin kirası ruble cinsinden ödenmekteydi. Bir senelik peşin ya da altı ay peşin diğer aylar taksitlendirme ile ödenmekteydi. Peki 1 rublenin kaç kuruşa denk gelmekteydi? Buna arşiv vesikaları ışığında yanıt aranmıştır. Muhasebenin 13 Ağustos 1895 tarihli müzekkeresinde Poti Şehbenderliği'nin o sene ödenmesi gereken kira miktarının 420 ruble olduğu ifade

¹⁰¹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 43, 3.

¹⁰² BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 94, 2.

¹⁰³ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 60, 2.

edilerek bu meblağın hariciye bütçesinde ki karşılığı muhasebe tarafından 4598 kuruş olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁴ Temel bir matematiksel işlemle $4598/420 = 10.947$ olduğu bulunur. Yani denilebilir ki 1895 senesi için 1 ruble = 10.947 kuruştur. Bu işlemle birlikte 1 Osmanlı lirası ise 100 kuruşa tekabül etmekteydi. O halde 1 Osmanlı lirası = 9,13 ruble etmektedir.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki kiraya dair belgelerden hâsıl olan malumata göre kira bedelleri ekseriyetle ruble cinsindendir. Kira sözleşmeleri genellikle yıllık bazen de 6 aylık yapılmış olup kontrato karşılığında akitler yapılmaktadır. Kiranın öden(e)memesi durumlarında tazminat söz konusudur. Kira bedelleri şehbenderliğin hâsılâtından ödenmektedir. Lakin bazen ödenemediği için kira sahibi ile yaşanan tatsız durumlara tanık olunmuştur. Hatta öyle ki kira sahibi durumu, kiracılarını mahkemeye verme tehdidine ve icrasına kadar götürmüştür. Osmanlı Devleti şehbenderleri ise Osmanlı Devleti'nin şanına hâlel gelmemesi için gayretlerde bulunmuşlardır. Diğer bir husus ise bazı şehbenderlerin ödenmesi gereken kira miktarından daha fazla miktarlarda talepte bulunmalarıdır. Bu durum kayıtlara müracaat edilerek tespit edilebilmiştir. Ayrıca vesikalardan yıllara göre tespit edilebildiği kadarıyla diğer kira bedelleri şu şekildedir:

Tablo 10. Yıllara Göre Poti Şehbenderliği'nin Kira Bedelleri

Yıllar	Kira Bedelleri
13 Eylül 1863 – 1 Mart 1864	120 ruble (6 Aylık) / 240 ruble (Yıllık)
13 Mart 1864 – 12 Aralık 1864	180 ruble (9 Aylık) / 240 ruble (Yıllık)
1869	360 ruble (Yıllık)
1886	400 ruble (Yıllık)
1887	600 ruble (Yıllık)
13 Mart 1895 – 13 Eylül 1895	2000 kuruş ¹⁰⁵ (6 Aylık) ¹⁰⁶
1896	420 ruble (Yıllık) ¹⁰⁷
1897	420 ruble (Yıllık)
1898	420 ruble (Yıllık)
1900	420 ruble (Yıllık) ¹⁰⁸
1901	420 ruble (Yıllık)
1902	420 ruble (Yıllık) ¹⁰⁹

¹⁰⁴ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 77, 2. (Ayrıca bk. BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 41, 3.).

¹⁰⁵ Yapılan hesaplamalara göre 1895 yılında 1 Osmanlı lirası 9.13 rubleye tekabül etmekteydi. Altı aylık 2000 kuruş ödenen şehbenderhane kirası yıllık 4000 kuruştur ki bu da 40 Osmanlı lirası etmektedir. Ruble cinsinden hesaplanacak olursa yıllık ödenen tutar 365,2 rubledir.

¹⁰⁶ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 73, 2.

¹⁰⁷ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 81, 2.

¹⁰⁸ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 99, 2.

¹⁰⁹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 48, 3.

Tablo 10 (Devam). Yıllara Göre Poti Şehbenderliği'nin Kira Bedelleri

1903	420 ruble (Yıllık) ¹¹⁰
1905	421 ruble (Yıllık) ¹¹¹
1906	420 ruble (Yıllık)
1907	420 ruble (Yıllık) ¹¹²

Tabloda da görüleceği üzere Poti Şehbenderliği'nin kuruluş tarihi olan 13 Eylül 1863'ten 1907 senesine kadar farklı tarihlerdeki kira ödemelerinin aylık-yıllık sözleşme üzerinden ve ekseriyetle ruble üzerinden ödemesi yapılmıştır. Ödemeler 6 aylık olabildiği gibi 9 aylık ve 1 yıllık şekillerde kredilendirilmiştir. Ruble cinsinden yıllık 240 ila 600 ruble arası bir fiyatlandırma söz konusudur. Kuruş cinsinden ise 4000 kuruş olduğu göze çarpmaktadır. 1887 senesinde diğer senelere göre kiranın fazla olmasına o sene Batum limanı serbestiyetinden dolayı tüccarların Poti'ye gelmeleri sebep olarak gösterilmiştir.

1.2.6.2 Poti Şehbenderliği Harcırah Talepleri

Görevle bir yere gönderilen kimseye yol masraflarına karşılık verilen para, yolluk¹¹³ demek olan harcırah, Osmanlı Devleti'nde şehbenderlere verilen haklardan biridir. 1881 tarihli şehbenderler nizamnamesi kapsamında özel bir görev ya da bir töhmet veya cinayet vakalarını aydınlatmak için kendisine emir verilen görevlilerin bir yerden başka bir yere giderken verilmesi gereken harcırah ve şehbenderlerin gittikleri yerlerdeki ikameti boyunca ortaya çıkan masraflar Osmanlı hükümetine aittir ibaresi bulunmaktadır.¹¹⁴ Konu alınan Poti Şehbenderliği'nde de harcırah talepleri olmuştur. Bu harcırah talebinin ana gövdesini ise yolsuzluktan dolayı görevlendirilen şehbenderhaneler müfettişlerinden Mehmet Ali Bey'in talebi oluşturmaktadır. Arşiv vesikaları ışığında incelenecektir.

25 Temmuz 1869 tarihinde yazılan belgede eski Poti Şehbenderi Hüseyin Ağa'nın 14 senedir maaşsız olarak Ozurget ve Poti'de görev yaptığı ayrıca bir süre de cüzi bir ücret ile Tiflis Şehbender Vekâleti'nde çalıştığı tespit edilmiştir. Hüseyin Ağa

¹¹⁰ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 49, 3.

¹¹¹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 56, 3.

¹¹² BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 72, 2.

¹¹³ *Kubbealtı Lugatı*, "Harcırah" (Erişim 2 Nisan 2023).

¹¹⁴ Emre Gör, "1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2/1 (Mayıs 2019), 81.

bundan şikâyetçi olmadığını ifade ederek İstanbul'a döndüğü için kanunen verilmesi gereken harcırahın verilmesini talep etmiştir.¹¹⁵

Yıl olarak belirsiz olan bir belge grubunun Fransızca nüshalarından yaklaşık olarak tarihi tespit edilen¹¹⁶ bir belge grubunda ise, Poti Şehbenderi mektubunda ifade ettiğine göre hiçbir şeye hak kazanmadığı halde padişah tarafından Poti Şehbenderliği sorumluluğuna verilen şehbender, mahalli görev yerine ulaşmasından dolayı hak kazanmış olduğu yol masrafları talebine, görev yerine ulaştığı günden beri şehbenderhanenin iş ve ahvali ile meşgul olmasının mâni olduğunu beyan etmiştir. Zaruret halinin son raddeye ulaştığını ifade eden Poti Şehbenderi usûlünce almaya hak kazandığı harcırahın kendisine verilmesini talep etmiştir.¹¹⁷ Ancak kendisine verilen cevap “*Maaşı olmayan şehbenderlere harcırah itasına emsal yoktur.*” olmuştur.¹¹⁸

Hrisos Efendi'nin vefatı üzerine Poti'ye tayin edilen Aristidi Efendi'ye 20 lira harcırah verilmesi de gereklidir. 26 Mayıs 1880 tarihinde Osmanlı Bankası aracılığıyla verilmesi için gerekli emirler verilmesi istirham edilmiştir.¹¹⁹

Rahatsız olduğundan dolayı Poti Şehbender Vekilliği'nden ayrılacak olan İbrahim Hakkı Efendi'nin yerine Poti'de geçici süreliğine vekillik edecek olan Batum Şehbenderhanesi Kançıları Terziyan Efendi'ye kanunen verilmesi gereken 1000 kuruş harcırah, 12 Kasım 1885 tarihli muhasebe tezkiresiyle talep edilmiştir.¹²⁰

Poti şehbender vekâletinin 1306 (1888/1889) senesi ikinci şuhûr-u selâse hesabı incelendiğinde o zamanın şehbender vekili olan Ali Nuri Efendi'ye şehbender işleri müdürlüğünün işarı üzerine Kütayis'e gidiş geliş harcırahı olarak 1000 kuruş harcandığı görülmüştür. Ali Nuri Efendi'nin Kütayis'e gitmesi bir emre bağlı olduğu için gereğinin yapılması için durum muhasebeye havâle edilmiştir (1 Haziran 1892). Ancak 18 Haziran 1892 tarihli bir yazıda ise Ali Nuri Efendi'nin Kütayis'e gidiş geliş için hiçbir şekilde emir verilmiş olduğuna dair bir kayıt bulunamadığı Şehbender İşleri Müdürlüğü'nden gönderilen pusûlada ifade edilmiştir. Bu durumda sarf edilmiş olan

¹¹⁵ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 23, 2.

¹¹⁶ 7 Nisan 1875

¹¹⁷ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 34, 2.

¹¹⁸ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 34, 3.

¹¹⁹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 50, 2.

¹²⁰ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 3, 3.

1000 kuruşun nezarete geri gönderilmesi için Ali Nuri Efendi'ye bir kıta nezaret tahrirati gönderilmesi ifade edilmiştir.¹²¹

Becayış usûlü ile Poti'ye tayin olan Resul Efendi'ye 1000 kuruş harcırah verilmesi için gerekli yerlere emir verilmesi istirham edilmiştir. (12 Şubat 1891)¹²²

Poti Şehbenderliği için harcırah bahsinde son talep Eyüp Sırrı Efendi tarafından olmuştur. Tespit edilebildiğine göre Eyüp Sırrı Efendi tarafından Hâriciye Nezâreti'ne yazılan 21 Ocak 1909 tarihli arzuhalinde, Eyüp Sırrı Efendi Narda'da 1000 kuruş maaşla kançılar iken 900 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsisat ile şehbender vekili olarak tayin edildiği Poti'ye ulaşmasında, merkezden Narda'ya hareket eden kâtime 1000 kuruş harcırah ödendiği halde merkezden geçiş ile Poti'ye geri dönmek mecburiyetinde olan kendisine dönüş ve gidiş harcırahı ödenmesi mümkün olmasa bile Narda'nın Poti'ye olan uzaklık mesafesine göre şehbenderler nizamnamesine göre o konunun son fıkrası hükmünce harcırah olarak maaşının iki katı olan 1800 kuruşun verilmesi gerektiğine dair maruzatına rağmen ancak 900 kuruş harcırah verildiğini belirtmiştir. Sonradan Poti Şehbender Vekâleti'nin lağvedilmesine binaen İstanbul'a gitmek üzere Sinop'ta 5 gün karantina beklediğini ve İstanbul'a kadar 10 gün vapurda kaldığını ve sonradan Vidin Tüccar Vekâleti'ne tayin olunduğunu belirtmiştir. İstanbul'dan da Vidin'e kadar 3-4 gün yolculuk etmek durumunda kaldığını da belirten Eyüp Sırrı Efendi, Vidin'den İstanbul'a dönen selefine de kendisine de 1050 kuruş harcırah verildiği için bunun adalete aykırı olacağından bahisle kanun gereğince maaşın iki katı harcırah alması gerekmekte olduğunu belirtmiştir. Bir kişinin Narda'dan Poti'ye 900 kuruşla gitmesi ve 5 gün de karantina beklemesi şartıyla Poti'den Batum yoluyla İstanbul'a ve İstanbul'dan Vidin gibi bir yere 1500 kuruşla seyahat etmesinin mümkün olmadığından bahisle hak ettiği meblağların kendisine verilmesini talep etmiştir.¹²³ Eyüp Sırrı Efendi'nin fazla harcırah talebinin reddedildiği bildirilmiştir.¹²⁴

Daha önce de bahsi geçtiği üzere şehbenderler nizamnamesi kanunlar uyarınca harcırah verilme sebeplerinden biri de özel görev, töhmet ya da cinayet vakalarını çözmek için görevlendirilen kişinin yol masrafını karşılamak idi. 16 Ocak 1901 tarihli

¹²¹ BOA, *HR.TH*, No. 109, Gömlek No. 80, 1.

¹²² BOA, *HR.TH*, No. 107, Gömlek No. 9, 1.

¹²³ BOA, *HR.SFR.04*, No. 611, Gömlek No. 37, 1.

¹²⁴ BOA, *HR.SFR.04*, No. 611, Gömlek No. 60, 1.

vesikada Osmanlı tebaasından olup Kütayis'te vefat etmiş olan Kondopolos ve eşinin miras işlerinde Poti Şehbenderliği'nce cereyan eden bazı yolsuzluklardan dolayı yerinde tahkikat yapmak üzere şehbenderhaneler müfettişlerinden Mehmet Ali Bey, 4 bin kuruş harcırah verilerek Poti'ye gönderilmesi planlanmıştır.¹²⁵ Ancak Poti'ye gönderilen Mehmet Ali Bey tarafından yazılan 19 Mayıs 1901 tarihli mektubunda Kütayis'te vefat etmiş olan Kondopolos'un mirası hakkında soruşturma için yapmış olduğu seyahatin zaruri olarak 50 gün uzamış olduğunu ve verilmiş olan 4000 kuruş harcırahın yetmediğini beyan etmiştir. Toplamda 8725 kuruşa ulaşan masraflarından verilmiş olan 4000 kuruş çıkarıldığında geriye kalan 4725 kuruşluk bir açık bulunduğunu ve mağdur olmaması adına kendisine bu miktarın verilmesini talep etmiştir.¹²⁶ Müfettiş Mehmet Ali Bey ayrıca yolculuğunun durumunu gösterir bir cetveli de eklemiştir.

Tablo 11. Müfettiş Mehmet Ali Bey'in Batum'a Seyahatinde Kullandığı Şirketler ve Frank Cinsinden Tutarları

Kumpanya İsmi	Frank Cinsinden Tutarı
Mesajeri kumpanyası ile Batum'a gidiş (%15 indirimle)	102
Pake kumpanyası ile Batum'dan dönüş (%20 indirimle)	82
Toplam	182

Tabloda da görüldüğü üzere 2 farklı şirket kullanılarak Batum'a gidiş ve dönüş gerçekleştirilmiştir. %15 ve %20 indirim yapılan farklı kumpanyalara ait tutar Frank cinsinden olup toplamda 182 Frank tutara ulaşmıştır. Belgenin devamında Batum, Poti, Kütayis ve Tiflis şehirlerine çeşitli vasıtalar kullanılarak ulaşım sağlandığı görülmektedir. Bu seyahatlerin ise tutarları ruble ve kapik cinsinden verilmiştir. Bu cetvel de şu şekildedir:

Tablo 12. Müfettiş Mehmet Ali Bey'in Gittiği Yerler, Vasıtası ve Tutarları

GİDİLEN YERLER VE ULAŞIM VASITASI	RUBLE	KAPİK
Batum'dan Poti'ye vapur	2	70
Poi'den Kütayis'e tren	5	-
Kütayis'ten Poti'ye	5	-
Poti'den Tiflis'e	9	-
Tiflis'ten Kütayis'e	7	60
Kütayis'ten Poti'ye	5	-
Poti'den Batum'a	2	70
Toplam	35	200

¹²⁵ BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO]*, No. 1609, Gömlek No. 120636, 1.

¹²⁶ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD]*, No. 2718, Gömlek No. 65, 2.

Frank'a tahvil olunduğunda 270

99,90 + 182 = 281,90

Yalnız 1225 kuruştur.¹²⁷

1.2.7. Poti Şehbenderleri ve Şehbender Vekilleri

Poti Şehbenderliği'nin kuruluşundan lağvedilişine kadar geçen sürede (1863 – 1908/1909) burada görevlendirilmiş meslek grupları tespit edilebildiği kadarıyla şunlardır: Şehbenderler, Şehbender Vekilleri, Kançılarya Memurları, Kâtipler, Tercümanlar.

Yaklaşık 46 yıl varlığını sürdüren Poti Şehbenderliği'nde tespit edilebildiği kadarıyla 32 şehbender (şehbender vekilleri ile birlikte) görevlendirilmiştir. Daha önceden de ifade edildiği gibi ilk şehbender Hüseyin Ağa, son şehbender Eyüp Sırrı Efendi'dir. Şehbenderler, Osmanlı tebaasından olup farklı milletlerden olan kişilerin de görevlendirildiği görülmüştür. Örneğin Fransuva Ros Terziyan Efendi, Osmanlı Devleti'nin Latin milletindendir. Burada görev alan şehbenderlerin çoğu padişah emri ile görevlendirilebildiği gibi kimi zaman kamu talebi ya da rey sistemi ile de görev başına gelebilmektedir. Örneğin Hüseyin Ağa'nın Poti'ye şehbender tayin edilmesinde halk talebi bulunurken rey ile seçime ise Mikriballı Osman Ağa örnek verilebilir. Poti Şehbenderleri'nin görevden ayrılma sebepleri ise şu şekilde tespit edilmiştir: Görev değişimi, şikâyetler, vefat, görev yerine dönmekten kaçınma, istifa, zimmetine haksız yere para geçirme ve görevini icra ederken tembellik göstermek. Maaş ve tahsisatlara gelince bazı şehbenderlere maaşsız memuriyet verilmiş olup diğer şehbenderlere de en düşük 900 kuruş maaştan 2000 kuruş maaşa kadar seviyelerde maaş ve en düşük 300 kuruş tahsisattan 1500 kuruş tahsisat civarında bir tahsisat ödemesi yapıldığı arşiv vesikalarından anlaşılmıştır. Şehbenderlerin şu dillere vâkıf olduğu keza tespit edilenler arasındadır: Türkçe, Fransızca, Slavca, Rumca, İtalyanca, Bulgarca. Ancak yabancı dil bilmeyen şehbenderler de vardır. Örneğin Poti Şehbenderi Muhammed Salim Efendi yabancı dil bilmemektedir.

Ayrıca Poti sahillerinin stratejik açıdan önem taşıması açısından Poti ve civarındaki önemli mevkihlerde bulunan şehbenderliklere erkânıharp personeli olup yabancı dil bilen kudretli kişilerin tayin edilmesi istirham edilmiştir. 12 Nisan 1898

¹²⁷ BOA, ŞD, No. 2718, Gömlek No. 65, 1.

tarihli bu arzuhal üzerine bu civarda mülki memurların bulunmasından dolayı boşta kalan bir şehbenderlik bulunmayacağı ve boş yere masraf yapılamayacağı kararı verilmiştir. Ayrıca mevzu bahis olan Poti ve diğer yerlerde¹²⁸ istihdam edilen mülki memurların birden azledilmeleri mağduriyetlere sebep olacağından bu şehbenderlerin tümünün birden azilleri ve yer değiştirmelerine lüzum olmayıp yeni şehbenderlik açılmakta olan yerlere erkânıharp zabıtanı olup yabancı dil bilen kudretli kişilerin tayin edilmesinin maksadı karşılayacağı bildirilmiştir.¹²⁹

Arşiv vesikalarından tespit edilebildiği kadarıyla Poti şehbenderlerinin icra ettiği faaliyetler şunlardır:

- Bölge halkının ticari işlerindeki sorunlarına yardımcı olmak.
- Din ve mezhep değiştirenleri, büyük cinayet işleyenleri ve asker kaçakçılarını yakalayarak gerekli makamlara teslim etmek.
- Müslümanların çalınan eşya ve malları hakkında muamele yapmak.
- Osmanlı Devleti'ne ait vapurların hâsılâtının artmasını sağlamak.
- Özel devlet ricâlini karşılamak.
- Devletlerarası resmi karşılamaları yapmak.
- Vize ve pasaport işlemlerini icra etmek.
- Poti'de bulunan Osmanlı Devleti tebaasının hak ve hukukunu gözetmek.
- Hac mevsiminde Poti yoluyla Osmanlı Devleti'ne gelen Müslüman hacılar hakkında teftiş ve nezaret etmek.
- Salgın hastalıklarda halka maddi-manevi yardım etmek.
- Poti'de cereyan eden siyasi ve askeri olaylar hakkında Osmanlı Devleti'ne gerekli bilgi akışını sağlamak.
- Yerel gazeteleri ve neşriyatı yakından takip etmek.
- Kaçırılma vakalarıyla ilgilenmek.
- Vefat – miras durumlarını takip edip gerekli işlemleri yapmak.
- Poti'deki Osmanlı vatandaşlarının davalarıyla ilgilenmek.
- Faili meçhul cinayetlerde gerekli tahkikatı icra etmek.

¹²⁸ Kafkasya sahilleri, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Yunan sınırları ve İran hududu.

¹²⁹ BOA, BEO, No. 1108, Gömlek No. 83037, 1.

- Poti ve civarında vuku bulan Ermeni ve Rum faaliyetleri hakkında Osmanlı Devleti'ne gerekli bilgi akışını sağlamak.
- Gemi evraklarıyla ilgilenmek ve gerekli belgeleri vermek.
- Deniz kazalarıyla ilgilenmek.

Arşiv vesikalarından tespit edilebilen Poti Şehbenderleri şunlardır: Hüseyin Ağa (Hüseyin Sabri Efendi), Muhammed Salim Efendi, Mikriballı Osman Ağa, Ömer Sabri Efendi, Yusuf Efendi, Karyus Efendi, Osman Efendi, Hrisos Efendi, Aristidi Efendi, Hamit Bey, Ekyadis Efendi, İzzet Efendi, İbrahim Hakkı Efendi, Ali Nuri Efendi, Dimitraki Efendi, Ömer Lütfi Efendi, Resul Hakkı Efendi, Fransuva Ros Terziyan Efendi, Hikmet Bey, Asım Bey, Agâh Bey, Enver Bey, Mazhar Bey, Nazmi Bey, Hami Bey, Eyüp Sırrı Efendi. Tespit edilen bu şehbenderler 1863 ile 1909 yılları arasında çeşitli zaman ve görevlerde bulunmuş kimselerdir.

Diğer görevliler ise şehbenderhane vekilleridir. Çeşitli sebeplerden dolayı görev yerinde bulunmayan şehbenderlerin yerine şehbenderhane görevlerini icra etmek üzere geçici olarak vekiller görevlendirilmiştir. Poti Şehbenderhanesi'nde de şehbender vekillerine tesadüf edilmiştir. İsimleri tespit edilebilen şehbender vekilleri şunlardır: Mösyö Bertillo, Kirkor Efendi, Aristidi Edkerino, Ohannes Ferit, Mösyö Teofilyos, Terkiyan Efendi ve Cemil Bey.

Tespit edilen bu şehbenderler hakkında ulaşılan malumatlara değinilecektir.

1.2.7.1. Hüseyin Ağa (Hüseyin Sabri Efendi) (1864 – 1869 ve 1874 - 1876)

Hüseyin Ağa Ermeni milletinden ve Lazistan sancağı hanedanındandır. Poti Şehbenderliği'nde tespit edilebildiği kadarıyla farklı zamanlarda iki kere görev almıştır. İlkinde 6 sene görev yapmıştır. İkincisi ise Yusuf Efendi isimli şehbenderden sonra tekraren görev almıştır (1874).¹³⁰ İlk görevlendirilme tarihi 10 Haziran 1864 tarihli padişah irâdesiyle olmuştur. (Poti Şehbenderliği'nin kuruluşu 13 Eylül 1863 idi. Hüseyin Ağa ise 1864 yılında göreve başlamıştır. Hâsıl olan kanaatimize göre Poti şehbenderliği kurulsa da buraya bir şehbenderin görevlendirilmesi hemen gerçekleştirilememiştir.) Şehbenderlik görevi Rusya Devleti tarafından da kabul edilmiştir. Usûl üzere bu gibi şehbenderlere mahsus bir alamet olarak ikamet ettikleri

¹³⁰ BOA, *Hâriciye Nezâreti Mektûbi Kalemi Evrakı* [HR.MKT], No. 829, Gömlek No. 77, 1.

yerin önüne bir direk dikilerek Osmanlı sancağı açılması ve üzerine de büyük cihangirin ismi namıyla bir tuğra asılması Hüseyin Ağa tarafından istenmiştir.¹³¹

Rusya'nın Kütayis eyaletine bağlı Ozurget'te 7 sene, Poti'de 6 sene şehbenderlik görevinde bulunmuştur. Ancak kendi yazdığı arızasında 14 sene maaşsız olarak Poti ve Ozurget'te görev yapmış olduğunu ayrıca cüzi bir meblağ ile de Tiflis Şehbender Vekâleti'nde çalıştığını ifade etmiştir.¹³² Mahalli dile vâkıftır. Bölge halkının ticari işlerini de güzel bir şekilde çözümlemiştir. Ayrıca yüksek çaba ve gayreti, güvenilir ve dürüst olması da onun aranılan vasıflarda biri olduğunu göstermektedir. Edinilen diğer bir malumata göre Hüseyin Ağa, din ve mezhep değiştirenleri, büyük cinayet işleyenleri ve ayrıca kura ve redif kaçaklarını büyük bir gayret ile saklandıkları yerlerde yakalayarak gerekli makamlara teslim ettiğinden dolayı yöre ahali tarafından sevilmektedir.¹³³ Ayrıca ilk görevi esnasında hudutta bulunan Gürcü ahalisinden bir kısmının sınıra saldırmaları, yöre halkının hayvanlarını ve diğer eşyalarını çalmaları durumu üzerine çalınan malları ustalıkla geri alması ve güzel netice elde etmesi de yöre halkını memnun etmiştir.¹³⁴ Öyle ki Rusya Devleti'nin Kütayis eyaletine bağlı Ozurget, Şekvetil¹³⁵, Anakara, Zugdid, Senaki ve Poti isimli kasabalarında ve sair yerlerde bulunan ileri gelenlerden tüccar, esnaf, gemi ve sandal kaptan ve reisleri Hüseyin Ağa'nın tekrar Poti Şehbenderliğinde görev alması için ilgili makamlara umumi arzuhal vermişlerdir.¹³⁶ Bu arzuhallerden anlaşıldığına göre Hüseyin Ağa mezkûr yöreden ayrıldıktan sonra gelen şehbenderler işlere vâkıf olamamıştır. Sebepler açıklanarak Hüseyin Ağa'nın Poti Şehbenderliği'ne tekraren tayin buyurulması talep edilmiştir. Yöre halkının talepleri münâsip bulunarak, 21 Eylül 1874 tarihinde Hüseyin Ağa'nın Poti Şehbenderliği'ne tayini padişah emri ile onaylanmıştır.¹³⁷

Hüseyin Ağa'nın Poti'ye tayin edilmesi konusunda diğer bir sebep ise şudur: Bahriye Nezâreti'nden gönderilen 2 Haziran 1874 tarihli vesikadan anlaşıldığına göre;

¹³¹ BOA, *HR.MKT*, No. 486, Gömlek No. 67, 4. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.MKT*, No. 486, Gömlek No. 67, 1-2.).

¹³² BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 23, 2.

¹³³ BOA, *İ.HR*, No. 264, Gömlek No. 15850.

¹³⁴ BOA, *HR.MKT*, No. 829, Gömlek No. 77, 5.

¹³⁵ Bugün ki ismi ile Shekvetili, Gürcistan'da bir köy ve deniz beldesidir.

¹³⁶ İlgili belge grubunda Acara ve Çürüksu kazaları ile Lazistan sancağı ahali tarafından yazılan umumi arzuhalleri muhtevirdir. (Bk. BOA, *İHR*, No. 264, Gömlek No. 15850, 3-4-5.).

¹³⁷ BOA, *İ.HR*, No. 264, Gömlek No. 15850.

İrâdeiaziziye vapurlarının Batum tarafına işleyen vapurlarının hâsılâtının çok olması yine Hüseyin Ağa'nın çaba ve gayreti ile olmuştur. Bundan dolayı Hüseyin Ağa'nın yine aynı hizmete getirilmesi istenmiştir.¹³⁸

Hüseyin Ağa'nın ikinci kez Poti'ye tayin oluyorsa da anlaşıldığına göre bu defa başarılı olamamıştır. Petersburg Sefâreti'nden hakkında şikâyet bulunan Hüseyin Ağa görevden alınmıştır ya da görevinden istifa ederek ayrıldığı anlaşılmıştır. Karyus Efendi'nin Poti'ye tayin tarihi 13 Ağustos 1876 olduğuna göre bu tarihten kısa bir süre önce burada ki görevinden ayrıldığı düşünülebilir.¹³⁹ Ayrıca kendi verdiği arzuhalde Poti'den sonra başka bir yerde çalışmadığı anlaşılmaktadır. Bu kanıya istifa edenlere, bir memurluğa tayin edilinceye kadar önceki görevlerinin maaşı oranında maaş almaya devam etmeleri ile ilgili kanuna istinaden Hüseyin Ağa, yeni bir göreve tayin edilinceye kadar Poti'deki tahsisatının kendisine verilmesini talep ettiği 16 Kasım 1908 tarihli arzuhalinden ulaşılmıştır.¹⁴⁰

1.2.7.2. Muhammed Salim Efendi (1869 - 1872)

Poti'de görev yapmakta olan şehbenderin ayrılmasından dolayı Poti Şehbenderliği'ne basın katiplerinden Salim Efendi padişah emri ile tayin edilmiştir. Poti Şehbenderliği'ne gönderilen 17 Mart 1869 tarihli bu belgede Poti'ye gitmiş olan Salim Efendi'ye, şehbenderhanede mevcut olan mühür ve resmi evrak gibi devredilmesi gereken şeylerin teslim edilmesi istenilmiştir.¹⁴¹

Muhammed Salim Efendi görev yerine 26 Mart 1869 tarihinde ulaşmış olup şehbenderhanede bulunan eşyayı devir alarak görevine başladığını bildirmiştir. Ancak görev tasdiknamesinin henüz gelmemesinden dolayı mahalli hükümet ile gayri resmi olarak görüşmek durumunda kalmıştır.¹⁴²

Yabancı dil bilmemektedir.¹⁴³

Şehbenderler kimi zaman görevlerinde ihmal ve tembelliğe kaçabiliyordu. Bu durumda bu kişiler ihtar ediliyordu. Osmanlı Devleti'ne sefir olarak tayin edilen Mirza

¹³⁸ BOA, *HR.MKT*, No. 836, Gömlek No. 4, 2.

¹³⁹ BOA, *İ.HR*, No. 268, Gömlek No. 16107, 2.

¹⁴⁰ BOA, *BEO*, No. 3436, Gömlek No. 257640, 1.

¹⁴¹ BOA, *HR.MKT*, No. 647, Gömlek No. 60, 1.

¹⁴² BOA, *HR.SFR.1*, No. 19, Gömlek No. 94, 1.

¹⁴³ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 20, 2.

Ali Han'ı karşılamak üzere Poti'ye giden Trabzon vali muavini Dimitraki Efendi'yi Poti'de karşılamama tembelliği gösteren Poti Şehbenderi Muhammed Salim Efendi de 20 Haziran 1871 tarihinde ihtar edilmiştir.¹⁴⁴

Muhammed Salim Efendi, Poti'de ki görevinden istifa ederek ayrılmıştır.¹⁴⁵

1.2.7.3. Mikriballı Osman Ağa (1872)

Şehbenderlerin bir göreve tayininde çoğu zaman padişah irâdesi etkili olurken bazı durumlarda seçim bu tayinlerde etkili olmuştur. Mikriballı Osman Ağa bu durumun örneklerinden biridir. 5 Şubat 1872 tarihli bir emir yazısında Mikriballı Osman Ağa'nın seçimlerde çoğunluk sağlayamadığı halde Batum Meclis İdâre Azalığı'ndan Poti Şehbender Vekâleti'ne tayin olduğu, ancak kendisinin Lazistan kura askerleriyle bazı kişilerin firarına sebep olduğu ve oğlu Dursun Ağa isimli kişiye de mültezimlik iltimasıyla ahaliye sıkıntı çıkardığı ihbar edilmiştir.¹⁴⁶ Bu ihbar üzerine ihbar doğru ise Mikriballı Osman Ağa'nın görevinde kalamayacağı gibi bu hareketlerinden dolayı ceza alması gerekeceği Devlet Şurası tarafından ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Görüldüğü üzere görev yetkisini kötüye kullanan şehbender bulunduğu gibi bu kötüye kullanımın da bir sonucu bulunmaktadır.

1.2.7.4. Ömer Sabri Efendi (1872 – 1874)

Muhammed Salim Efendi'nin Poti Şehbenderliği'nden istifa etmesi üzerine onun yerine tercüme odası kâtiplerinden olan Ömer Sabri Efendi münâsip görülmüş ve 12 Ocak 1872 tarihinde padişah irâdesiyle Poti'ye tayin edilmiştir.¹⁴⁸ 10 Nisan 1874 tarihinde padişah irâdesi ile birtakım tayinler olmuştur. Ömer Sabri Efendi, Poti Şehbenderliği'nden alınmıştır.¹⁴⁹

Ömer Sabri Efendi ile ilgili tespit edilen bir diğer husus ise alacak verecek hususudur. Poti Şehbenderi Ömer Sabri Efendi tarafından Petersburg Sefâreti'ne yazılan 25 Şubat 1874 tarihli belgede Ömer Sabri Efendi, Tiflis'te zor duruma düştüğü

¹⁴⁴ BOA, *HR.SFR.1*, No. 28, Gömlek No. 20.

¹⁴⁵ BOA, *İ.HR*, No. 253, Gömlek No. 15029.

¹⁴⁶ Bk. BOA, *ŞD*, No. 1827, Gömlek No. 17, 16.

¹⁴⁷ BOA, *ŞD*, No. 1827, Gömlek No. 17, 2.

¹⁴⁸ BOA, *İ.HR*, No. 253, Gömlek No. 15029.

¹⁴⁹ BOA, *İ.HR*, No. 262, Gömlek No. 15715.

için kendisine borç verdiği Osmanlı tebaası Pavlo Vasiloviç Evangeli'den aldığı senetten borç miktarının ayrılıp şehbenderliğe gönderilmesini talep etmiştir. Ayrıntılı olarak ele alınacak olursa anlaşıldığına göre Osmanlı tebaasından olan Pavlo Vasiloviç Evangelidi, Tiflis'te zor duruma düşerek kendisine nakdi yardım yapılması için Osmanlı Devleti şehbenderhanesine 6 ay önce müracaat etmiştir. O tarihte Tiflis Başşehbenderliği'nde vekillik yapan Ömer Sabri Efendi, Pavlo Efendi'ye kendi cebinden ödeyerek nakdi yardım yapmıştır. Ömer Sabri Efendi'nin ifadesine göre Pavlo Vasiloviç'e 100 adet ruble borç vermiştir. Pavlo Vasiloviç bunun karşılığında Petersburg'a gidebilmek için Kavkas Amirkoru isimli şirkete değeri 400 rubleden fazla olarak vermiş olduğu mallarının özel senetlerini olduğu gibi Ömer Sabri Efendi'ye noter aracılığı ile rehin bırakmıştır. Ayrıca Pavlo Efendi senet verip, Petersburg'a ulaştığı zaman zikrolunan meblağları sefarete ödedikten sonra senetleri kurtarabileceği bildirilmiş ve kendisiyle şart olunmuştur. Ancak, Pavlo Efendi Petersburg'a geldiği halde sefarete görünmemiştir. Bundan dolayı mezkûr senetler Ömer Sabri Efendi'ye sefaret tarafından emirname ile iade olunmuştur. Daha sonra bahsi geçen şirketin Petersburg şubesine Ömer Sabri Efendi tarafından gönderilen tahrirat üzerine şirket müdürlüğü tarafından verilen cevaba göre Pavlo Vasiloviç'in Petersburg'a hiç gitmediği anlaşılmıştır. Şirket kuralları gereğince orada korunan mallarının şirket vasıtasıyla satıldığı ve 96 ruble taşıma bedelinin alınacağı anlaşılmıştır. Ancak Ömer Sabri Efendi'nin elinde bulunan senetlerin sefarete ulaşmasına kadar malların satılması 1 ay daha ertelenmiştir. Ayrıca 96 ruble taşıma bedelinin mezkûr şirkete ödenmesi halinde malların senet sahibine teslim edileceği bildirilmiştir. Şirketin bu tahriratıyla Ömer Sabri Efendi'de bulunan senetler takdim edilmiştir. Zikrolunan 100 adet rublenin mallardan alınması ile ilgili Ömer Sabri Efendi, kendisine müsaade edilmesini talep etmiştir.¹⁵⁰

1.2.7.5. Yusuf Efendi (1874)

9 Nisan 1874 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından şehbenderlik ve konsolosluk hizmetiyle Poti Şehbenderi Ömer Sabri Efendi'nin görev yerinin değiştirilmesi lüzumu üzerine boş kalan Poti Şehbenderliği'ne Babıali Tercüme Odası kâtiplerinden, Yusuf Efendi'nin tayini münâsip görülmüş ve padişah irâdesi talep

¹⁵⁰ BOA, *HR.SFR.1*, No. 46, Gömlek No. 44, 1.

edilmiştir. Bu talep üzerine 10 Nisan 1874 tarihinde padişah emri ile talep edilen tayinler onaylanmıştır.¹⁵¹

Daha önce bahsi geçtiği üzere Hüseyin Ağa'nın, Yusuf Efendi'den sonra tekrar Poti'ye tayin edildiği belirtilmişti. Hüseyin Ağa'nın Poti'ye tayin tarihi 21 Eylül 1874 olduğuna göre¹⁵² Yusuf Efendi'nin Poti'den ayrılması bu tarihe yakın bir tarih olmalıdır.

1.2.7.6. Karyus Efendi (1875 – 1876)

Poti Şehbenderi Hüseyin Efendi hakkında Petersburg Sefâreti tarafından şikâyet olmasına binaen Hüseyin Efendi'nin azli elzemdir. Poti Şehbenderliği maaşsız olup ancak aylık 3000 kuruş hâsılâtı bulunmaktadır. Bu hâsılât kendine ait olmak üzere Cenova Şehbenderi Karyus Efendi'nin maaşsız olarak Poti'ye tayini için müsaade istenilmiştir.¹⁵³ 13 Ağustos 1875 tarihinde Karyus Efendi'nin Poti Şehbenderliği'ne tayini padişah irâdesiyle onaylanmıştır.¹⁵⁴ Karyus Efendi 14 Eylül 1876 tarihinde padişah irâdesi ile başka bir yere tayin olunmuştur.¹⁵⁵

1.2.7.7. Osman Efendi (1876 - ?)

Poti Şehbenderi Karyus Efendi'nin görev yerinin değiştirilmesinden dolayı onun yerine İrâdei mahsusa vapurlarının Batum acenteliğinde hizmette bulunan Osman Efendi'nin tayini Hâriciye Nezâreti tarafından münâsip görülmüş olup gerekli izin için 22 Ocak 1876 tarihinde yazı kaleme alınmıştır. 23 Ocak 1876¹⁵⁶ tarihinde Osman Efendi'nin Poti Şehbenderliği'ne tayini padişah irâdesiyle münâsip bulunmuştur.¹⁵⁷

1.2.7.8. Hrisos Efendi (? – 1880)

Hrisos Efendi'nin 8 Nisan 1880 tarihli arızanın tercümesinden anlaşıldığına göre 1859 ve 1864 senelerinde memleketin kapı kethüdalığı kançılarya müdürlüğünde

¹⁵¹ BOA, *İ.HR*, No. 262, Gömlek No. 15715.

¹⁵² Bk. BOA, *İ.HR*, No. 264, Gömlek No. 15850.

¹⁵³ BOA, *İ.HR*, No. 268, Gömlek No. 16107, 1.

¹⁵⁴ BOA, *İ.HR*, No. 268, Gömlek No. 16107, 2.

¹⁵⁵ BOA, *İ.HR*, No. 271, Gömlek No. 16351.

¹⁵⁶ Tarihler konusunda belgelerde çelişki olduğu düşünülmüştür.

¹⁵⁷ BOA, *İ.HR*, No. 269, Gömlek No. 16202.

bulunduğu sırada Hrisos Efendi'ye ihsan edilen dördüncü ve üçüncü rütbelerden Mecidi nişan beratları Poti yangınında diğer eşyalarla beraber yanmıştır. Bundan dolayı mezkûr beratların yeniden verilmesi Hrisos Efendi tarafından istirham edilmiştir.¹⁵⁸

Poti Fahri Şehbenderi Hrisos Efendi'nin Poti'ye tayini ile ilgili pek fazla bilgi bulunamamışsa da, 1 Mayıs 1880 tarihli belgede Poti Fahri Şehbenderi Hrisos Efendi'nin vefat ettiği bildirilmiştir.¹⁵⁹

1.2.7.9. Aristidi Efendi (1880 - ?)

Poti Fahri Şehbenderi Hrisos Efendi'nin vefatı üzerine yerine Edirne Vilâyeti içinde kaymakamlık yapmış olan Aristidi Efendi'nin tayini hususuna dair Hâriciye Nezâreti tezkiresi takdim edilmiştir. Aristidi Efendi'nin de fahri olarak Poti'de şehbenderlik yapması için müsaade istenilmiştir. 8 Mayıs 1880 tarihinde Aristidi Efendi'nin Poti'ye fahri olarak atanması padişah irâdesiyle onaylanmıştır.¹⁶⁰

1.2.7.10. Hamid Bey (? – 1881)

31 Ekim 1881 tarihli bir vesikadan anlaşıldığına göre Yunanistan'a terk edilen şehirlerden Osmanlı memurları da çekilmiştir. Buna binaen gerek oralarda bulunan halkın ve mallarının hukukunun muhafazası ve işleri için münâsip yerlere Osmanlı Devleti tarafından şehbender atamaları elzem olmuştur. Bu bakımdan Poti Şehbenderi Hamid Bey'in 3000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile Golos Başşehbenderliği'ne tayini rica edilmiştir.¹⁶¹ 14 Kasım 1881 tarihinde Hamid Bey'in, Golos Başşehbenderliği'ne tayini padişah emri ile onaylanmıştır.¹⁶²

1.2.7.11. İzzet Efendi (1881 - 1885)

Poti Şehbenderi Hamid Bey'in Golos Başşehbenderliği'ne tayini üzerine Poti Şehbenderliği boş kalmıştır. Bu durum üzerine Poti Şehbenderliği'ne, eski Kars

¹⁵⁸ BOA, *HR.TO*, No. 332, Gömlek No. 61, 1.

¹⁵⁹ BOA, *İ.HR*, No. 281, Gömlek No. 17398, 1.

¹⁶⁰ BOA, *İ.HR*, No. 281, Gömlek No. 17398, 2.

¹⁶¹ BOA, *İ.HR*, No. 284, Gömlek No. 17725, 1.

¹⁶² BOA, *İ.HR*, No. 284, Gömlek No. 17725, 3.

şehbenderi İzzet Efendi tayin edilmiştir.¹⁶³ 14 Kasım 1881 tarihinde İzzet Bey'in Poti Şehbenderliği'ne tayini, padişah emri ile onaylanmıştır.¹⁶⁴

25 Aralık 1882 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Poti Şehbenderi İzzet Efendi şehbenderhane hâsılâtının bulunmaması hasebiyle yeterli miktarda maaş ve tahsisat talep etmiştir. Şehbenderhaneler hâsılâtının masraflarına karşılık tutulmuş olan yürürlükte olan usûle göre İzzet Efendi'nin talebinin karşılanması gerekmiyorsa da Poti'de iskân eden Osmanlı Devleti tebaasının menfaatlerinin korunması ve hac mevsiminde Poti yoluyla Osmanlı Devleti'ne gelen Müslüman hacılar hakkında teftiş etmek için orada bir şehbenderin mevcut oluşu ve bu cihetle mezkûr şehbenderhanenin mevkisinin ehemmiyetinden dolayı geçimini sağlaması gereklidir. Çatalca Şehbenderhanesi'nin lüzumsuzluğu üzerine lağvedilmesi Atina Maslahatgüzarlığı'ndan bildirilmiştir. Bunun üzerine Çatalca Şehbenderliği'nden kalacak olan aylık 1500 kuruş hâsılâta 500 kuruş ilave edilerek İzzet Efendi'ye 2000 kuruş maaş ve aylık 300 kuruş tahsisat verilmesi hususuna dair Hâriciye Nezâreti'nden arz edilmiştir. Bu talep 27 Aralık 1882 tarihinde padişah irâdesi ile kabul edilmiştir.¹⁶⁵

İzzet Efendi Poti'de, görev yerine dönmekten vazgeçinceye kadar yani 1885 yılına kadar kalmıştır.¹⁶⁶

1.2.7.12. Mösyö Bertillo (1884 - ?)

Mösyö Bertillo'nun Poti Şehbenderliği'ne ne zaman tayin edildiği ve ne zaman ve ne suretle buradan ayrıldığı tespit edilememiştir. Ancak ulaşılan bir belge tarihlendirmesi göz önüne alınırsa kabaca 1884 tarihlerinde burada görev yapmıştır denebilir. Mösyö Bertillo isimli şehbenderin Poti'de ki varlığına, kendisi tarafından yazılan arzuhal vasıtasıyla ulaşılmıştır. 8 Eylül 1884 tarihli bir belgeye göre Poti Şehbender Vekâleti'nde bulunan Mösyö Bertillo tarafından gönderilen bir kıta tahriratta vekâleti hasebiyle ne kadar maaş alacağını sormuştur. Malum olduğu üzere Poti Şehbenderliği'ne bütçe olarak verilmekte olan 1500 kuruştan başka hâsılâttan alınmak üzere 500 kuruş maaş ve 300 kuruş tahsisat verilmektedir. Mezuniyet kararnamesine uygun olarak hâsılâttan alınan çeyrek maaş ile kançılar masrafları kendi

¹⁶³ BOA, *İ.HR*, No. 284, Gömlek No. 17725, 1.

¹⁶⁴ BOA, *İ.HR*, No. 284, Gömlek No. 17725, 3.

¹⁶⁵ BOA, *İ.HR*, No. 288, Gömlek No. 18034, 2. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 54, 2.).

¹⁶⁶ BOA, *İ.HR*, No. 296, Gömlek No. 1.

tarafından ödenmek üzere 300 kuruş tahsisat verileceği yönünde Mösyö Bertillo'ya cevap verilmiştir.¹⁶⁷

1.2.7.13. Ekyadis Efendi (? – ?)

7/19 Temmuz 1881 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre bazı tayinler gerçekleşmiştir. Konumuz olan Poti Şehbenderliği ile ilgili kısmında ise Osmanlı Devleti'nin eski şehbenderi Ekyadis Efendi'nin Maksut Efendi'nin yerine Rusçuk Tüccar Vekâleti'ne padişah irâdesiyle tayin edildiği anlaşılmaktadır. Tetkiklerden anlaşılabileceği üzere bu şehbenderler becayişinde şehbenderlerden Bulgaristan Emareti (emirliği) dâhilinde ikamet edenlerin veya seyahat edenlerin ticari menfaatlerini korumaya memur oldukları cihetle görev yaptıkları sürece emaret tarafından icap edecek bütün yardımların yapılması hedeflenmektedir. Durumun emarete bildirilmesi istenilmiştir.¹⁶⁸ Ancak Ekyadis Efendi'nin Poti'de ne zaman şehbenderlik yaptığı, orada ne kadar kaldığı ve ne zaman ayrıldığı tespit edilememiştir. Ulaşılabilen tek veri Ekyadis Efendi'nin Poti'de bir aralık görev yapmış olduğu ve 1881 tarihinde Rusçuk Tüccar Vekâleti'ne atandığı bilgisidir.

1.2.7.14. İbrahim Hakkı Efendi (1885)

Poti Şehbenderi İzzet Efendi'nin mahalli memuriyetine dönmekten vazgeçmesi üzerine 500 kuruşa ilaveten 1000 kuruş tahsisat ile yerine Ayamavra Şehbender Vekili Hakkı Bey Poti'ye tayin edilmiştir. (1302/1885)¹⁶⁹

İbrahim Hakkı Bey'in tercümeihal evrakında kendisi hakkında pek çok malumata ulaşılmıştır. İbrahim Hakkı Bey, birinci rütbe ikinci sınıf ashabından altıncı ordu muhasebecisi Ahmet Muhtar Efendi'nin oğludur. 20 Ekim 1853 tarihinde İstanbul'da doğmuştur.

İlk eğitimini Üsküdar Toptaşı Sübyan Mektebi'nde almıştır. Daha sonra Üsküdar Paşakapısı Ortaokulu'nda eğitimini tamamlamıştır. Sonra da h. 1286 (1869/1870) tarihinden itibaren 6 sene kadar Lübnan'da bulunan *Andora* isimli bir

¹⁶⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 1, 2.

¹⁶⁸ BOA, *Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı [A.}MTZ.(04)]*, No. 176, Gömlek No. 29, 1.

¹⁶⁹ BOA, *İ.HR*, No. 296, Gömlek No. 1.

Fransız okulunda eğitim alarak Fransızca'yı öğrenmiştir. Türkçe ve Fransızca konuşmakta ve yazmaktadır.

Fransız Andora mektebinde almış olduğu diplomanın onaylı sureti, tercümeihâl evrakına bağlı olup h. 1292 (1875/1876) yılında 22 yaşında iken harp okulunda imtihan edilerek 500 kuruş maaşla Üsküdar Paşakapısı ve Toptaşı askeri orta okullarında Fransızca öğretmenliğine tayin edilmiştir. H. 1293 (1876/1877) senesi başlarında mülazemetle¹⁷⁰ Babıali Tercüme Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır.

H. 1294 (1877/1878) senesi başlarında yukarıda da zikredildiği üzere öğretmenlik hizmetleri ve maaş uhdesinde olduğu halde ayrıca 330 kuruş maaşla Dârüşşafaka Fransızca öğretmenliğine memur edilmiş ancak 4-5 ay gibi bir zaman diğer görevlerine vaktiyle yetişememesinden dolayı Dârüşşafaka öğretmenliğinden istifa ederek ayrılmıştır.

H. 1295 (1878) senesi başlarında kalem tarafından (Babıali Tercüme Kalemi) 100 kuruş maaşa nail olmuştur. O sırada öğretmenlik maaşı da 400 kuruşa indirilerek yalnız Paşakapısı Askeri Ortaokulu Fransızca öğretmenliği görevinde bırakılmıştır.

H. 1296 (1878/1879) senesinde şimdiki maaşıyla olup h. 1297 (1879/1880) senesinde yine şimdiki maaşıyla Beşiktaş Askeri Ortaokulu Fransızca öğretmenliğine görevi alınmıştır.

14 Mayıs 1881 tarihinde ayrıca 560 kuruş maaşla Fatih Ortaokulu Fransızca öğretmenliği de görevine ilave edilince Beşiktaş Askeri Ortaokulu öğretmenliğinden istifa etmiştir. Safer 1299 (Aralık/Ocak 1881/1882) tarihinde 1000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile Kardiçe¹⁷¹ Şehbender Vekâleti'ne memur edilmiştir. Öğretmenlik görevinden doğal olarak ayrılmış ve aynı sene içinde Kardiçe Şehbender Vekâleti'nin lağvedilmesi üzerine eski maaş ve tahsisatıyla ve kançılarlık görevi de eklenerek uhdesine Tırhala¹⁷² Şehbender Vekâleti'ne tayin olmuştur. Daha sonra yine aynı sene zarfında kendisine rütbe-i salise verilmiştir.

¹⁷⁰ Osmanlı ilmiye teşkilâtında müderris olabilmek için medreseden mezun olduktan sonra belli bir süre (önceleri yedi yıl) yapılan staj (*Kubbealtı Lugatı*, "Mülâzemet" (Erişim 5 Nisan 2023)).

¹⁷¹ Kardiça veya Karadiğe, Yunanistan'da, Batı Tesalya'da bir kent ve aynı adı taşıyan ilin merkezidir.

¹⁷² Tırhala Yunanistan'ın Teselya bölgesinin en önemli kentlerinden biri ve aynı ismi taşıyan ilin merkezidir.

20 Eylül 1884 tarihinde görevi 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsisat ile Ayamavra¹⁷³ Şehbender Vekâleti'ne çevrilmiştir.

Görev mertebelerinden dolayı muhakeme altına alınmamış ve töhmet altında kalmamıştır. Şehbender İşleri Müdürlüğü'nden yazılan mütalaada Hakkı Bey'in Kardiçe ve Tırhala Şehbender Vekâletleri'nde bulunduğu tasdik edildiği bildirilmiştir.¹⁷⁴

Poti Şehbenderi İzzet Efendi'nin görev yerine dönmekten imtina etmesi ve Mösyö Bertillo'nun da vekâletten istifa etmesi üzerine Poti Şehbenderliği'nin boş kaldığı Petersburg Sefâreti'nden bildirilmiştir. Bu durum üzerine boş kalan Poti Şehbenderliği'ne, oraya tahsis edilmiş 1500 kuruştan 1000 kuruşunun maaş ve geri kalan 500 kuruşa da 1000 kuruş ilave olarak toplamda 1500 kuruş tahsisat ile Ayamavra Şehbender Vekili Hakkı Bey'in *şehbender vekili* sıfatıyla tayini ilgili makamlardan rica edilmiştir.¹⁷⁵ Hakkı Bey'in Poti Şehbenderliği'ne belirtilen maaş ve tahsisat ile tayini 26 Şubat 1885 tarihinde padişah emri ile onaylanmıştır.¹⁷⁶

İbrahim Hakkı Efendi'nin Poti Şehbenderliği'nden ayrılması malumatına 12 Kasım 1885 tarihli vesikada ulaşılmıştır. İbrahim Hakkı Efendi'nin hasta olması sebebiyle şehbenderlikten ayrılacağı ve Poti Şehbenderliği'ne vekâleten Batum Şehbenderhanesi Kançıları Terziyan Efendi'nin vekillik edeceği bildirilmiştir.¹⁷⁷

1.2.7.15. Fransuva Ros Terziyan Efendi (1885 – 1886)

Fransuva Ros Terziyan Efendi, Osmanlı Devleti'nin Latin milletinden olan Agop isimli kimsenin oğludur. H. 1282 yılında (1865/1866) İstanbul'da doğduğu Osmanlı nüfus tezkiresinde yazılıdır. İlkokulda ve Mektebi Sultani'nin Türkçe üçüncü ve Fransızca beşinci sınıflarında ve Mülkiye Mektebi'nin yüksek sınıflarında tahsil ile Mektebi Sultani'den 1 Nisan 1896 tarihinde ve Mülkiye Mektebi'nden yüksek derece ile 18 Ağustos 1898 tarihinde diploma almıştır. Türkçe ve Fransızca okur ve yazar, Rumca ve İtalyanca konuşur.

¹⁷³ Osmanlılar devrinde Yunanistan'ın bugünkü Levkas şehrine verilen ad. (<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ayamavra>).

¹⁷⁴ BOA, *İ.HR*, No. 296, Gömlek No. 3.

¹⁷⁵ BOA, *İ.HR*, No. 296, Gömlek No. 18749, 1.

¹⁷⁶ BOA, *İ.HR*, No. 296, Gömlek No. 18749, 4.

¹⁷⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 3, 3.

Fransuva Ros Terziyan Efendi'nin çalışma hayatına bakıldığında ilkin h. 1299 yılında 8 ay kadar Hâriciye Nezâreti'nde mülazemetle çalıştığı görülmüştür. Daha sonra 15 Eylül 1883 tarihinde 1080 kuruş maaşla Kosova Vilâyeti tercümanlığına tayin olmuştur. 14 Ocak 1884 tarihinde 1 ay kadar İstanbul'a gelerek 14 Mart 1884 tarihinde 1092 kuruş maaşla Mektebi İdadi Fransızca öğretmenliğine tayin olunmuştur. Dolayısıyla 28 Mart 1884 tarihinde Kosova Vilâyet Tercümanlığı'ndan istifa etmiştir. Ancak 6 ay sonra da Fransızca öğretmenliğinden istifa ederek 27 Aralık 1884 tarihinde 200 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile Batum Başşehbenderliği Kançılarlığı'na vekâleten ve 21 Haziran 1885 tarihinde 1000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile asâleten tayin olmuştur. Batum Şehbenderliği'nde çalıştığı zaman 8 Kasım 1885'den 10 Mayıs 1886'ya kadar toplam 1128 kuruş 10 para tahsisatla ilaveten Poti Şehbender Vekâletini de vekâleten idâre etmiştir. 10 Mayıs 1886'da 1 ay izinli olduğu halde 28 Eylül 1886'ya kadar görev yeri olan Batum'a geri dönmeyerek görevini terk etmiştir. Batum ve Poti'deki çalışmaları esnasında zimmetine toplam 4188 kuruş 28 para geçirdiği görülmüştür. Daha sonra 4 Ekim 1890'da Adana İdadi Mektebi'nin 600 kuruş maaşla Fransızca ve 400 kuruş maaşla felsefe ve 300 kuruş maaşla ekonomi öğretmenliklerine tayin edilmişse de buradan da 27 Nisan 1891 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır.¹⁷⁸

Fransuva Ros Terziyan Efendi'nin sicilinde Poti Şehbenderliği'nde ki işleri vekâleten idâre ettiği ifade edilmişti. Poti Şehbender Vekili Hakkı Efendi'nin hasta olması sebebiyle izin alarak İstanbul'a gideceğinden dolayı şehbenderhane işleri boşta kalmıştır. İşlerin sekteye uğramaması için Batum Şehbenderhanesi Kançıları Terziyan Efendi'nin geçici olarak Poti'de ki işleri idâre etmesi için vekâleten tayin olmuştur. (12 Kasım 1885)¹⁷⁹

1.2.7.16. Kirkor Efendi (1886 – 1887)

Poti Şehbender Vekili Kirkor Efendi tarafından çekilen bir kıta telgrafta Kirkor Efendi, boş olan Poti Şehbenderliği'ne 6 Mayıs 1886 tarihinde ulaştığını beyan etmiştir.¹⁸⁰ Kirkor Efendi'nin Poti'den ayrılma tarihi ise 28 Ağustos 1887 tarihli irâde

¹⁷⁸ BOA, *HR.SAİD*, No. 4, Gömlek No. 15, 1-2.

¹⁷⁹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 3, 3.

¹⁸⁰ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 8, 3.

üzerine olmuştur. Buna göre Kirkor Efendi'nin Poti'den azledilme sebebi, resmi evraklarda tarifede gösterilenden fazla vergi alarak görevini kötüye kullanması üzerine kendisi hakkında yapılan şikayetlerdir. Kirkor Efendi'nin Poti'den azledildikten sonra yerine Öziçi Şehbender Vekili İstefan Efendi isimli birinin getirilmesi talepleri 28 Ağustos 1887 tarihli irâde ile kabul edilmiştir.¹⁸¹ İstefan Efendi hakkında veri bulunamamıştır.

Şehbenderler tarafından zimmete geçirilme vakalarıyla gündeme gelen hâsılât fazlalıklarından bahisle, Kirkor Efendi tarafından Rostov Şehbenderliği'nin hâsılât fazlası, donanma masraflarına harcanmıştır. Buna göre Poti Şehbenderi Kirkor Efendi'nin, Rostov¹⁸² Şehbender Vekaleti'nde bulunduğu esnada hâsılât fazlasıyla donanma masraflarını ödediği, zayi edilen ve zimmetinde kalan 7965 kuruş 12 paranın ödemesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁸³ Bu durum üzerine 24 Haziran 1886 tarihinde bu zikrolunan meblağın Kirkor Efendi'nin almakta olduğu maaşından kesilerek vâridat kaydı olarak kaydedildiği bildirilmiştir. Kirkor Efendi'nin tahsisatından bu meblağın tahsis edilmesi doğru değilse de zimmetin çokluğu hasebiyle ve hazineye ait bir paranın bu kadar sürüncemede kalamayacağından bahisle mezkûr meblağın hızlıca ödenmesi aksi halde Kirkor Efendi'nin maaşından tamamen kesileceği bildirilmiştir.¹⁸⁴

1.2.7.17. Ali Nuri Efendi (? – 1890)

Ali Nuri Efendi'nin Poti'ye ne zaman tayin edildiğine dair bir malumata ulaşılamadıysa da Ali Nuri Efendi'nin Poti'den ayrıldığı tarih 1 Eylül 1890'dır.¹⁸⁵ Poti, Kefe ve Kraguyevaç Şehbenderlikleri'nde görev aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Ali Nuri Efendi'nin gayri müslim iken Müslüman olduğu, yapmış olduğu evliliğin sonlanması durumunun hukuki sonuçları, iş hayatında haksız muameleye maruz kaldığı durumlarına da ulaşılmıştır.

Anlaşıldığına göre Ali Nuri Efendi bir evlilik hayatı geçirmiş lakin boşanması sebebiyle bir takım nafaka gibi hukuki durumlar bulunmaktadır. 20 Temmuz 1890

¹⁸¹ BOA, *HR.TH*, No. 75, Gömlek No. 24, 1.

¹⁸² Rusya'da ki en eski ve turistik yerlerden biridir.

¹⁸³ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 5, 2.

¹⁸⁴ BOA, *HR.TH*, No. 64, Gömlek No. 26, 1.

¹⁸⁵ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 22, 5.

tarihli bir tezkirede Ali Nuri Efendi'nin gayri müslim iken İslâmiyet'e girdiği, Avusturya – Macaristan tebaasından Polya Turnik isimli bir kadınla evlendiği ancak Ali Nuri Efendi'nin eşini terk ettiği, bundan dolayı da nafaka olarak aylık 3 Osmanlı lirası ve bir defalığına mahsus 100 lira ödemesi gerektiğinden bunun Ali Nuri Efendi'nin maaşından aydan aya kesilerek Polya Turnik kadına ödemesi gerektiği anlaşılmıştır. Nafaka durumu Polya Turnik kadın tarafından talep edilmiş ve İstanbul'da bulunan Ali Nuri Efendi'ye durum bildirilmiştir. Ali Nuri Efendi, Polya Turnik'in iddetinin bitmesine kadar 3 lirayı ödeyeceğini, 100 liraya karşılık da bir miktar akçe vereceğini ifade etmiştir. İhtida ve nafaka işlemleri için durum şeyhülislâmlık makamına havâle edilmiştir.¹⁸⁶

Ali Nuri Efendi gayri müslim iken daha sonra Müslüman olmuştur. Evliliğinin sonlanması ile oluşan hukuki işlemler şeyhülislâmlık makamına iletilmiştir. Ancak Ali Nuri Efendi'nin nasıl ve ne zaman mühtedi olduğu hakkında bir malumata ulaşılammıştır.

Kefe şehbenderi Ali Nuri Efendi'nin kaleme almış olduğu 3 Kasım 1892 tarihli bir belgeden Ali Nuri Efendi hakkında haksız yere bir muameleye maruz kaldığı bilgisi edinilmiştir. Ali Nuri Efendi, Poti ve Kraguyevaç¹⁸⁷ Şehbender Vekâletleri'nde bulunduğu zamanlarda hâsılâttan aylık olarak almış olduğu 500 kuruşun kendisinden haksız yere alındığını ifade etmiştir. Buna göre toplam tutarın Ali Nuri Efendi'nin maaşından aydan aya 500 kuruş kesilerek geri ödenmesi gerekeceği uzun bir zaman sonra nezaret muhasebesi tarafından kararlaştırılmış olup vaziyet Ali Nuri Efendi'ye bildirilmiştir. Ve 3 aydan beri de Ali Nuri Efendi'nin maaşından 500 kuruş kesilerek kendisi maaş darlığı ve ihtiyaca dûçar edilmiştir. Ali Nuri Efendi'nin takdim ettiği raporlarda kendisinin Kraguyevaç'a tayin edilmesi teklifine dair encümen mazbatası ile 4 Haziran 1892 tarihli nezaret takririnin incelenmesi halinde bu muamelenin tamamıyla haksız olduğunun ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Ancak özellikle talep edilen meblağlar hakkında uzun süre bir ses çıkmamıştır. Daha sonra bu konuda muhasebe tarafından bir yanlışlık olduğu beyanıyla sahibine geri verilmesi yoluna gidilmesi ve muhasebe tarafından o minvalde bir yanlışlık olmuş olduğu takdirde de yapılan hatanın cezasını yüklenmenin hak olduğu ve buna binaen Ali Nuri Efendi'nin

¹⁸⁶ BOA, *HR.UHM*, No. 275, Gömlek No. 47, 4.

¹⁸⁷ Kraguyevaç namı diğer Karacofça Sırbistan'ın büyük şehirlerinden biridir.

alıkonan maaşının ve dūçar olduğu zaruretinin giderilmesi için Ali Nuri Efendi tarafından gerekli tetkiklerin yapılması için irâde çıkarılması ve sorunların çözümünün yalnızca muhasebeye bırakılmayıp encümen ya da istişare odasının maslahat için durumu ele alması istirham edilmiştir.¹⁸⁸

1.2.7.18. Ömer Lütfi Efendi (1890)

Ömer Lütfi Efendi tüccardan Hüseyin Ağa'nın oğludur. H. 1252 (1836/1837) tarihinde Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Muallimin-i mahsusada Arapça okumuştur. Türkçe, Fransızca ve Ulahça (Slavca) okuyup yazmaktadır. 14 Eylül 1856 yılında 20 yaşında iken 350 kuruş maaş ile İbrail Tüccar Nezâreti Kitâbeti görevine getirilmiştir. Temmuz / Ağustos 1860 tarihinde maaşı 600 kuruşa yükseltilmiştir. Kasım / Aralık 1862'de tahsisatı da dahil 3500 kuruş maaş ile Kalas¹⁸⁹ ve çevresi Tüccar Vekâleti'ne tayin edilmiştir. 1873/1874 yılında masrafları Ömer Lütfi Efendi'ye ait olmak üzere maaşı kesilerek 28 Eylül 1875 yılında uhdesine ikinci rütbe ikinci sınıf verilmiştir. Nisan-Mayıs 1877'de Rusya'nın savaş ilan etmesi üzerine Kalas'tan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Kendisine 22 ay boyunca mâzûliyet maaşı olarak aylık 4 Osmanlı altını verilmiştir. 2 Mart 1879'da 20 altın maaşla Yaş¹⁹⁰ Şehbenderliği'ne memur edildikten 13 buçuk ay sonra oradan istifa ederek ayrılmıştır. Tayin olduğu Tulça¹⁹¹ Fahri Şehbenderliği unvanı 14 Mart 1884 tarihinde Tulça Şehbender Vekâleti'ne çevrilerek 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsisat ile tayin edildiyse de buradan da 1 ay içinde ayrılmış ise de 2 Ağustos 1884 tarihine kadar görevini yapmakla maaş ve tahsisatını almıştır. Bu şehbenderlikteki görevinden bazı yolsuzluklardan dolayı azledilmiştir. Tulca Şehbender Vekâleti'nde ilk maaşının yarısıyla geri kalanının toplam %5'i olan 525 kuruşun zimmetinde olduğu ve pasaport işlemlerinde kural dışı işlem yaptığı ihbar edilmiştir. Ancak tetkik edildiğinde şehbenderhanelerde var olan intizamın bulunmamasından dolayı yanında bulunan biraderinin delirerek kayıt ve defterleri alt üst etmesinden dolayı pasaportlarda gereken muamelenin yapılamayacağı ve zimmetinde bulunan meblağın alınması gerektiği mütalaa edilmiştir. Bunun üzerine

¹⁸⁸ BOA, *HR.UHM*, No. 283, Gömlek No. 71, 5.

¹⁸⁹ Galati, -Osmanlı döneminde Kalas- Romanya'nın doğusunda Boğdan Bölgesi'nde alan İbrail şehri ve Moldova sınırında yer alan bir şehirdir.

¹⁹⁰ Romanya'nın bir kenti.

¹⁹¹ Romanya'nın bir kenti.

de Hâriciye Nezâreti tarafından, Ömer Lütî Efendi'nin mezkûr meblağdan başka ilişkisi olmayıp pasaportlarca suistimali Romanya tebaasından 1-2 kişiye yanlışlıkla pasaport vermekten ibaret olduğundan kendisinin istihdam edilmesine engel olmadığı kararı verilmiştir.

Daha sonra Ömer Lütî Efendi 23 Aralık 1886 tarihinde 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsisat ile Sırbistan'da bulunan Kraguyevaç Şehbenderliği'ne tayin edilmiştir. Onun Poti Şehbenderliği'ne tayin edilmesi ise yürürlükteki maaş ve tahsisatı ile 15 Haziran 1890 tarihli becayış ile olmuştur. Ancak Ömer Lütî Efendi burada çok kalmayarak 2 Kasım 1890 tarihinde 2000 kuruş maaşla Vidin Tüccar Vekâleti'ne nakil olunmuştur. Vidin'de görevini güzel ifa eden Ömer Lütî Efendi'ye dördüncü rütbeden mecidi nişan verilmiştir. (10 Kasım 1892) Ancak anlaşıldığına göre Ömer Lütî Efendi burada Osmanlı tebaasının hak ve hukukunu korumakta ve vekalet işlerini güzel idâre edemediği gibi her sene fazladan masraf yapmıştır. Bu sebeple Vidin'deki görevinden 3 Temmuz 1896 tarihinde azledilmiştir. Bunun aksine ise Ömer Lütî Efendi, vazifesini güzel yaptığını ve kendisi hakkında itham edilen şeylerin doğru olmadığını elinde bulunan mahzar¹⁹² ile teyit edeceğinden bahisle sicili ahval kaydının tashih edilmesini verdiği bir arzual ile talep etmiştir. Devlet Şurası'nın yaptığı tetkikat sonucunda Ömer Lütî Efendi'nin Vidin ve Poti'den ayrılmasının sebebinin buraların hava ve suyuna alışamaması durumundan dolayı olduğu çıkmıştır. Yapılan ithamların sebebi sorulduğunda ise hazinenin menfaatinin korunması sebebiyle azledildiği açıklanmışsa da 25 seneden fazla devlet görevinde gösterdiği gayretten dolayı pek çok nişan almış olduğu beyan edilmiştir. Siciline düşülen bu ithamların onu mağdur edeceğinden dolayı sicilinin düzeltilmesi ve kendisinin uygun bir göreve tayin edilmesi hususlarında müzakere edildiği 10 Mayıs 1897 tarihli mazbatadan anlaşılmıştır. 19 Ekim 1897 tarihinde ise Ömer Lütî Efendi'ye 1000 kuruş mâzûliyet maaşı tahsis edilmiştir.¹⁹³

¹⁹² Yüce bir makama takdim edilen çok imzalı dilekçe, mazbata. (*Kubbealtı Lugatı*, “Mahzar” (Erişim 7 Nisan 2023)).

¹⁹³ BOA, *Hâriciye Nezâreti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyeti [HR.SAİD]*, No. 9, Gömlek No. 27, 4.

1.2.7.19. Aristidi Edkerino Efendi (1890 – 1891)

Aristidi Edkerino Efendi'nin, Poti Şehbender Vekili Ali Nuri Efendi'nin Kraguyevaç Şehbenderliği'ne tayin edilmesi üzerine boş kalan Poti Şehbenderliği'ni, buraya yeni tayin olunan Ömer Lütü Efendi gelinceye kadar vekâleten idâre ettiği 1 Aralık 1890 tarihli müzekkerede bildirilmiştir. Ali Nuri Efendi tarafından Poti Şehbenderliği'ne vekil olarak bırakılmıştır.¹⁹⁴ Tespit edilebildiğine göre Aristidi Edkerino Efendi, Poti Şehbenderliğinde 1 Eylül 1890 – 8 Nisan 1891 tarihleri arasında vekâleten bulunmuştur.¹⁹⁵

Aristidi Edkerino Efendi'ye vekalet maaşı olarak 250 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsisat verilmesi gereklidir. Ancak Aristidi Efendi'nin vekilliği konusunda nezaretten izin alınıp alınmadığı bilinmemekte, izin alındıysa da şehbender hâsılâtı konusunda kefilliğe bağlı olup olmadığı muhasebece bilinmemektedir. İzin süreçleri de bir hayli uzun sürdüğünden, vekil bulunamazsa da geçici kapanmaya gidileceğinden dolayı güvenmenin elzem olduğu ifade edilerek Poti Şehbender Vekâleti'ne tahsis edilmiş 1000 kuruş maaşın çeyreği olan 250 kuruş ve tahsisatı olan 1000 kuruşun son ana değin Aristidi Efendi'ye verilmesi ancak mezkûr 250 kuruş maaştan mülki memurlar emekli sandığı hesabına olmak üzere gereken %5'inin alıkonulması için Osmanlı Bankası idâresine ve durumun açıklanması için Poti Şehbender Vekâleti'ne birer kıta sadrazam tahriratı yazılması konularında müsaade istenilmiştir.¹⁹⁶

1.2.7.20. Dimitraki Efendi (1890 – 1891)

Poti Şehbenderi Ömer Lütü Efendi'nin Vidin Tüccar Vekâleti'ne görevlendirilmesi üzerine boş kalan Poti Şehbenderliği'ne Rusçuk Tüccar Vekili Dimitraki Efendi'nin görevlendirilmesi hususu 2 Kasım 1890 tarihli irâde ile onaylanmıştır.¹⁹⁷ Ancak Dimitraki Efendi burada oldukça kısa bir süre çalışmıştır. 9 Aralık 1890 tarihli becayış talepleri arasında olan Dimitraki Efendi'nin önceki görev yeri olan Rusçuk Tüccar Vekâleti'ne geri dönme talebi bulunmaktadır. Zira kendisi -

¹⁹⁴ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 68, 2. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 22, 5.).

¹⁹⁵ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 22, 5.

¹⁹⁶ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 68, 2.

¹⁹⁷ BOA, *HR.TH*, No. 103, Gömlek No. 91, 1.

zannımızca Poti'nin havasına alışamayarak- hasta olmuştur.¹⁹⁸ Dimitraki Efendi'nin eski görevi olan Rusçuk Tüccar Vekâleti'ne ve boş kalacak olan Poti Şehbenderliği'ne de Ayamavra Şehbender Vekili Resul Efendi'nin tayinleri 5 Şubat 1891 tarihli irâde ile kabul edilmiştir.¹⁹⁹

1.2.7.21. Resul Hakkı Efendi (1891 – 1895)

Poti Şehbenderi Dimitraki Efendi'nin hasta olmasına binaen Rusçuk Tüccar Vekâleti'nde kalma isteğinden dolayı yerine Ayamavra Şehbender Vekili Resul Efendi'nin tayini 5 Şubat 1891 tarihinde padişah irâdesiyle onaylanmıştır.²⁰⁰ Resul Efendi'nin Poti'ye ulaştığı tarih ise 8 Nisan 1891'dir.²⁰¹ Buradan ayrıldığı tarih ise 21 Şubat 1891'dir. Buna göre Poti Şehbender Vekâleti tarafından gönderilen 2 Mart 1895 tarihli telgrafta Resul Efendi'nin 21 Şubat 1895 tarihinde Poti'den ayrıldığı bildirilmiştir.²⁰² Ancak ne sebepten dolayı ayrıldığı bilinmemektedir. Daha sonra Narda Şehbenderliği'ne görevlendirilmiştir. Narda Şehbenderi Ahmet Necip Efendi'nin Bulgar Kançılarlığı ve Sünne²⁰³ Şehbender Vekâleti'nde bulunduğu sırada zimmetine para geçirdiği ve kendisine yapılan uyarıları dikkate almadığı gerekçesiyle azledilmesi üzerine eski Poti Şehbenderi Resul Efendi'nin tayini 24 Aralık 1895 tarihli irâde ile onaylanmıştır.²⁰⁴

Resul Efendi hakkında hasıl olan diğer önemli malumatlar ise onun gecikmiş olan maaş talebi ve zimmetine para geçirmesi hususlarıdır. Zimmete para geçirmesi hususları ciddi boyutta azledilmesi talebini de beraberinde getirmiştir.

Poti Şehbender Vekili Resul Efendi'nin 1309 senesi dördüncü şuhûr-u selase muhasebe cetveliyle bu sene hesapları ve fazla vâridatını göndermediği gibi Poti Şehbenderhanesi'nin 1307, 1308 ve 1309 senelerine ait fazla hâsılâtta 30 bin kuruşa yakın bir meblağı da zimmetine geçirmesi ve kendisine emanet edilen görev ve vazifesini de ifa ederken öteden beri tembellik göstermesi üzerine 24 Eylül 1894

¹⁹⁸ BOA, *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı [Y.A.RES]*, No. 53, Gömlek No. 9, 1.

¹⁹⁹ BOA, *HR.TH*, No. 106, Gömlek No. 113, 1.

²⁰⁰ BOA, *İ.HR*, No. 320, Gömlek No. 20649, 2.

²⁰¹ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 22, 5.

²⁰² BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 29, 1.

²⁰³ Günümüzde Romanya'nın Tulça kentine bağlı Sulina adlı kasabadır.

²⁰⁴ BOA, *İ.HR*, No. 349, Gömlek No. 61, 2.

tarihinde azil edilmesi talep edilmiştir.²⁰⁵ Azil talebinin kabul edilip edilmediğine dair bir malumata ulaşılammıştır. Ancak Resul Efendi'nin 21 Şubat 1895 tarihinde Poti'den ayrıldığı bilinmektedir.

6 Temmuz 1895 tarihinde eski Poti Şehbenderi Resul Efendi'nin maaşından 72 Osmanlı lirası ve 3495 kuruşun alındığı ve şehbenderhaneler vâridatı hesabına geçirilmesi için banka tahriratı verildiği bildirilmiştir.²⁰⁶

Resul Efendi'nin Poti'deki görevinden ayrılmasından sonra Poti'de görev esnasında almış olduğu maaş ve tahsisatından başka, hâsılâtın zimmetine geçirmiş olduğu toplam 41.073 kuruş 25 paranın dışında 22.143 kuruş, 27 kuruş araba masrafı, 954 buçuk kuruş noksan pul bedeli, 406 kuruş 25 para hâsılât fazlası ki toplam 23.531 kuruş 5 paranın Resul Efendi'den geri talep edilmesi hususu 29 Kasım 1895 tarihiyle istirham edilmiştir.²⁰⁷

6 Temmuz 1895 tarihinde Resul Efendi'nin zimmete geçirmiş olduğu meblağın bir kısmının maaşından alıkonulduğu görülmektedir. Ancak bu tarihten yaklaşık 5 aya yakın bir süre sonra Resul Efendi'nin nelerden ne kadar miktar meblağı zimmetine geçirdiği açıklanarak bu meblağın kendisinden talep edilmesi hususu bulunmaktadır. Denilebilir ki bu meblağın bir kısmı kendisinden alındıysa da geri kalan da talep edilmiştir.

Zimmet bahsinden hariç bir de Resul Efendi'nin alıkonulduğunu söylediği maaşını talep etmesi bahsi bulunmaktadır. 1 Ocak 1895 tarihli bir belgede Resul Efendi tarafından muhasebeye çekilen telgrafta gecikmiş olan Kasım maaşıyla bankada alıkonulmuş olan 5000 kuruş hakkının ödenmesini istirham ettiği belirtilmiştir. Talep edilen 5000 kuruşun neden dolayı hakkı olduğu bilinemediğinden bu konuda muhasebece bir şey yapılamayıp kendisinin İstanbul'a döndüğünde görülecek hesap üzerine gereken muamelenin yapılacağı cevap verilmiştir.²⁰⁸

Resul Efendi'nin talep ettiği hakkına çok geçmeden cevap gelmiştir. 9 Ocak 1895 tarihli vesikada bu meblağın zimmetine karşılık haczedilmiş olması gerektiği biliniyorsa da Poti'de bulunan alacaklıları gayretine engel olduğu ve halefi Hikmet Bey'e işleri teslim ederek İstanbul'a gelmesi de mezkûr borcun ödenmesine bağlı

²⁰⁵ BOA, *İ.HR*, No. 345, Gömlek No. 75, 1.

²⁰⁶ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 76, 2. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.TH*, No. 158, Gömlek No. 101, 1.).

²⁰⁷ BOA, *İ.HR*, No. 349, Gömlek No. 35, 2.

²⁰⁸ BOA, *HR.TH*, No. 151, Gömlek No. 2, 1.

olduğu anlaşılmıştır. Muhasebe tarafından haczedilmiş meblağ Osmanlı Bankası'na teslim edilmiştir. Bu hakkı alabilmesi için işleri halefi Hikmet Bey'e teslim ederek Poti'den ayrılması gerekmektedir.²⁰⁹

1.2.7.22. Hikmet Bey (1894 – 1895)

Resul Efendi'nin Poti Şehbender Vekâleti'nde bulunduğu sırada zimmetine şehbenderhaneye ait para geçirmesi ve görevini ifa ederken tembellik göstermesi üzerine Poti Şehbender Vekilliği'nden azledilmesi üzerine yerine 21 Ekim 1894 tarihinde Atina ve Pire Şehbender Vekili Kançıları Hikmet Bey tayin edilmiştir.²¹⁰ Hikmet Bey, görev yerine 13 Aralık 1894'te ulaştığını belirterek işe başladığı halde maaş almadığını, alması gereken maaşlarının kendisine ödenmesini talep etmiştir.²¹¹ Yapılan tetkik sonucunda eski şehbender Resul Efendi'nin Poti'den ayrıldığı tarihin belirtildiği halde Hikmet Bey'in Poti'ye ulaştığı tarihin bildirilmemesinden kaynaklı maaş ödemesi yapılamadığı anlaşılmıştır.²¹² Gerekli malumat muhasebeye verildikten sonra önceki şehbender vekili Resul Efendi'nin almakta olduğu 500 kuruş yarım maaş ile 1000 kuruş tahsisatın zikrolunan tarihten itibaren kesilerek şimdiki şehbender Hikmet Bey'e 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsisat verilmesi ve ayrıca Hikmet Bey'in maaşının %5 ve 1'inin mülkiye tekaüt sandığı²¹³ hesabına alıkonulması için Osmanlı Bankası idâresine tahrirat yazılması gerekli görülmüştür.²¹⁴

23 Mayıs 1895 tarihli müzekkerede Poti Şehbenderi Hikmet Bey'in izinli olarak tedavi maksadıyla İstanbul'a gideceğinden dolayı Poti'den ayrılacağı bildirilmiştir.²¹⁵

1.2.7.23. Ferit Efendi (1895 - ?)

Hikmet Bey'in tedavi olmak amacıyla izinli olarak İstanbul'a gideceğinden dolayı onun yerine eski Batum Kançıları Ferit Efendi'nin Poti Şehbenderlik

²⁰⁹ BOA, *HR.TH*, No. 151, Gömlek No. 54, 1.

²¹⁰ BOA, *İ.HR*, No. 345, Gömlek No. 75, 2. (Ayrıca Bk. BOA, *BEO*, No. 501, Gömlek No. 37545, 1.).

²¹¹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 72, 2.

²¹² BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 29, 1-2.

²¹³ Emekli sandığı.

²¹⁴ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 72, 3.

²¹⁵ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 75, 2.

Vekâleti'ne tayin edilmiştir. Ferit Efendi, Poti'de ki görev yerine 11 Mayıs 1895 tarihinde ulaştığını bildirmiştir.²¹⁶

Ferit Efendi'nin maaş ve tahsisatı hakkında 20 Ocak 1896 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Poti Şehbender Vekâleti'ni vekâleten idâre etmekte olan Ferit Efendi, kendisine maaş olarak yalnız 1000 kuruş tahsisat verilmekte olduğunu, hâlbuki şehbenderler nizamnamesi hükmünce vekâlette bulunduğu memuriyet maaşının çeyreğini de almaya salahiyeti bulunduğunu, Poti Şehbender Vekâleti'ne tahsis edilmiş olan maaşın çeyreği hesabıyla geçen 7 aya karşılık hâsılâtta 1750 kuruş aldığını beyan ederek bunun kabul edilmesini rica etmiştir. Durum tetkik edilmek üzere muhasebeye intikal ettirilmiştir.²¹⁷

Ancak bu tarihten yaklaşık 6 ay sonra kaleme alına bir müzekkerede Ferit Efendi'nin 13 Mart 1896 – 30 Nisan 1896 tarihleri arasında 1000 kuruş tahsisat ve 250 kuruş maaş alması gerektiği halde 2000 kuruş aldığı anlaşılmıştır. Ferit Efendi'nin almış olduğu 2000 kuruş, bankaca tahsis edilmiş olan mezkûr maaş ve tahsisattan alıkonularak Poti Şehbenderliği hâsılâtı hesabına kaydedildiği 18 Temmuz 1896 tarihli müzekkerede bildirilmiştir.²¹⁸

1.2.7.24. Mösyö Teofilyos (1895/1896 - ?)

11 Ağustos 1898 tarihli müzekkereden tespit edilebildiğine göre h. 1313 (1895/1896) senesi zarfında Poti Şehbender Vekilliği'ni Mösyö Teofilyos Efendi yapmıştır. Aylık tahsisatı 450 kuruştur.²¹⁹ Şehbender izinleri ile ilgili kanunlarda vekillere tahsisat olarak 1000 kuruş verilmekte iken, Poti'de vekil olarak bulunan Mösyö Teofilyos Efendi yabancı uyruklu olmasından dolayı (bu gibi vekiller de dahil) kendisine tahsisatın yarısı verilmiştir. Poti Şehbenderliği'ne tahsis edilen miktar 900 kuruş olup, kendisine bunun yarısı olan 450 kuruş ödenmiştir.²²⁰

Mösyö Teofilyos'un alacak tahsisatı hususunda daha önce hakkı olanın aylık 450 kuruş olduğu belirtilmişti. Ancak Mösyö Teofilyos'un alacak hakkı bulunduğu 13

²¹⁶ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 75, 2. (Ayrıca bkz. BOA, *DH.MKT*, No. 376, Gömlek No. 11, 1.).

²¹⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 32, 1.

²¹⁸ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 80, 2.

²¹⁹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 86, 2.

²²⁰ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 85, 2.

Eylül 1899 tarihli müzekkereden anlaşılmıştır. Buna göre Poti Şehbenderliği Vekâleti'nde bulunmuş olan yabancı uyruklu Mösyö Teofilyos Efendi'nin 13 Kasım 1897'den 25 Aralık 1897'e kadar aylığı 450 kuruş olarak vekâlet tahsisatı olarak ödemesi gecikmiş olan alacakları 624 kuruştur. Mezkûr zimmetin talep edilmesi, alınması ve hesaba geçirilmek üzere hak edilmiş olandan geriye kalanı 13 Kasım'dan itibaren olduğu halde yapılan tahkikattan, Teofilyos Efendi'nin Kasım ayı vekâlet tahsisatı olan 450 kuruşun da henüz ödenmediği anlaşılmıştır. İşbu 450 kuruşun da önceki işar vesilesiyle kendisine ödenerek, senet alınarak hâsılât hesabına kaydedilmesi konusunda Osmanlı Bankası idâresine emir yazılması istirham edilmiştir.²²¹

1.2.7.25. İsmail Asım Bey (1896 – 1897)

İsmail Asım Bey tarafından yazılan bir arzuhalde kendisiyle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Tarihi tespit edilemeyen arzuhalde İsmail Asım Bey, iki buçuk sene New York Başşehbenderlik Vekâleti'nde bulunduğunu ve Ermeniler tarafından canına kast edildiğini ve tehdit aldığını, New York'a Müslüman bir başşehbender tayini gerekliliği sefir Mavrorini Bey isimli biri tarafından teklif edildiği halde oraya Ekyadis isimli birinin tayin olduğunu, kendisinin ise Poti isimli bir yere atıldığını ifade etmiştir. Bu duruma üzüldüğünü de belirten İsmail Asım Bey, tafsilatlı bir maruzat yazarak haksızlığa uğradığını, konumuna yakışır bir göreve tayinini ya da boş kalan Barselona Başşehbenderliği'ne tayinini talep etmiştir.²²²

Anlaşıldığı üzere İsmail Asım Bey, Poti'ye istemeye gitmek durumunda kalmıştır. 20 Mayıs 1896 tarihli bir belgede şunlar tespit edilmiştir: İsmail Asım Bey, kalem katiplerinden biri olduğu halde 3 sene önce New York Vekâleti'yle kançılarlığına tayin edilmiştir. Bir müddet sonra Kerç²²³ ve Poti Şehbenderlikleri'ne tayin edilmiştir. Ancak İsmail Asım Bey'in New York'ta zimmetine geçirdiği meblağların borcunu ödeyemediğinden bahisle Poti'ye gidemediği bildirilmiştir. Borçlarını maaşından aylık 500 kuruş alıkonularak ödeyeceği bildirilen Asım Bey'e

²²¹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 87, 2.

²²² BOA, *BEO*, No. 777, Gömlek No. 58224, 3.

²²³ Kerç, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin doğusundaki Kerç Yarımadası'nda yer alan bir şehirdir.

görevini güzel ifa ettiği halde kendisinin terfi ettirilerek bir şehbenderliğe tayin edileceği ifade edilmiştir.²²⁴

Denebilir ki Asım Bey, New York'ta kançılarlık yapmıştır. Oraya bir Müslüman şehbender tayini gerektiği, aslında bu şehbenderin kendisi olmasını istediği anlaşılmıştır. Ancak bu emeli boşa çıkmıştır ki bu da üzülmeye sebep olmuştur. Zimmetine para geçiren İsmail Asım Bey, birtakım sıkıntılar da yaşamıştır. Poti'ye isteksiz gitmiş ve oradan başka bir şehbenderliğe geçme isteğini dile getirmiştir. Asım Bey'in Poti'ye 30 Nisan 1896 tarihinde ulaştığı tespit edilmiştir.²²⁵ Yapılan birtakım becayişler sonucunda Asım Bey'in boş kalan Turnu Sevarin Şehbenderliği'ne tayin edildiği 20 Temmuz 1897 tarihine kadar da Poti Şehbenderliği'nde kaldığı anlaşılmıştır.²²⁶

Daha önce de bahsi geçtiği üzere Asım Bey New York Şehbenderliği'nde bulunduğu esnada zimmetine para geçirdiği belirtilmişti. Aynı durumun Poti Şehbenderliği zamanında da yaşandığı anlaşılmıştır. Poti Şehbenderliği'nin hesap evrakları tetkik edildiğinde Asım Bey'in Poti'ye ulaştığı tarih 30 Nisan 1896'dan 31 Mayıs 1896'ya kadar aylık olarak 1000 kuruş ancak tahsisattan 1430 kuruş aldığı görülmüştür. Ancak Asım Bey'in alması gereken tahsisat miktarı 1000 kuruş olup, fazladan almış olduğu miktarın kendi tahsisatından kesilmesi ve Poti Şehbender Vekâleti hesabına kaydedilmesi durumu 18 Temmuz 1896 tarihli müzekkerede bildirilmiştir.²²⁷ Ancak Asım Bey'in zimmetine geçirdiği meblağ bununla sınırlı değildir. 29 Ekim 1897 tarihli bir müzekkerede Turnu Sevarin Şehbenderliği'nde çalışan İsmail Asım Bey'in, Poti'de bulunduğu esnada 1430 kuruştan başka 3941 kuruşun daha zimmetinde kaldığının anlaşıldığı belirtilmiştir. Zikrolunan meblağ İsmail Asım Bey'den istenildiğinde kendisinin Poti'ye ulaştığı zaman tahsis edilmiş olan aylığı 1000 kuruş maaşın Osmanlı Bankası'ndan, 1000 kuruş tahsisatı ise hâsılâttan alması gerektiği halde mezkûr meblağı da hâsılâttan aldığını ve bu sene maaşlarının ödemesinin gecikmesinden dolayı bu meblağı iade etmeye güç yetiremeyeceğinden dolayı ödenmesi gecikmiş maaşlarının hesaplanması İsmail Asım Bey tarafından istirham edilmiştir. Kaydına müracaat edilerek Poti Şehbender

²²⁴ BOA, *BEO*, No. 777, Gömlek No. 58224, 2.

²²⁵ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 80, 2.

²²⁶ BOA, *BEO*, No. 1005, Gömlek No. 75316, 1.

²²⁷ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 80, 2.

Vekâleti'nin maaş ve tahsisatı tamamen Osmanlı Bankası vasıtasıyla verilmekte olduğu halde arz olunduğu üzere tahsisatın hâsılâtan alınmasının hata olduğu anlaşılmıştır. İsmail Asım Bey'in hâsılâtan aldığı 3941 kuruşun alıkonularak nezaret veznesine verilmesi gereği ifade edilmiştir.²²⁸

Asım Bey'in zimmetine para geçirmesi durumları söz konusu olsa da alamadığı maaş hakkının da söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Öyle ki bu durum İsmail Asım Bey tarafından 15 Temmuz 1900 tarihli dilekçesinde kendisi tarafından dile getirilmiştir. Sivastopol Başşehbenderi olan İsmail Asım Bey, Poti'de görev esnasında maaş ve tahsisatının ödemesinin geciktiğini, bundan dolayı buna şiddetli derecede ihtiyacı olduğundan ödeme yapılmasını talep etmiştir. Kaydına müracaat edilerek İsmail Asım Bey'in 13 Temmuz 1896'dan 12 Mart 1897'ye kadar olan sürede toplam 16.000 kuruş alacağı bulunduğu anlaşılmıştır. İsmail Asım Bey'in hakkının ödenmesi ancak zimmetinde kalan 3941 kuruşun alıkonulması hususunda gerekenin yapılması talep edilmiştir.²²⁹

1.2.7.26. Abdülaziz Agâh Bey (1897 – 1899)

Abdülaziz Agâh Bey, Isparta Sancağı eski mutasarrıfı merhum Şevket Bey'in oğludur. H. 1277 (1860/1861) senesinde İstanbul'da doğmuştur. İlk özel surette sonrada Mektebi Sultani'de tahsil görerek diploma almıştır. Türkçe ve Fransızca konuşmakta ve yazmaktadır. Rumca'yı ise sadece konuşmaktadır.

H. 1297 (1879/1880) yılında, 20 yaşında iken mülazemetle Hâriciye Nezâreti Mektûbi Kalemî'ne girmiştir. Aynı sene Tahrirat-ı Hâriciye Kalemî'nde de görev almıştır. 27 Eylül 1882 yılında 100 kuruş maaşla Maarif Nezâreti Muhasebe Kalemî'ne girmiştir.

13 Eylül 1883 tarihinde 115 kuruş maaşla Maarif Nezâreti'nin meclis ve yüksek okullar kalemine nakil olunmuştur. Buradan 14 Mart 1884 tarihinde ayrılarak maaşsız olarak Hâriciye Nezâreti'nde sicil-i ahval kalemine memur olmuştur. 17 Haziran 1886 tarihinde 750 kuruş maaşla Bingazi Sancağı Tercümanlığı'na tayin olunmuş, 17 Temmuz 1887 tarihine kadarda o görevde kalmıştır. 22 Aralık 1887 tarihinden itibaren 3 seneye yakın bir zaman 1008 kuruş maaş ile Adana Vilâyeti

²²⁸ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 84, 2.

²²⁹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 91, 2.

Tercümanlığı'nda bulunmuştur. 6 Kasım 1891 tarihinde 960 kuruş maaş ile Yanya Vilâyeti Tercümanlığı'na nakledilmiştir. 6 Kasım 1892 tarihinde 1390 kuruş maaş ile Erzurum Vilâyeti Tercümanlığı'na memur edildiği halde gitmeden önce vermiş olduğu dilekçe üzerine 26 Ocak 1839 tarihinde 960 kuruş maaş ile Yanya Vilâyeti Tercümanlığı'nda kalmıştır. Kendisine rütbe-i hamise verilmiştir.

2 Şubat 1892 tarihinden 24 Ekim 1892 tarihine kadar fahri olarak Yanya Vilâyeti Mektebi Rüştîye Fransızca öğretmenliğine atanmıştır. Daha sonra mezkûr okulun kapatılmasından dolayı 25 Ekim 1892 tarihinden 4 Aralık 1892 tarihine kadar 400 kuruş maaş ile Mülki İdadi Okulu'nda Fransızca öğretmenliği yapmıştır.

Maarif Nezâreti'nce daha önce geçen hizmetleri ile Adana, Yanya ve Erzurum Vilâyetleri tercümanlıklarında çalışma müddeti ve güzel hizmetini açıklayan Bingazi Meclis İdâresi ve Yanya Maarif Müdürlüğü mazbatalarının ve Mektebi Sultani diplomasıyla nüfus kâğıdının onaylı suretleri tercümeihâl evrakları ile birlikte olup rütbe-i hamise ruus-ı hümayunu, Hâriciye Sicili Ahval Müdürlüğü tarafından görölerek iade edilmiştir.

Abdülaziz Agâh Bey'in maaşının 13 Mart 1897 tarihinde 864 kuruşa indirildiği Hâriciye Sicil Şubesi'nin 6 Şubat 1902 tarihli vukuat pusulasında gösterilmiştir.

Abdülaziz Agâh Bey Hâriciye Nezâreti'nden gönderilen işar üzerine ve izin ile buyurulan padişah emri gereğince 23 Kasım 1897 tarihinde 900 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsisat ile Poti Şehbender Vekâleti'ne tayin edilmiştir. Agâh Bey, Poti'nin hava ve suyuna alışamayarak İstanbul'a dönmek için müsaade istemiştir. Buna binaen ileriki bir zamanda münâsîp bir memurluğa tayin edilmek üzere Hâriciye Nezâreti'nden gönderilen işar ve Memûrin-i Mülkiye Komisyonu'ndan verilen karar üzerine ve padişah irâdesiyle 28 Haziran 1899 tarihinde Poti Şehbender Vekâleti'nden azledilmiştir.²³⁰

Abdülaziz Agah Bey, Poti Şehbenderliği'nden azledildikten sonra onun Turnu Mağrul Şehbenderliği'ne tayin edildiği anlaşılmıştır. Turnu Mağrul'a tayini münâsîp görülen Petro Pavlo Efendi, görevine gitmekten imtina edince eski Poti Şehbender Vekili Abdülaziz Agâh Bey'in Turnu Mağrul'a tayini münâsîp görülmüştür.²³¹

²³⁰ BOA, *İ.HR*, No. 375, Gömlek No. 42, 1.

²³¹ BOA, *İ.HR*, No. 375, Gömlek No. 42, 2.

Abdülaziz Agâh Bey, 5 Mart 1902 tarihinde padişah emri ile Turnu Mağrul Şehbenderliği'ne tayin edilmiştir.²³²

Abdülaziz Agah Bey'in Poti'de görev yaptığı zaman zimmetine para geçtiği anlaşılmıştır. Buna göre 9 Eylül 1903 tarihli müzekkereden Turnu Mağrul Şehbenderi Agâh Bey'in Poti Şehbenderliği'nde bulunduğu zaman zarfında açıklanmış zimmetinde 30 para 2257 kuruş olduğu anlaşılmıştır. Bu meblağ henüz gönderilmemiş olduğundan hızlıca ödenmesi ve gönderilmesi lüzumu ve gönderilmediği halde işin kanuni vasıtalarla bırakılacağını içeren tebligat Agâh Bey'e gönderilmiştir. Abdülaziz Agah Bey'in zimmetinde olan masrafları gösterir tablo aşağıdadır:

Tablo 13. Agâh Bey'in Zimmeti Olan Masraflar

Tahsisattan ödenmesi gereken donanma masrafı	1410	
Hak edilenden fazla alınan	433	
Hâsılât fazlası	231	
	2074	
Tercüman maaşına kanunda belirtilen miktardan fazla verilen 1315 senesi (1899/1900)	183	30
	2257	30 ²³³

1.2.7.27. Enver Efendi (1899 – 1900)

Mahmut Enver Efendi, tüccardan Mustafa Efendi'nin oğludur. H. 1284 (1868) yılında Saraybosna'da doğmuştur. İlk ilimleri memleketinde almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek Mektebi Sultani'de eğitimini tamamlayarak 8 Temmuz 1890 tarihinde edebiyat diploması almıştır. Türkçe, Fransızca ve Slavca konuşmakta ve yazmaktadır.

1890 yılında mülâzemetle Şehbender İşleri Kalemi'nde çalışmaya başlamış ve daha sonra bu durum 20 Şubat 1891 tarihinde değişerek 30 kuruş maaşa nail olmuştur. 24 Kasım 1891 tarihinde 1000 kuruş maaşla Tebriz Başşehbender Kançılarlığı'na atanmıştır. Şehbender İşleri Müdürlüğü'nden yazılan mülâhazada Enver Efendi'nin kaleme dair işlerinde ve verilmiş vazifelerde çaba ve gayreti tasdik edilmiştir.

Enver Efendi'nin kançılarlığına tayin tarihi ile maaşının miktarı Sicili Ahval Kalemi kaydına uygun bulunmuştur. Mektebi Sultani diploması Sicili Ahval Kalemi'nce görülmüş ve iade edilmiştir.

²³² BOA, *İ.HR*, No. 375, Gömlek No. 42, 6.

²³³ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 51, 2.

13 Mart 1897 tarihinde Enver Efendi'nin maaşı, vergisinin ertelenmesi ile 900 kuruşa indirilmiştir.

Enver Efendi'ye İran Devleti tarafından verilen 2. rütbe şîr-i hûrşîd nişanının kabulü ve gereği üzerine takılması padişah tarafından münâsîp bulunmuştur.

Tebriz Kançılarlığı'nda bulunduğu sırada, işine ek olarak 8 Aralık 1893 tarihinden 28 Ekim 1894 tarihine kadar Savuçbulak²³⁴ Şehbenderi'ne vekillik ederek 500 kuruş maaş ve 700 kuruş tahsisat almıştır. Yine ayrıca Tebriz Başşehbenderi'nin izinli olarak İstanbul'da bulunduğu sırada 21 Temmuz 1896 tarihinden 7 Ekim 1898 tarihine kadar vekillik ederek 750 kuruş maaş ve 700 kuruş tahsisat almıştır.

13 Mart 1897 tarihinde gecikmeler sebebiyle vekâlet maaşı 675 kuruşa ve tahsisatı ise 630 kuruşa indirilmiştir. 28 Haziran 1899 tarihinde 900 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsisat ile Poti Şehbenderliği'ne tayin edildiyse de mazeretinden dolayı görev yerine gitmemiştir.²³⁵

Enver Efendi, 17 Kasım 1899 tarihli bir belgede bildirildiğine göre Poti Şehbenderliği'nde görev icra etmiştir. (Ancak görev tarihi kesinleştirilememiştir.) Tebriz Şehbender Vekâleti'nde bulunduğu esnada Müslüman halkın hak ve hukukunu muhafazası ve onların menfaatlerine harcadığı zaman ve gayretli çalışmaları Rusya hükümetince hoş karşılanmamıştır. Bu yüzden Enver Efendi'nin Ranya²³⁶ Şehbenderliği görevinin onaylanması hususunda Petersburg Sefâreti yukarıda bahsedilen durumlardan dolayı çekimser kalmıştır.²³⁷

Anlaşıldığına göre Enver Efendi Ranya Şehbenderliği'ne değil de 1800 kuruş maaş ve hâsılâtan alınmak üzere 500 kuruş tahsisat ile 4 Mart 1900 tarihinde padişah emri ile Kraguyevaç Şehbenderliği'ne atanmıştır.²³⁸

1.2.7.28. Mehmet Mazhar Bey (1900)

Mehmet Mazhar Bey, merhum çiftçi Mehmet Rasih Bey'in oğludur. H. 1286'da (1870) İstanbul'da doğmuştur. İlk dini eğitimini aldıktan sonra Mektebi

²³⁴ Savuçbulak, şimdiki ismiyle Mahabad olup İran'da bulunan bir kenttir.

²³⁵ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 7. (Ayrıca Bkz. BOA, *BEO*, No. 1333, Gömlek No. 99959, 1.).

²³⁶ Bugün Irak sınırlarında bulunan bir ilçedir.

²³⁷ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 4.

²³⁸ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 9.

Sultani’de tarih, coğrafya, felsefe, kimya, geometri, cebir, muhasebe ve resim dersleri görmüştür. Türkçe ve Fransızca yazmakta ve konuşmaktadır.

14 Ağustos 1887 tarihinde 200 kuruş maaşla Dersaadet İdadi Mektebi’nde Fransızca öğretmenliğine tayin edilmiştir. 21 Kasım 1887 tarihinde maaşı 300 kuruşa çıkarılmıştır. 13 Şubat 1889 tarihinde 200 kuruş maaşla Hamidiye Ticaret Okulu’na atanmıştır. Bu tarihten itibaren maaşı 134 kuruşa indirilmiştir. 17 Ağustos 1889’da 400 kuruş maaş ile İdâre-i Mahsusa Tercüme Kalemi Müdür Muavinliği’ne atanmıştır. 30 Eylül 1889 tarihinde 300 kuruş maaş ile dilsiz okulu Türkçe güzel yazı ve Fransızca öğretmenliklerine atanmıştır. Ayrıca 10 Eylül 1891 tarihinde a’ma kısmı (körler) Türkçe öğretmenliğinin görevine eklenmesiyle maaşı 450 kuruşa yükseltilmiştir.

19 Eylül 1894 tarihinde ilaveten ve maaşsız olarak Hâriciye Nezâreti Şehbender İşleri Kâtipliği’ne tayin edilmiştir. İdare-i Mahsusa Nezâreti’nden yazılan mülahazada Mehmet Mazhar Bey’in istikamet ve dirayet ehlinden olduğu ve kendisine verilen işleri istenildiği gibi yaptığı tasdik edilmiştir.

Yazılmış olduğu üzere öğretmenliklerde çalışma süresi ve maaşının zam ve indirim tarihleri ile nicelikleri istidaname arkasına yazılmıştır. Maarif Nezâreti Muhasebesi’nin 7 Kasım 1895 tarihli ve şimdiki görevi olan müdür muavinliğine tayin tarihi ve maaş miktarı da tercümeihâl altına yazılmıştır. İdare-i Mahsusa Nezâreti’nin 2 Kasım 1895 tarihli derkenarında, Şehbender İşleri Kâtipliği’ne tayin tarihi Hâriciye Nezâreti Sicil-i Ahval Müdürlüğü’nün cevap müzekkeresinde, tarih ve doğum yeri Osmanlı nüfus tezkiresinde gösterilmiştir.

Hâriciye Nezâreti Sicil Müdürlüğü’nün 6 Ocak 1898 tarihli cevap müzekkeresinden anlaşıldığına göre Mehmet Mazhar Bey 6 Aralık 1895 tarihinde 920 kuruş maaşla Adakale Müdürlüğü’ne tayin edilmiştir. Ancak Mazhar Bey’in uygunsuz davranışlarının Viyana Sefâreti’nden bildirilmesi üzerine 15 Kasım 1896 tarihinde buradaki görevine son verilmiştir.

Mazhar Bey’in daha sonra Kars Şehbender Vekâleti’ne tayini hakkında Hâriciye Nezâreti tezkiresi, Memûrin-i Mülkiye Komisyonu’na havâle olunmuştur. Vuku bulan görüşmelerde Mazhar Bey’in Adakale Müdürlüğü’ndeki uygunsuz hareketlerinin ne olduğu hakkında malumat verilmediği için durum, komisyon tarafından Hâriciye Nezâreti’nden sorulmuştur. Hâriciye Nezâreti’nden gelen cevaba göre bu uygunsuz davranışlar Mehmet Mazhar Bey’in içkiye düşkünlüğü ve devlet

haysiyetini ihlal edecek derecede borca batması olarak açıklanmıştır. Ayrıca bu konuda mahalli meclis idâresinden gönderilen bir kıta mazbatada Mehmet Mazhar Bey'in borca dâçar olmasının başlıca sebebinin maaşının az olmasına karşın aile fertlerinin çok olması ve birkaç senedir azledildiği beyan edilmiştir. Azil sebebi olan durumların tekrarı durumunda çalışmasına engel olacağı durumu, Mehmet Mazhar Bey'e anlatılmış ve memurluğu onaylanarak Mehmet Mazhar Bey 17 Şubat 1898 tarihinde 900 kuruş maaş ve 250 kuruş tahsisat ile Kars Şehbender Vekâleti'ne tayin edilmiştir.²³⁹

Poti Şehbenderliği yapmakta bulunan Enver Efendi'nin başka bir şehbenderliğine atanması üzerine Poti Şehbenderliği'ne Mazhar Bey'in Poti'ye tayini münâsip görülmüş olup²⁴⁰ 4 Mart 1900 tarihinde görevi onaylanmıştır.²⁴¹

Poti Şehbenderliği işlerini vekâleten yapmak üzere gönderilen Mazhar Bey'in 1 Eylül 1900'de Poti'ye ulaştığı anlaşılmıştır. Mazhar Bey'in gitmeden önce gereken kefalet nameyi muhasebeye vermiş olduğundan mezkûr şehbenderliğe Osmanlı Bankası vasıtasıyla tahsis edilmiş aylık olan 900 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsisatın 1 Eylül'den itibaren eski şehbender Ağâh Bey'den kesilmesiyle vekil Mazhar Bey'e yalnız aylık 900 kuruş maaş verilmesi ve usûl üzere verilenin %5'inin kesilmesi hususlarında Osmanlı Bankası idâresine emir verilmesi ve Poti Şehbender Vekâleti'ne de bu konuda gerekli malumatın verilmesi istirham edilmiştir.²⁴² Memûrin-i Mülkiye Terakki ve Tekaüt Kararnamesi'nin 46. maddesine uyarak ilk maaşının yarısı olmak üzere alınması gereken 450 kuruşun mülkiye tekaüt sandığı namına, ikinci aylığından 45 kuruşun musabîn-i mülkiye komisyonu hesabına alıkonularak usûl üzere verilen %5'inin kesilmesi konusunda Osmanlı Bankası idâresine emir buyurulması ve mezkûr şehbenderlik vekâletine bu konuda gerekli malumatın verilmesi hususlarında gereken yerlere emir verilmesi istirham edilmiştir.²⁴³

Mazhar Bey Poti'de ki görevine 1 Eylül 1900 tarihinde başlamışsa da tespit edilemeyen bir sebebe binaen çok geçmeden İstanbul'a gitmek için izne ayrılmıştır. 2 ay müddetle İstanbul'a gitmesine müsaade edilmiş olan Poti Şehbender Vekili Mazhar

²³⁹ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 5.

²⁴⁰ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 4.

²⁴¹ BOA, *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 46, 9.

²⁴² BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 88, 2. (Ayrıca Bkz. BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 89, 2.).

²⁴³ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 90, 2.

Bey'in 20 Eylül 1900'de Poti'den ayrıldığı bilgisi, Poti Şehbender Vekâleti Tercümanı olup şehbenderlik işlerini vekâleten yapmakta olan Terkiyan Efendi tarafından çekilen telgrafta bildirilmiştir.²⁴⁴ Kendisinin tekrar Poti'ye döndüğü tarih ise 14 Kasım 1900 olarak bildirilmiştir.²⁴⁵

Diğer bir husus ise birçok şehbender görevlisinde olduğu gibi Mazhar Bey'in de şehbenderlikten kendi zimmetine para geçirmesi hususudur. 27 Eylül 1900 tarihli bir vesikadan anlaşıldığına göre Poti Şehbenderliği'nin hesap evrakını gösterir cetvelde Mazhar Bey'in Nisan ve Mayıs maaş ve tahsisatı olan 3600 kuruşu, tahsisattan aldığı görülmüştür. Bu meblağın Osmanlı Bankası'nca henüz ödenmediği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Mazhar Bey'den senet alınarak mezkûr meblağın alıkonularak hâsılât hesabına geçirilmesi ve mezkûr meblağdan Osmanlı Bankası'nca %5 ve 1 olarak alıkonulması tabi olan 108 kuruşun nakit olarak ve hızlıca gönderilmesi gereği bildirilmiştir.²⁴⁶ Bu duruma benzer bir durum 11 Şubat 1904 tarihli müzekkerede bildirilmiştir. Poti Şehbenderliği'nin hesap evrakında Mazhar Bey'in 3 aylık maaş ve tahsisata karşılık hâsılâttan 5400 kuruş zimmetine geçirdiği görülmüştür. Maaş ve tahsisatın hâsılâttan alınmasının uygun olmadığı bildirilmiştir. Osmanlı Bankası'nca bahsi geçen ayların maaşları için henüz bir ödeme yapılmadığı tetkiklerden anlaşılmıştır. Mazhar Bey'den senet alınıp maaşından alıkonularak hâsılât hesabına kaydedilmesi için Osmanlı Bankası idâresine durumun açıklanması ile birlikte diğer ikisinin nakden ve hâsılât fazlası olarak mahsuben icra edilen bir maaşın %5'i ve 1'i ile beraber gönderilmesi hususlarının yapılmasının gereği bildirilmiştir.²⁴⁷

Arşiv kaynaklarından Mazhar Bey'in borcu olduğu ve buna karşılık maaşının haczedildiği tespit edilmiştir. 22 Mayıs 1902 tarihli müzekkere de Yusuf Ziya Efendi isimli bir kişinin Mazhar Bey'den faiz ve masrafıyla beraber 1182 buçuk kuruş alacağı bulunduğu bildirilerek bunun temin edilmesi için Mazhar Bey'in maaşının çeyreğinin haczedilerek alıkonulması ve aydan aya ödemesi alacaklının istidası üzerine kararlaştırılmıştır. Buna göre Mazhar Bey'e ödenen aylık 900 kuruş maaşın çeyreği olan 225 kuruş, ilk çıkacak aydan itibaren borç ödenene kadar alıkonulacaktır.²⁴⁸

²⁴⁴ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 93, 2. (Ayrıca Bkz. BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 44, 2.).

²⁴⁵ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 95, 2.

²⁴⁶ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 92, 2.

²⁴⁷ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 101, 2.

²⁴⁸ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 97, 2.

8 Nisan 1902 tarihinde Poti Şehbenderi Mazhar Bey'e ikinci dereceden mecidi nişanı ihsan edilmiştir.²⁴⁹

Mazhar Bey'in Poti Şehbenderliği'nden ne zaman ve nasıl ayrıldığı tespit edilememiştir.

1.2.7.29. Terkiyan Efendi (1900)

Tespit edilebildiğine göre Terkiyan Efendi, Poti Şehbenderi Mazhar Bey'in izinli olarak İstanbul'a gitmesi üzerine, boş kalan Poti Şehbenderliği'ne vekillik etmiştir. Kendisi Poti Şehbender Vekâleti Tercümanı iken boş kalan işleri ikame etmek için Mazhar Bey'in Poti'den ayrıldığı tarih olan 20 Eylül 1900'den, onun tekrar Poti'ye döndüğü tarih olan 14 Kasım 1900'e²⁵⁰ kadar Poti Şehbenderliği'nde çalışmıştır. Şehbender izinlerine dair olan kanunnamenin 3. maddesi hükmünce alacağı maaş tam maaşın çeyreği olup 225 kuruştur. Alacağı tahsisat ise verilen tahsisatın yarısı olup 450 kuruştur.²⁵¹

1.2.7.30. Hüseyin Nazmi Bey (1904 - 1907?)

Hüseyin Nazmi Bey tarafından gönderilen telgrafta kendisi Poti'de ki görevine 11 Aralık 1904 tarihinde başladığını bildirmiştir. Poti Şehbenderliği'ne²⁵² tahsis edilen 900 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsisatın, 12 Aralık'tan itibaren kendisine verilmesi ancak ilk maaşın yarısı olan 450 kuruşu emekli sandığı hesabına kaydedilmesi ve ikinci aylığının ise %5'inin *Hamidiye Hicaz Demiryolu* aidatı olarak alınması ve maaşının %5'i ve 1'inin de alıkonulması hususları bildirilmiştir.²⁵³

Hüseyin Nazmi Bey'in Poti'ye kesin tayin tarihi belli olmasa da ulaştığı tarih kendisi tarafından gönderilen telgrafta bildirilmiştir. Ancak Poti'den ayrıldığı tarih ve nasıl ayrıldığı konularında bir bulguya ulaşılamamıştır. Sadece onun Poti'den izinli olarak ayrılması ve İstanbul'da sorgulamaya alındığı bilgilerine ulaşılmıştır. 16 Ocak 1907 tarihli bir vesikada bildirildiğine göre Poti Şehbender Vekili olan ve izinli olarak

²⁴⁹ BOA, *İrâde Taltifat [İ.TAL]*, No. 275, Gömlek No. 49, 1.

²⁵⁰ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 95, 2.

²⁵¹ BOA, *HR.İD*, No. 697, Gömlek No. 93, 2.

²⁵² Arşiv vesikasında mezkûr "Poti Başşehbenderliği" ifadesi kullanılmıştır. Hasıl olan kanaatimize göre bu ifade, kâtip tarafından hata ile yazılmıştır.

²⁵³ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 54, 2.

İstanbul'a gitmiş olan Hüseyin Nazmi Bey'in, orada bazı sebeplerden dolayı sorgu altında olduğu haber alınmıştır.²⁵⁴ Ancak ne sebepten dolayı sorguya alındığı bilgisine ulaşılamadığı gibi sorgunun nasıl sonuçlandığı da bilinmemektedir.

Hüseyin Nazmi Bey ile ilgili bir diğer önemli husus ise onun şehbenderliğe ait hâsılât fazlasını, Poti'deki mahalli hükümet veznesine emaneten bırakması durumudur. 17 Haziran 1907 tarihinde bildirildiğine göre Poti Şehbenderliği hâsılât fazlası olan 990 ruble 70 kapık, Poti Şehbenderi Nazmi Bey tarafından mahalli hükümet veznesine emaneten bırakılmıştır. Bu paranın faizi ile birlikte Poti Şehbenderliği'ne ödenmesi ya da İstanbul'a getirilip nezarete teslim edilmesi, Rusya Devleti'nin İstanbul sefirliğine 23 Nisan 1907 tarihinde işar edilmiştir. Mezkûr meblağın Poti Şehbenderliği'ne ödendiğine dair gerek Poti Şehbenderliği'nden gerekse mezkûr sefâretten henüz bildirilmediği gibi meblağ nezarete de teslim edilmemiştir. Önceki işara binaen hızlıca gereğinin yapılması için Rusya'nın İstanbul Sefâreti'ne tekrardan tahrirat yazılması gereği ifade edilmiştir.²⁵⁵

Bilindiği üzere hâsılât fazlalıkları, şehbenderler tarafından Osmanlı Bankası'na gönderilmekteydi. Bu durumda Hüseyin Nazmi Bey'in hâsılât fazlasını yerine ulaştırması gerekli iken mahalli hükümet veznesine emaneten bırakılmıştır. Bu da ihtarı gerektiren bir husustur.

Zaman zaman hâsılât fazlalığından, şehbenderlerin ödemesi gecikmiş maaşlarının ödendiği görülmüştür. Bu durumda olan Hüseyin Nazmi Bey'in de ödemeleri hâsılât fazlasıyla yapılmıştır. 30 Nisan 1906 tarihli müzekkerede 14 Mart 1905 – 13 Mart 1906 tarihleri arasında Poti Şehbenderliği'nin ortaya çıkan hâsılât fazlasından Nazmi Bey'in ödemesi gecikmiş olan maaş ve tahsisatı dışında kalan 14.656 kuruş 20 paranın derhal Osmanlı Bankası'na gönderilmesi, aksi takdirde zimmet isnadı yapılacağı bildirilmiştir.²⁵⁶ Ancak üzerinden zaman geçtiği halde bu paranın gönderilmediği anlaşılmıştır. Tekiden mezkûr meblağın doğruca nezaret veznesine gönderilmesi aksi takdirde şehbenderin kendisinin sorumlu tutulacağı hususu kendisine tebliğ edilmiştir.²⁵⁷

²⁵⁴ BOA, *HR.TH*, No. 342, Gömlek No. 54, 1.

²⁵⁵ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 68, 2.

²⁵⁶ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 58, 2.

²⁵⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 59, 2.

Hüseyin Nazmi Bey'in, Poti'de ki görevinden ne zaman ve ne suretle ayrıldığı malumatına ulaşılamamıştır. Ancak 22 Ekim 1908 tarihli bir belgede kendisinin Konya tarafına uzaklaştırıldığı, af üzerine geri döndüğü ve bir memurluğa tayinini istediği bildirilmiştir. Hüseyin Nazmi Bey'den eski Poti Şehbenderi olarak bahsedilerek bu malumatların verilmesi onun Poti'den sonra bir yerde çalışmadığını düşündürülebilir.²⁵⁸

1.2.7.31. Hami Bey (Görev yapmamıştır)

Kendisi hakkında bazı isnatlar bulunan Hami Bey'in sicili hakkında pek fazla malumata ulaşılamamıştır. Anlaşıldığına göre Hami Bey'in hakkında Kraguyevaç Şehbenderliği'nde bulunduğu sırada hakkında görevini terk ederek kaçtığı²⁵⁹ ve devlet aleyhinde birçok olumsuz sözlerinin bulunduğu²⁶⁰ isnatları yapılmıştır. Bu isnatlardan dolayı dûçar kaldığı sıkıntılara karşın talep ettiği padişah ihsanı²⁶¹ reddedilerek bir memurluğa hakkı bulunmadığı da ayrıca ilave edilmiştir.²⁶²

Hami Bey'in bir memurluğa hakkı bulunmadığı ifade edildiyse de onun daha sonra Poti Şehbenderliği için düşünülmüştür. (13 Temmuz 1907) Buna göre Kraguyevaç Şehbenderliği'nden ayrılıp Hâriciye Nezâreti'nce Poti Şehbenderliği'ne seçilen ve tayin edilen Hami Bey'in, Belgrad Sefâreti aleyhinde düzenlediği bir takım düzmece evrak hakkında kanuni takibat yapıldığı bildirilmiştir. Hami Bey şikâyet edilen maddelerin bir kısmından aklansa bile uzun bir vakit kaçmış olduğunu ispat eden mezkûr sefâretin geçmiş şikâyetleri ve Hami Bey'in hükümet aleyhinde yayınlar yapması, Hâriciye işlerinde istihdam edilmesi tereddütlerini doğurmuştur. Bundan dolayı alınacak karar, Devlet Şurası'na bırakılmıştır. Devlet Şurası'nca alınan kararda Hami Bey'in durumuna uygun bir görevde istihdam olunabileceği ancak önceki ahvalinin yabancı bir ülkede çalışmasına engel olduğu ve ayrıca bununla birlikte geçim vasıtasından mahrum oluşu ve gelire muhtaç olduğundan bahsedilerek Hami Bey'in müracaat ederek ülke içinde bir görevi minnet ederek kabul edeceği beyan edilmiştir.²⁶³ Ancak bu duruma kısa sürede gelen cevaba göre Poti Şehbenderliği'ne

²⁵⁸ BOA, *DH.MKT*, No. 2637, Gömlek No. 20, 1.

²⁵⁹ BOA, *DH.MKT*, No. 1128, Gömlek No. 23, 1.

²⁶⁰ BOA, *DH.MKT*, No. 1128, Gömlek No. 23, 5.

²⁶¹ BOA, *DH.MKT*, No. 1128, Gömlek No. 23, 1.

²⁶² BOA, *DH.MKT*, No. 1128, Gömlek No. 23, 5.

²⁶³ BOA, *DH.MKT*, No. 1128, Gömlek No. 23, 7.

seçilmesinin kabulünde tereddüt edilen Hami Bey'in maiyet temini ricasının zaptiye nezareti maiyetinde kullanılması münâsip görülmüştür.²⁶⁴ Bu durumda denilebilir ki Hami Bey, Poti Şehbenderliği'nde çalışması bir an münâsip görüldüyse de tereddütlerden dolayı Poti'ye görevlendirilmemiştir.

1.2.7.32. Cemil Bey (1907)

16 Ocak 1907 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Poti Şehbender Vekili olan ve izinli olarak İstanbul'a gitmiş olan Hüseyin Nazmi Bey'in, orada bazı sebeplerden dolayı sorgu altında olduğu haber alınmıştır. Bu durumda boş kalan şehbender vekâletine oradaki işlere bakması için mahalli tüccardan Samancıyan Efendi geçirilmiştir. Ancak devam eden işleri yürütememesinden dolayı Samancıyan Efendi, durumu muhasebeye müracaat ederek bildirmiştir. Bu durumun devam etmesi sıkıntıları beraberinde getireceğinin anlaşılmasından dolayı Poti'ye yakın olmasından dolayı Batum Başşehbenderliği Kançıları Cemil Bey'in vekillik edebilmesi için Poti'ye gönderilmesi münâsip bulunursa gereğinin yapılması talep edilmiştir.²⁶⁵ Muhasebe Kalemi'nden gönderilen 14 Mart 1907 tarihli müzekkerede Cemil Bey'in Poti'ye ulaştığı ve vekalet maaş ve tahsisatını talep ettiği bildirilmiştir. Ayrıca harcırah olarak 500 kuruş ödenmesi gerekmiştir.²⁶⁶

23 Ocak 1907 tarihinde Poti'ye ulaşmıştır. Vekâleten tahsis edilen şehbenderlik maaşının çeyreği olan 225 kuruş ve 500 kuruş tahsisatın verilmesi kanunen yazılı olduğu halde Cemil Bey, tahsisatın tamamı olan 900 kuruşun tamamını talep etmiştir. Ancak Cemil Bey esasen Batum'da da memur olduğundan buranın maaş ve tahsisatını da almakta olduğundan Poti Şehbenderliği için verilen 500 kuruş tahsisat yeterli bulunmuş ve talebi reddedilmiştir.²⁶⁷

1.2.7.33. Eyüp Sırrı Efendi (1907 – 1908)

Filibe İslâm cemaati başkanı olan Ahmet Aziz Efendi'nin oğludur. H. 1288'de (1871/1872) Filibe'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimlerini Filibe'de gördükten sonra Mektebi Sultani'de tahsil görerek edebiyat ve ulûm diploması almıştır. Türkçe ve

²⁶⁴ BOA, *DH.MKT*, No. 1128, Gömlek No. 23, 8.

²⁶⁵ BOA, *HR.TH*, No. 342, Gömlek No. 54, 1.

²⁶⁶ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 61, 3.

²⁶⁷ BOA, *HR.İD*, No. 696, Gömlek No. 67, 3.

Fransızca okumakta ve yazmaktadır, ayrıca Bulgar lisânına da aşinadır. 9 Ağustos 1897 tarihinde Şehbender İşleri Kalemi'ne staj yaparak girmiştir. 29 Ekim 1897 tarihinde 400 kuruş maaş ile Varna Tüccar Vekâleti Kâtipliği'ne atanmıştır.

Şehbender İşleri Müdürlüğü'nden yazılan mülahazada tercümeihâlinin kaleme ait olan içeriği tasdik edilmiştir. Mektebi Sultani diploması ile nüfus kâğıdının onaylı suretleri tercümeihâl evrakı ile birlikte korunmaktadır.

Eyüp Sırrı Efendi 24 Şubat 1899 tarihinde Varna Tüccar Vekâleti Kitâbeti'nden ayrılmıştır. Daha sonra 3 Mart 1901 tarihinde hâsılâttan tahsis edilen 1000 kuruş maaş ile Niş²⁶⁸ Başşehbenderhanesi kançılarlığına tayin edilmiştir. 12 Temmuz 1903 tarihinde 1000 kuruş maaş tahsis edilerek Eyüp Sırrı Efendi becayış usûlü ile Narda Şehbenderhanesi Kançılarlığı'na nakledilmiştir.²⁶⁹

Eyüp Sırrı Efendi'nin Poti'ye tayini Narda Şehbenderliği Kançılarlığı akabinde gerçekleşmiştir. Poti Şehbender Vekili Nazmi Bey'in başka bir yerde istihdam olunması üzerine açık kalan Poti Şehbender Vekâleti'ne, Narda Şehbenderliği Kançılarları Eyüp Sırrı Efendi'nin nakil ve tayini münâsip görülmüştür.²⁷⁰ Eyüp Sırrı Efendi'nin Poti Şehbender Vekâleti'ne tayini 6 Kasım 1907 tarihinde padişah emri ile onaylanmıştır.²⁷¹ Onun burada ki görevi 28 Ekim 1908 tarihinde Vidin Tüccar Vekâletine tayini ile son bulmuştur.²⁷²

²⁶⁸ Niş, bugün Sırbistan'ın güneyinde yer alan bir kenttir.

²⁶⁹ BOA, *İ.HR*, No. 409, Gömlek No. 39, 2.

²⁷⁰ BOA, *İ.HR*, No. 409, Gömlek No. 39, 4.

²⁷¹ BOA, *İ.HR*, No. 409, Gömlek No. 39, 6. (Ayrıca Bk. BOA, *BEO*, No. 3184, Gömlek No. 238772, 1.).

²⁷² BOA, *HR.SFR.04*, No. 609, Gömlek No. 175.

2. POTİ ŞEHBENDERLİĞİNİN FAALİYETLERİ

Poti, Osmanlılar için önemli ve stratejik şehirdir. Nitekim İran Seferi yapan Lala Mustafa Paşa tarafından 1578’de Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu şehrin jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı buraya kale yaptırmak suretiyle ayrı bir önem vermiştir. Yaklaşık 250 yıl Osmanlı idâresinde kalan Poti şehri 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı ile Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Şehri teslim alan Rusya da Poti’ye gerekli ihtimamı göstermiştir. Sanayi Devrimi’nden nasibini alan Rusya bu bölgeye çeşitli yatırımlar yapmıştır.²⁷³ Bunlara kısaca değinelim.

Rusya Devleti, Kırım Savaşı’ndan sonra Poti limanının alt yapı çalışmalarına ağırlık vererek burayı geliştirmiştir. Poti 1829 Edirne Antlaşması ile Rusya hakimiyetine girince Rus çarı I. Nikolay tarafından Poti’de birinci sınıf kale ve liman yapılması kararı alınmıştır. Ancak bu karara rağmen bir faaliyet gösterilmemiştir. Faaliyete geçilmesi ise Kırım Savaşı’ndan sonra buranın öneminin anlaşılması neticesiyle olmuştur.²⁷⁴

Diğer bir önemli gelişme ise Tiflis-Poti ve Batum-Poti telgraf hatlarının yapılmasıdır. Tiflis-Poti telgraf hattının 1860 yılında açılmasıyla Poti, Avrupa ve Tiflis yoluyla İran ve Hindistan telgraf bağlantılarına bağlanmıştır. Ancak Rusların himayesinde olan Poti, Osmanlı Devleti ile doğrudan bir telgraf bağlantısına sahip değildi. Osmanlı Devleti’nin Trabzon-Batum arası telgraf projesi olduğunu öğrenen Rusya bu hattın Poti’ye kadar uzatılmasını Osmanlı’dan talep etti. Bu talebin kabulü üzerine Trabzon-Batum hattı 1865 yılında başlanmış olup Batum-Poti telgraf hattı da 1873’te tamamlanarak bu hatta bağlanmasıyla hizmete açılmıştır.²⁷⁵

Telgraf hattının açılması ile Osmanlı’nın Kafkaslarla olan iletişimi hızlanmış ve ivme kazanmıştır. İleride de çeşitli vesilelerle değineceğimiz telgraf hattı ile siyasi ve bürokrasi gelişmiştir.

²⁷³ Ersin Arslan, *Trabzon, Batum ve Poti Limanlarının Rekâbet Açısından Ahp Yöntemi İle Değerlendirilmesi*, (Trabzon: Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 6.

²⁷⁴ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*, 190.

²⁷⁵ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*, 117.

İletişim yanında, iletişim kadar önemli olan başka bir gelişme daha yaşanmıştır. Sanayi ve ticaretin gelişmesinde en önemli etkenlerden birisi de demiryolu ağının gelişmesi ve çoğalmasıdır. Bu vesile ile Çarlık Rusya, Kafkasya'daki ekonomik faaliyetlerini geliştirmek, askeri sevkiyat ve petrol ve yolcu taşınmasını kolaylaştırmak gibi gayelerle demiryolları faaliyetlerini icra etmiştir. Nitekim bu gaye ile Güney Kafkasya Demiryolları'nın ilk hattı olan Poti-Tiflis Demiryolu Hattı, 1872'de hizmete açılmıştır. İlk etapta Poti-Tiflis arasına açılan demiryolu hattı akabinde 1880 yılında Tiflis-Bakü arasına açılmıştır. Bu vesile ile Bakü ile Poti arasında kesintisiz bir demir yolu hattı sağlanmıştır. Bu hat ile Bakü petrolleri bu hat üzerinden Poti'ye, Poti'den de Karadeniz'e ulaşma imkânı bulmuştur.²⁷⁶

“Kafkasya'daki ulaşım olanaklarının gelişmesiyle, özellikle demiryolları güzergâhlarındaki şehirler büyük gelişme göstermiştir. Poti-Tiflis demiryolu 1872 yılında tamamlandıktan sonra Kafkasya'yı ziyaret eden Arthur Thurlow Cunynghame, Poti Limanı hakkında izlenimlerini şöyle aktarmaktadır;

“Demiryolu Poti'deki mülklerin değerinde çoktan büyük değişimler yapmış. Birkaç yıl önce değersiz olan, şimdi mükemmel bir şekilde değerlendirilmiş; Poti Limanı, bir limanın sahip olabileceği her şeye sahip ve [Poti] yakında büyük bir şehir olacak.”²⁷⁷

Yukarıda kısaca değindiğimiz gelişmeler, Rusya'nın Kafkaslardaki etkinliğini artırmıştır. Bu vesile ile Rusya Kafkaslarda kalıcılık sağlamış ve Karadeniz'de söz sahibi olabilmıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar Kafkaslarda toprak ve nüfuz kaybetse de burada bulunan Müslüman tüccar başta olmak üzere Müslüman ahalinin hak ve hukukunu korumak amaçlı bir şehbenderlik tesis etmiştir. 1863 yılında Poti'de başlayan şehbenderlik faaliyetleri 1909 yılına kadar sürmüştür. Osmanlı Devleti buraya atadığı şehbenderlik memurları ile birtakım yazışmalar yapmıştır. Bu bölümde Osmanlı hükümeti ile Poti Şehbenderliği arasındaki yazışmalar ve Poti Şehbenderliği'nin çeşitli alanlarda ki faaliyetleri ele alınıp yorumlanacaktır.

2.1. Siyasi Faaliyetler

Poti'nin coğrafi konumu gereği ve bu bölgede etkin Osmanlı-Rus rekâbeti pek çok siyasi olayı tetiklemiştir. Sevkiyatlar, iğtişaat, Ermeni ve Rum faaliyetlerinin takibi gibi pek çok olay Poti'deki Osmanlı şehbenderinin ilgilendiği konular arasında yer almıştır. Bu başlık altında alt başlık olarak incelenecektir.

²⁷⁶ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*, 130.

²⁷⁷ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*, 192.

2.1.1. İç Karışıklıklar (İğtişâşat)

İğtişâşat'ın lügat manası “*karışıklıklar, bozukluklar, fenalıklar*” dır.²⁷⁸

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde iç karışıklıklar, halk isyanları ortaya çıkmıştır. Bu da devletin asayişini tehlikeye atmıştır. Büyük bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti, bu durumu Kafkaslarda da yaşamıştır. Araştırmamızın konusu olan Poti'de bulunan Osmanlı konsolosluğu, bu iç karışıklıkları tafsilatlı olarak yetkili mercilere bildirmiştir. Özellikle Osmanlı'nın son dönemleri iç karışıklıklarla doludur. Tespit edilebildiğine göre Poti'de 1905, 1906 ve 1908 yıllarında var olan iç karışıklık, şehbenderlik tarafından bildirilmiştir.

Poti Şehbenderliği'nden gönderilen 21 Nisan 1905 tarihli tahriratın tercümesinde, Poti Şehbenderi memlekette olan biteni tafsilatlı olarak bildirmiştir. Buna göre memleketin durumu gittikçe endişeli bir hal almaktadır ve örfi idâre ilanı görünürde bir muameleden ibaret kalarak hiçbir netice hâsıl edilememiştir. İhtilal komitelerinin tahrikleri ve aldatmacaları devam etmekte ve komite emirleri ilan edilip hükümleri icra edilmektedir. Daha sonra mal çalma, gasp edip yağmalama ve nüfusu katletme gibi birtakım suçlar işlenmiş ve cüretkârları etkili bir şekilde takip edilemeyerek, kanuni cezalardan emin olmuşlardır. Poti ve Anakara arasında posta taşımakta olan dilijans arabaları²⁷⁹ taarruza uğramış ve gasp edilerek yağmalanmıştır. Bizzat kasaba dâhilinde banka soyulmuştur. 7 kişiden oluşan cüretkârların altın ve kâğıt akçe olmak üzere 16 bin ruble çalmışlar ve o esnada banka çalışanlarının ve orada bulunan müşterilerin üzerindeki paraları da almışlardır. Mutlak ve tam bir fetretten başka bir şekilde tarifi mümkün olmayan bu üzücü durumlar memleketin manevi kuvvetini büsbütün bozmuştur. Bu rezil kişiler her türlü suçu işlemek için zemin ve zamanı müsait bulmuşlardır. Emniyet ve asayişin olmadığı memlekette dehşet hüküm sürmektedir. Birkaç köy halkının toplanarak başkaldırdıkları haber alınmıştır. Maverayı Kafkas tren nakliyatı önceki günden beri kesilmiştir. Birçok yerde raylar bozulmuştur, sadece Poti ile Rion arasında gidiş dönüş bulunmaktadır. Bu hatta da çok zaman geçmeden gidiş gelişin kesileceği istihbarat arasındadır. Ayrıca Bakü, Tiflis ve Kütayis şehirleri ile diğer beldeler arasında münasebetler ve nakliyat kopmuştur. Tren nakillerinin kesilmesi Poti şehrinin en büyük servet kaynağı olan Çadura [Çiatura]

²⁷⁸ Devellioğlu, “İğtişâşât”, 477.

²⁷⁹ Dilijans arabaları: Taşımacılıkta kullanılan bir çeşit atlı araba.

madenleri²⁸⁰ ile ulaşımı koparmıştır. Rivayete göre Paskalya yortuları esnasında ya da ondan sonra muhtemel ihtilal hareketinin serbestçe yapılabilmesi için nakliyat tamamen kesilecektir. Diğer taraftan Poti Şehbenderi'nin istihbaratına göre bu sene ihtilal hareketleri yüzünden tarlalarda ziraat yapılamadığından memleket kıtlık ve pahalılık tehlikesi altında bulunduğu cihetle Rusya hükümetinin, mısır buğdayı ihracatını men edeceği yönünde bir haber bulunmaktadır. Ahalinin çoğu kendi tarlasını yüzüstü bırakarak yabancı yerlerde tarlaları ekip biçmek üzere Rusya'nın diğer yerlerine ya da Romanya'ya gitmektedirler. Hâlbuki Lazistan sancağı ahalisinin başlıca gıdası mısır buğdayı olduğundan ve mezkûr yörede bu sene hubûbat az yetiştiğinden yelken gemileri geçen sene şubat ayından beri büyük bir heves ile Lazistan'a mısır buğdayı ithâlîne gayret etmektedirler. O vakitten beri Poti Şehbenderi'nin edindiği malumata göre yelken gemileri Poti'den 220 bin pud²⁸¹ mısır buğdayı taşıyarak Lazistan'a ithâl etmişlerse de bu miktar Lazistan sahillerinin ihtiyacına yetmediğinden, bu yasak üzüntüye neden olmaktadır. Poti Şehbenderi'nin maruzatı elem verici bir zaman geçirmekte olan memleketin bulunduğu siyasi hal gereği ile ileride şimdiye kadar meydana gelen olaylardan daha vahim birtakım hadiselerin ortaya çıkması muhtemel olduğu hakkında malumat vermektedir.²⁸²

Poti Şehbenderliği'nin karışıklıkla ilgili bu raporunun gerekli mercilere gönderildiği bildirilmiştir. Mezkûr tahriratta beyan olunduğu üzere Poti'den Lazistan sahillerine hakikaten Şubat'tan şimdiye kadar yalnız 220 bin pud miktarında mısır buğdayı ithal edilmiştir. Bunun ithali men ediliyorsa mahalli mahsulat ile ihtiyaç temin olunabiliyor mu? Olunamaz ise civardan veya diğer yerlerden tedâriki mümkün olamaz mı? Ve karışıklık, bahsedilen hudut üzerindeki Osmanlı köylerinde alışveriş işinde bir tesir hâsıl eder mi? Soruları sorulmuş olup, arızanın etraflıca tahkik edilerek durum ayrıntılı olarak bildirilmesi, Rusya ile komşu olduğundan dolayı Poti ve Tiflis'teki karışıklık etkisiyle rıza-yı aliye aykırı halleri ve vukuata meydan ve imkân kalmaması için gerekli tedbir alınarak asayişin korunması ve sükûnete ihtimam

²⁸⁰ Çiatura, önemli bir manganez madenciliği merkezi olup maden işçilerinin ulaşımı için bir teleferik hattı bulunmaktadır.

²⁸¹ Pud (Rusça: пуд, çoğul: pudi) 40 funt'a (Rusça: фунт) eşit bir kütle birimidir. 1899'dan beri yaklaşık olarak 16.38 kilograma (36.11 libre) denk gelmektedir. ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Pud#:~:text=Pud%20\(Rus%C3%A7a%20%D0%BF%D1%83%D0%B4%2C%20%C3%A7o%C4%9Ful,Rusya%20ve%20Ukrayna'da%20kullan%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%20.\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Pud#:~:text=Pud%20(Rus%C3%A7a%20%D0%BF%D1%83%D0%B4%2C%20%C3%A7o%C4%9Ful,Rusya%20ve%20Ukrayna'da%20kullan%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%20.))).

²⁸² BOA, *Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat Komisyonu [D.H.TMIK.M]*, No. 200, Gömlek No. 39, 2.

gösterilmesi ve emniyetin sağlanması için memura tembih ve ihtar icra edilmesi gereklidir denilmiştir.²⁸³

Yapılan tahkikatlar sonucunda Rusya'nın ihracatı men etmesi yönünde ki Poti Şehbenderliği'nin haberinin asılsız olduğu anlaşılmıştır. Trabzon Vilâyeti'nden gönderilen 5 Ekim 1905 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Rusya'ca ihracatın men edilmesi hakkındaki rivayetin aslı olmadığı bildirilmiştir. Eğer Rusya'ca mısır ihracatı men edilirse ve mahalli mahsulat ile de ihtiyaç teminini olunamaz ise külli yetli mısır ihracatı olan Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarının dışarıya olan ihracatı men edildiği takdirde ihtiyaçların temininin mümkün olacağı ifade edilmiştir. Rusya'daki karışıklıkların alışverişi etkilemeyeceği de eklenmiştir. Ancak livâ ahalisinden bazılarının amelelik, rençberlik ve kahvecilik sanatlarıyla Rusya'nın farklı yerlerinde icra ettikleri ticaretlerinin azaldığı görülmüştür. Rusya'dan bugün mısır buğdayı gelmekte olduğu cihetle şimdilik yukarıda zikredilen kazalardan mısır ihracatının men edilmesini icap ettirir bir durum olmadığı bildirilmiştir.²⁸⁴ Yani kısaca mısır buğdayı ihracatının men edileceği ile ilgili Poti Şehbenderliği'nin vermiş olduğu malumatın aslı olmadığı şayet haber doğru olsa bile bunun iç beldelerdeki üretim ile önüne geçilebileceği haberi verilmiştir.

Poti Şehbenderi tarafından bildirilen 21 Nisan 1905 tarihli rapor üzerinden geçen yaklaşık 7 ay zarfında karışıklık durumunun devam ettiği anlaşılmıştır. Buna göre Poti Şehbenderliği'nden Hâriciye Nezâretine gönderilen 13 Kasım 1905 tarihli tahriratın tercümesinde Poti'de ki karışıklıktan tafsilatlı bir şekilde bahsedilmektedir. Karışıklık devam etmekle birlikte Poti'de sükûn hüküm sürmektedir. Takriben 20 günden beri işgale ara verilmesinden dolayı işler terk edilmiş, bütün mağazalar kapatılmıştır. Amele işe başlamak istese de bu defa da iş bulamamıştır. Zira tren seferleri kesilmiş ve vapurların işleri de aksamış olup bu durumda iş görmek mümkün olmadığından acentelerin interpolleri ağzına kadar dolmuştur. Ulaşım yolları kapanmış ve telgraf telleri de kesilmiş olduğundan posta ve telgraf haberleşmesi tamamen kapanmıştır. Tiflis'ten bir tren geldiği rivayet edilmektedir. Tren seferlerinin devam edip etmeyeceği tren idâresince de bilinmemektedir. Zira işgale ara verildiği ilanından sonra her yer kapalıdır. Gıda ve erzak tedârîki mümkün değildir. Askeri

²⁸³ BOA, D.H.TMIK.M, No. 200, Gömlek No. 39, 5.

²⁸⁴ BOA, D.H.TMIK.M, No. 200, Gömlek No. 39, 6.

kuvvetler geri çekilinceye kadar atalet durumu devam edecektir. Hali hazırda sükûnet var ise de ahali her an dehşetli olayların ortaya çıkışını beklemektedir. Hükümet tarafından alınan tedbir olarak şehirde bulunan muhafaza askerlerinin yerine Kiev redifleri çağırılmıştır. Bu tedbir takdire şayandır. Çünkü evvelce bulundurulan askerlerin büyük kısmı bu yöre halkından olduklarından hırsızlık için cinayete teşebbüs ve adam öldürmeye varacak kadar ahlakları bozulmuş idi. Önceki gün belediye dâiresinde toplanan mitingde gelecek teklifler bildirilmiştir. Evvela askeri kuvvetlerin geri çekilmesi ikinci olarak Ozurget asaleti hakkında icra edilen askeri tedbirlerin devam etmesi üçüncü olarak hükümet dâiresinin kapatılması hususlarıdır. Bu tekliflerin telgrafla merciine bildirilmesini belediye reisinden talep etmişlerse de belediye reisi Mösyö Niko Nikoladze ve Poti şehri zabıta memuru prens Abaşidze bu teklifi kesin olarak reddetmişlerdir. Bunun üzerine karışıklık çıkaranlar Ozurget'te bulunan ihvanlarının girdikleri isyan yoluna katılacaklarını beyan ederek dağılmışlardır. Buradan anlaşılacağı üzere hükümet ve emniyet yok demektir. Propagandacılar tarafından son dereceye kadar heyecana götürmek için ahaliye ziyadesiyle sosyalist fikirler telkin edilmekte olduğundan ve ahali ise eski ahlaklarından dolayı eşkıyalığa meyilli ve ilim ve güzel ahlaktan tamamen nasipsiz oldukları için sosyalist fikir ve emellerinin memlekette hususa getirdikleri bu karışıklıkları esnasında aşırı vahşete varırmış ve bundan dolayı sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır.

Memleket eşkıya çeteleriyle doludur. Bugün şehir içinde bir eşkıya çetesi çıktığı rivayet olunur. Bunun üzerine tebaamızın bulundukları vahim durumları içermesi hakkında sadrazamca bir fikir hâsıl olacağı açıktır. Sohum, Oçamçıra, Kutavud ve Anakara'da bulunan tüccarların çoğu şehbenderhaneye müracaat ederek sürekli endişe içinde hayatlarını sürdürdüklerini ve eşkıyanın saldırılarına hedef olanların sayısının günden güne arttığını ifade etmişlerdir. Mezkûr durumlar sefarete bildirilerek talimat talep edilmektedir. Bilhassa sıkıntılara dûçar olan Osmanlı tebaasının ricaları üzerine Poti Şehbenderi durumu nezarete bildirmeye mecbur olmuştur. Anakara, Oçamçıra civarlarında ikamet eden Osmanlı tacirlerinden Hacı Hasan Efendi ve Mecit Efendi şehbenderhaneye 2 istidaname vererek mağaza ve kasalarının eşkıya tarafından yağmalandığını, Hacı Hasan Efendi'nin oğlunun da mezkûr eşkıya tarafından öldürüldüğünü bildirip şikâyetle bulunmuşlardır. Poti

Şehbenderi davacıların menfaatlerini korunması ve suçlular hakkında kanuni takibat yapılması için Kütayis Vali Muavini'nden gereken yerlere emir verilmesini rica ederek nezaret emrine göre hareket ederek durumu sefarete de bildirmiş ve yukarıda beyan olunan istidanameleri de göndermiş olduğunu beyan etmiştir.²⁸⁵

Anlaşıldığına göre Poti'de 1905 yılında toplumun can ve mal güvenliğini etkileyecek derecede önemli bir karışık olmuştur. 21 Nisan 1905 ve 13 Kasım 1905 tarihli belgeler birbirinin devamı niteliğindedir. Yani denebilir ki 21 Nisan 1905'te çıkan iç karışıklık, 13 Kasım 1905 tarihli raporda karışıklığın devam ettiği şeklinde raporlanmıştır. İç karışıklığın birkaç ay gibi bir süreye yayıldığı düşünülebilir. Raporlarda mağazalar yağmalandığı, insanların katledildiği bildirilerek bunun neticesinde ise ekonomik ve sosyal hayat sekteye uğradığı, insanların iş bulamadığı, tren ve gemi seferlerinin durduğu, sahil yolunun ve telgraf hatlarının kesildiği bildirilmiştir ki bunlar bir toplumu etkileyecek derecede ciddi vakalardır. Belgelerden anlaşıldığına göre birtakım isyancılar sosyalizmi²⁸⁶ halk arasında yaymaya çalışmışlardır ve kısmen de olsa başarılı olmuşlardır. Bu durum karşısında şehbenderlik çaresiz kalarak Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiştir.

1905 tarihli karışıklığın 1908 yılına kadar farklı seyirlerde devam ettiği arşivlerden anlaşılmıştır. Poti Şehbenderliği'nden nezarete gönderilen 10 Şubat 1906 tarihli tahriratın tercümesinde sonradan alınmış olan güvenlik tedbirlerinin üzülmeye değer birtakım olaylara sebep olduğu ve Poti şehriyle çevresinde karışıklık ve ihtilalin bugün hâlâ devam etmekte olduğuna ulaşılmıştır. Bir şehir veya köyün asker tarafından kısmen ya da tamamen ateşe verildiği ve alenen yağmalandığı haber verilmektedir. Şehbenderhanenin görev sınırı geniş olduğu ve Osmanlı tebaasının etrafa dağılmasından dolayı her taraftan şehbenderhanenin himayesi talep edilmektedir. Burada bulunan diğer konsoloslar ile ortak olarak mahalli hükümet nezdinde Poti Şehbenderliği'nce icra edilmiş olan teşebbüsler ilk önce sadrazamca arz edilmiştir. Yabancı tebaa bir dereceye kadar saldırılardan emin ise de yerel halktan birinin mağazası yakılınca ateş tabii olarak civarına yayılarak Osmanlı tebaasına zarar

²⁸⁵ BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı [Y.A.HUS]*, No. 497, Gömlek No. 65, 3. (Ayrıca bkz. BOA, Y.A.HUS, No. 497, Gömlek No. 65, 2.).

²⁸⁶ Sosyalizm (Fr. socialisme), özel mülkiyetin ve gelir dağılımının, fertlerin sadece kendi menfaatlerini korumaları suretiyle veya kapitalizm şartlarında piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla belirlenmeyip toplumun denetimine bağlı tutulduğu toplumsal örgütlenme sistemine ve ideolojisine verilen addır. (Bk. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sosyalizm>).

vermektedir. Bazen de askerler ve Kazaklar da yağma yaparak Osmanlı tebaasına zarar vermekten geri durmamaktadır. Gerek bu durumlardan ve gerek diğer hususlardan dolayı her gün şehbenderhaneye birtakım şikâyetnameler gelmektedir. Bu konuda ki emir ve fermanlara bağlı kalınarak bunların birer suretleri Poti Şehbenderliği tarafından mahalli hükümete ve Petersburg Sefâreti'ne gönderilmiştir. Bu radde ihtilal ateşinin uzun bir zaman için olsun tamamen ateşin söndüğünün zannedildiği şu sırada bu sabah umumi meydanlara asılan ihtilal isteyen bazı ilanların kimler tarafından asıldığı anlaşılamamıştır. Bazı söylentilere göre mezkûr ilanlar askerin şehri yağmalamasına sebep olmak maksadıyla asılmıştır.²⁸⁷ Görüldüğü üzere karışıklık hali devam etmektedir. 1908 tarihli bir tahriratta da duruma işaret vardır.

14 Mart 1908 tarihli Poti Şehbender Vekâleti tahriratına göre, asayiş henüz layıkıyla sağlanamamıştır. Kafkasya'da ortaya çıkan, önceden olan büyük karışıklığa kaynak olacağı aşikâr olup özellikle Kars tarafındaki Osmanlı sınırlarına asker, erzak, top, tüfek gibi savaş mühimmatı nakil ve sevk etmekte bulunan Rusya hükümetinin son günlerde Poti'de ki bazı tüccarlara müracaatla zahirde fakir ahaliye tohumluk dağıtılacağı bahanesiyle ve Batum'da ihtiyaten mısır buğdayı satın almakta olduğu da bildirilmiştir.²⁸⁸

Birinci Dünya Savaşı'na yakın bir zamanda, Rusların bu bölgede ki karışıklıklardan faydalanarak askeri hazırlıklarını son sürat devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu bölgede ki karışıklıklardan Poti Şehbenderliği sorumluluğunda ki bölgelerde nasibini almıştır.

2.1.2. Ermeni ve Rum Faaliyetlerinin Takibi

Bilindiği üzere 1789 Fransız İhtilali, beraberinde pek çok olguyu getirmiştir. Bunlardan birisi de çok uluslu devletlerde ki farklı etnik unsurların, bağımsızlık fikirleriyle ayaklanmasına sebep olmasıdır. Çok uluslu devletlerin başında gelen Osmanlı Devleti de bundan büyük ölçüde etkilenen devletlerdendir. Avrupa'da başlayan ayrılık hareketleri Anadolu'da Ermeni ve Rumlarla devam etmiştir. Ciddi asayiş problemleriyle karşılaşan Osmanlı, olaylara karışan kişi ya da grupları farklı

²⁸⁷ BOA, *Hâriciye Nezâreti Siyasi [HR.SYS]*, No. 1379, Gömlek No. 39, 1-2-3.

²⁸⁸ BOA, *Y.A.HUS*, No. 519, Gömlek No. 117, 3.

yerlere göndererek tedbir almışsa da sorunlar çözülememiştir.²⁸⁹ Tarihsel bağlamında incelendiğinde Kafkasya, Ermenilerin dini kimliklerini sürdürdükleri yer olmakla birlikte, onların kimliklerini korudukları bir yer de olmuştur. Ermeni kiliselerinin legal ve illegal faaliyetleri, burada ve özellikle de Güney Kafkasya’da bulunan Osmanlı şebhenderliklerinin dikkatinden kaçmamıştır. Özellikle 93 Harbi’nden sonra bu bölgede faaliyetlerini artıran Ermeniler, bu bölgede Müslüman ahaliye karşı ifsat hareketlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu ve bunun türevi faaliyetleri Osmanlı Devleti’ne bildirenler ise şebhenderliklerdir.²⁹⁰ Arşiv belgeleri ışığında incelenecektir.

Rusların Ermenileri desteklediğine dair arşiv vesikaları günümüze ışık tutmaktadır. Poti Şebhender Vekâleti’nden gönderilen 30 Kasım 1895 tarihli bir tahriratta, Kafkasya guvernörü ve başkumandanı olup 21 Kasım’da Petersburg’a gitmiş olan General Şeremetyev’in bazı politika işleri için mezkûr şehre çağrıldığı zannolunduğu ifade edilmiştir. Generalin bu mevsimde görev yerini terk etmesi alışkanlığı olmadan bu zan ve fikir hâsıl olmuştur. Ayrıca Tiflis gazetelerinin söylediğine göre Anadolu’dan toplanarak ulaşan fakir Ermenilere yardım maksadıyla bazı komiteler oluşturulmak üzere olduğu da bildirilen durumlar arasındadır.²⁹¹ 14 Aralık 1895 tarihli bir diğer versiyonda ise General Perlik isimli bir kumandan göze çarpmaktadır. General Perlik’in, General Şeremetyev’in Petersburg yolculuğuna eşlik ettiği anlaşılmıştır.²⁹² Arşiv grubunun diğer belgelerinde ise bu duruma ilaveten yolcu trenleri ile ilgili malumat verildiği görülmüştür. Buna göre Maverayı Kafkas ve demiryolu hattının tamir işlerinde gösterilen gayrete nazaran Batum ve Tiflis arasındaki yolcu trenlerinin Kânunuevvel ayının sonlarına doğru gidiş-gelişe başlayacakları ve mal/eşya trenlerinin ise iki aydan önce işlemeyecekleri Poti Şebhenderliği tarafından bildirilmiştir.²⁹³

Rusların siyasi birliklerini tamamlayıp tarih sahnesine çıkması akabinde kendine varlık alanı bulmak, Boğazlar üzerinden sıcak denizlere inmek ve dünya

²⁸⁹ Sabit Genç, “XX. Yüzyıl Başlarında Amasya Sancağında Ermeni ve Rumlardan Kaynaklanan Asayiş Problemleri”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (Haziran 2021), 221.

²⁹⁰ Telman Nusretoğlu, “Güney Kafkasya Şebhenderlik Raporlarında Ermeni Meselesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129/254 (Ekim 2021), 120-121.

²⁹¹ BOA, Y.A.HUS, No. 343, Gömlek No. 31, 3. (Ayrıca bkz. BOA, Y.A.HUS, No. 343, Gömlek No. 31, 1.).

²⁹² BOA, Y.A.HUS, No. 343, Gömlek No. 31, 4. (Ayrıca bkz. BOA, HR.SYS, No.1366, Gömlek No. 43.).

²⁹³ BOA, Y.A.HUS, No. 343, Gömlek No. 31, 2.

devletleri arasında söz sahibi olabilmek emelleriyle yöneldiği ilk devlet Osmanlı Devleti olmuştur. Zira bu emellerine ulaşması için Boğazlar gibi kritik noktaları ve Akdeniz'i elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş açması gerekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu ve çok dinli yapısından dolayı, Osmanlı üzerinde yaşayan kendi soydaşları ya da kendi din mezhebinden olan milletlerin hak ve hukukunu bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmış hatta karışmakla da kalmamış zaman zaman ona karşı savaş açmıştır. Rusların Panslavizm politikasının yanı sıra Ermeni ırkını da bahane ederek Kafkaslar cihetinde söz sahibi olma politikaları da göze çarpmaktadır. Keza Rusya'nın, Ermeni ırkı ile bağı ırksal değil dinseldir. Ermenilerde Rusların bu ilgisine karşı kayıtsız kalmayıp yeri geldiğinde Osmanlı aleyhine Rusların yanında olup hatta Osmanlı aleyhinde casusluk faaliyetleri yapmaları göze çarpmaktadır. Yukarıda bahsi geçen belgelerden anlaşıldığına göre Kafkasya valisi olan bir Rus subayının Petersburg'a politika işleri ile ilgili davet edildiği düşünülmüş ayrıca Tiflis'teki Ermenilere yardım için komiteler kurdurduğu hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanında bir tren seferinin durumunu bildiren bir haber de verilmiştir.

1880 tarihli bir toplantı akabinde Ermeniler kendilerine iki hedef belirlemiştir. Bunlardan birisi *Ermeni milli meselesini* Avrupa'ya taşıyarak kamuoyu oluşturmak diğeri ise en geç 10 yıl içinde Ermenileri örgütleyerek *Büyük Ermenistan Projesi*'ni hayata geçirmektir. Bu amaçla Ermeniler Anadolu ve Kafkaslarda terör estirmiştir. Rusya da kendi çıkarları doğrultusunda Ermenileri desteklemiştir. İstanbul patrikhanesi lideri Movses Hrimyan 1894'te Rus çarının taç giyme merasiminde bulunduğu esnada Rusya'da ki Ermenilerin sadık bir halk olduğunu ve onlara yeni haklar verilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁹⁴ Terör estirmekten geri durmayan Ermenilerin ahvali Osmanlı arşivlerine de yansımıştır. Poti Şehbenderliği'nden gönderilen 11 Nisan 1895 tarihli bir vesikada Ermenilerin iane topladıkları ve silahlanma çabasında olduğu anlaşılmıştır. Buna göre yapılan gizli tahkikat neticesinde Nisan ayı başlarında Bitlis'in Tapavank Köyü'nden Nişan isminde bir papaz aracılığıyla Poti'de ikamet eden Ermenilerden 600-700 ruble kadar iane toplatılarak Batum'dan da toplanacak akçe ile beraber Açmiyazin'e götürmeleri için

²⁹⁴ Beşir Mustafayev, "Kafkaslarda Müslüman-Türk Soykırımı (1905-1920)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/1 (Mayıs 2012), 534.

Sason civarında Nahçıvan Köyü'nden Hacı Bey ve Muş yakınında Çengillikilise'ye bağlı Kumkumlu Melgun(?) ve yine Muş sancağına bağlı Ziyaret Köyü'nden Hurşihud isimli fedailere teslim edildiği haberi verilmiştir. Poti Şehbenderi'nin aldığı diğer bir istihbarat ise Açmiyazin Ermenilerince hem bir ruhani merkez ve hem de bir ihtilal merkezi olmakla her taraftan toplanılan meblağlar ve fire oraya gönderilerek katoligosluk tarafından fitneliğin yayılması işinde lazım gelen vesait uğrunda sarf edildiğidir. Hatta fedailik arzusunda bulunan Kafkasya'da ikamet eden Ermeniler Açmiyazin katogikosu tarafından Mayıs'ın 1. gününden itibaren silahlaltına gelmeye davet olunmuşlardır. Bu defa ki tasarlanan ihtilalin Celali Aşireti aleyhinde tertip edileceği ihtimali de rivayet edilmektedir. Ayrıca son zamanlarda Batum'da inayet hakkı olarak bir silah deposu tesis edilmiş ve müracaat eden fedai Ermenilere Amerika-kârî bir rovelver ile bir Kafkasya kaması verildiği, Poti Şehbenderi tarafından duyulanlar arasındadır. Van Vilâyeti dâhilinde Miks²⁹⁵ ve Elbak²⁹⁶ kazaları civarında ve İran hududu yakınında bulunan Beyazkilise ya da Akkilise isminde ve Osmanlı ve İbrani Ermeni ziyaretçilerinin eskilerden beri ziyaretgâhı bir büyük manastır mevcut olup, mezkûr mabedin etrafı hükümetin subaylarından uzak, taş çok olan ve تنها bir yer olduğundan bir zamandan beri Ermeni eşkıyası burasını kendilerine bir kötülüğün merkezi olarak kullanmakla beraber müstahkem bir silah deposu haline getirmişlerdir. Mezkûr kilisenin konumu hükümet nazarından uzak bulunmasından istifade ile Ermenilerin taptıkları yeni Katoligosu Kırımıyan'ın geçen de bu manastıra gelmiş olduğu o taraf Ermenilerinden olup da Poti'de ikamet edenlerden biri tarafından ifşa ve itiraf edilmiştir. Verilen emir gereğince Ermenilere pasaport verilmesinde dikkat edildiği halde bu gibiler hiç şehbenderhaneye müracaat etmedikleri ve yine eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne kimseye danışmadan girip çıkmakta oldukları anlaşılmıştır. Bu konuda da Poti Şehbenderi'nin yapmış olduğu gizli tetkikata göre Ermeniler pasaportsuz olarak ekseriyetle aşağıda görüleceği üzere üç yolla Osmanlı hududu dâhiline girmekte oldukları anlaşılmıştır. İlkin Kars yoluyla Sarıkamış'tan Eleşkirt'e ikinci olarak Gori'den Gümrü ve Zilan yoluyla Van Vilâyeti dâhilinde bulunan Uruş'a ve üçüncü olarak yine Kars yoluyla Kağızman ve Toprakkale civarına girdikleri tespit edilmiştir. Bu noktalar ya tamamıyla çöl veya dağlıktır. Her nasılsa

²⁹⁵ Şimdiki ismi ile Bahçesaray / Van.

²⁹⁶ Şimdiki ismi ile Başkale / Van.

zabıta memurları ve muhafız kuvvetlerinden uzak olup isyancıların pervasız gidiş gelişleri kolaylaştırılarak bu suretle diğer memurlar tarafından sarf edilen gayretin neticesiz kalmasına sebep olmaktadır.²⁹⁷ Yani denebilir ki Poti Şehbenderi'nin Ermeniler hakkında vermiş olduğu malumatlarda Ermenilerin fitne çıkarmak için yardım topladıkları hatta fedailik arzusuyla silahaltına çağırıldıkları ve ihtilal çıkarmak istemektedirler. Akkilise isimli yerin gözlerden uzak olması hasebiyle silah deposu haline getirildiği, vize almadan taşlık ve تنها yerlerden Osmanlı Devleti içlerine girdikleri de istihbarat ile bildirilmiştir.

Ermenilerin iane toplaması ile ilgili bir diğer malumat ise Kafkasya'da neşredilen Rus gazetelerinden edinilmiştir. Poti Şehbender Vekâleti bu konuda 28 Şubat 1896 tarihli bir tahriratla Rus gazetelerinde, Trabzon'a 10 saat mesafede bulunan *Sümela* isimli yerde bulunan Rum manastırına Rusya sınırları içerisinde bulunan *Kafkasya, Vilad-ı Kafkasya, Stavropol*²⁹⁸, *Don, Yekaterinoslav*²⁹⁹, *Turin, Hazrunes(?)* ve *Kişinev*³⁰⁰ dahilinde bir sene müddetle iane toplamaya izin verildiğini içeren 21 Ocak 1896 tarihli bir beyanname yayımlandığı bildirilerek bu durumun ilk defa vuku bulmadığı da eklenmiştir.³⁰¹ Daha önce geçen Ermenilerin yardım için para toplamasını destekler nitelikte ki bu vesikadan da anlaşılacağı üzere yardım için bazı vilayetler sayılarak 1 sene yardım toplanacağına dair Rus gazeteleri bir beyanname yayınlamışlardır. O zamanın etkili haber ve yayın organı olan gazetelerin etkisi tartışılmazdır.

Gazete faaliyetleri ile ilgili diğer bir malumat ise şu şekildedir: Poti Şehbender Vekâleti'nin 26 Şubat 1896 tarihli tahriratının tercümesine göre Kafkasya'da bulunan iki İslâm dini lideri ile Eçmiyazın³⁰² katoğikosunun yakın zamanda tertiplenecek olan taç giyme merasimine davet edildiklerini Kafkasya gazeteleri bildirmiştir.³⁰³ Açıkça anlaşılacağı üzere bir dini program tertip edilecektir. Ancak bu dini programa İslâmî liderlerin de katılacak olması dikkat çekicidir.

²⁹⁷ BOA, HR.SYS, No. 2771, Gömlek No. 16, 6.

²⁹⁸ Stavropol, Rusya'nın güneybatı kesimindeki Stavropol Krayı'nın merkezi olan şehirdir.

²⁹⁹ Yekaterinoslav Guberniyası'nın merkezi Dnipro'dur.

³⁰⁰ Kişinev, Moldova Cumhuriyetinin başkenti ve en büyük şehridir.

³⁰¹ BOA, YA.HUS, No. 347, Gömlek No. 24, 3.

³⁰² Eçmiyazın ya da bazen kullanılan şekliyle Eçmiadzin, Erivan'dan batıya doğru 20 kilometre mesafede bulunan Ermenistan'ın Armavir İdari Bölgesi'ne bağlı bir şehirdir. Şehir, en eski Hristiyanlık mabetlerinden biridir.

³⁰³ BOA, YA.HUS, No. 348, Gömlek No. 129, 3.

Şehbenderliklerde bulunan görevliler bazen görevlerini yaparken özensiz davranabiliyordu. Bu davranışlar bazen mali anlamda sıkıntılar doğururken bazen de devletin güvenliğini tehdit edecek boyutlara ulaşabiliyordu. Konu edinilen Poti Şehbenderliği'nin de bazen ihmalkâr davrandığı tespit edilmiştir. Erzurum Vâlisi tarafından gönderilen 28 Nisan 1902 tarihli bir belgeden Ahlatlı Ahmet oğlu Mustafa isimli bir kişinin haber vermesi üzerine, Osmanlı Devleti sınırlarına saldırırlarken Namervan³⁰⁴ kazasında ki güvenlik kuvvetlerince yakalanan 11 Ermeninin İslâm namıyla Poti Şehbenderliği Vekâleti'nden pasaport alarak gelmiş oldukları anlaşılmıştır. Bunlara kılavuzluk eden şahıs da yakalanarak adalete teslim edildiği bildirilerek bu Ermenilere niçin ve nasıl pasaport verildiğinin tahkiki Erzurum Vâlisi tarafından rica edilmiştir.³⁰⁵ Bu konu üzerine komisyondan Poti Şehbenderliği'ne durumun sorulması ve bundan sonra itina ile dikkatli olunarak bu yolda pasaport verilmemesi için de tesirli tebligat edilmesi ve neticenin yazıyla bildirilmesi emredilmiştir.³⁰⁶

Ermenilerin amaçlarını gerçekleştirmek için pek çok yola başvurdıkları tabidir. Pek çok gayri resmi yola başvuran Ermeniler, bu desteği bazen de Osmanlı tebaasından olan bazı şahıslardan görmüşlerdir. Bu konuda tespit edilebilen durumlar Poti Şehbenderliği'nden gönderilen 22 Şubat 1905 tarihli tahriratın tercümesinde bulunmuştur. Buna göre bir süredir Poti'de hüküm süren ahvale binaen³⁰⁷ Poti Şehbenderi Gürcü komitelerine katılan faaliyetlerin artması için vakti münâsip sayan Ermenilerin hile ve fitnelikleri hakkında sadrazamın dikkatini çekmiştir. Yerel memurlar, bu kişileri gözetleme ve takipte kusur göstermiyorlarsa da bunun da bir dereceye kadar mümkün olabileceğini ifade eden Poti Şehbenderi bu kabilden olarak sonradan güya yaya ve atlı bir halde tüfek rovelver mühimmat ve yanıcı maddeyi içeren birtakım sandıklar ele geçirilmiş olduğunu haber vermiştir. Poti Şehbenderi'nin ifadesine göre Ermeniler, hilelerinin meydana çıktığını gördüklerinden hilelerini değiştirerek göndermek istedikleri silahları ve maddeleri saman balyaları içine koymaya başlamışlardır. Son günlerde bu hileleri de keşfedilmiş ise de bu kabilden maddelerin bundan önce defalarca gümrüklerden kaçırıldığı tahmin edilmektedir.

³⁰⁴ Bugünkü Narman.

³⁰⁵ BOA, *DH.TMIK.M*, No. 124, Gömlek No. 3, 1.

³⁰⁶ BOA, *DH.TMIK.M*, No. 124, Gömlek No. 3, 2.

³⁰⁷ Tarih cihetiyle Poti'de ortaya çıkan karışıklıklara binaen yazılmış olmalıdır.

Mezkûr silah ve maddelerin çoğu Osmanlı hududuna doğru sevk edilmiş ve bunların Osmanlı Devleti'ne geçirilmelerine gelince, Ermenilerin gerek deniz yoluyla ve gerek kara yoluyla bunları geçirmek çarelerini bulduklarının kendisine beyan edildiğini ifade eden Poti Şehbenderi, kendinden önceki Poti Şehbenderi olan Mehmet Bey tarafından da bu durumun arz edilmiş olduğunu ifade ederek birkaç seneden beri bazı yelkenli gemisi reislerinin, Ermeni yolcuları alıp Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya gizli bir şekilde nakletmeyi kendilerine bir ticaret edinmiş olduklarını ifade etmiştir. Bu reislerden birkaçı Ermenilerin gönderecekleri şeyleri de nakletmeyi söz vererek ve sahillerimizin en müsait yerlerini bileceklerinden karada bulunan bazı arkadaşlarının yardımlarının da katılmasıyla bunları yerlerine nakledip ulaştırmaya muvaffak olmuşlardır. Poti Şehbenderi'nin edindiği malumata göre yapılan nakliye, Atina³⁰⁸ ahalisinden Baltazade Mehmet Efendi marifetiyle icra edilip gönderilen eşya Lazistan'da Sandıkçıoğlu Şükrü'ye teslim edilmektedir. Bu kabilden nakliye Batum, Mapavri³⁰⁹, Atina ve Rize'ye doğru yapılmaktadır. Buradan hareket eden veya buraya ulaşan gemiler gözlem altında ise de Gagra, Oçamçıra ve Sohum gibi limanlardan gemiler, evraklarını şehbenderhaneye ibraz etmediklerinden, mezkûr limanlar şehbenderin gözetlemesi dışında olup bu kabilden nakliye için müsait olmuşlardır. Ermenilerin burada bulunan Müslüman tebaa aleyhinde de bulunmaktan geri kalmayıp sosyalistler ile Gürcü komitelerinin hile ve fitnelikleri yüzünden hüküm süren hallerden istifade ile maslahatlara karşı kötü işler yapmaya cesaret ettikleri ifade edilmiştir. Sohum köylerinde ikamet eden Ermenilerin toplanarak tütün ziraatı için şurada burada dağılmış olan Müslüman tebaaya karşı savaş açtıklarını haber alan Poti Şehbenderi durumu Kütayis guvernörüne bildirmiştir. Durumu sadrazama da arz eden Poti Şehbenderi ayrıca şifre anahtarını gönderilmesini talep etmiştir.³¹⁰

Bir başka vesikada da Ermenilerin nereye ne kadar silah ve mühimmat taşıdığına dair malumatlara rastlanmaktadır. Batum Başşehbenderi, Batum Jandarma Miralayının, Batum Jandarması tarafından tamamı Elizavetpol'e³¹¹ gönderilmek üzere 45 adet Manliher tüfeği ile 6 bin adet fişek, bir miktar dinamit, birçok paket

³⁰⁸ Bugünkü Pazar.

³⁰⁹ Bugünkü Çayeli.

³¹⁰ BOA, HR.SYS, No. 1377, Gömlek No. 18, 1.

³¹¹ Elizavetpol, Gence ismi ile bilinen bugün ki Azerbaycan'ın Bakü'den sonra ki ikinci büyük şehridir. 1813 yılında Rusya'nın eline geçerek Elizavetpol ismini almıştır. (<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/gence>).

melinit ve hançer imaline mahsus bir takım çeşitli alet ve edevat zapt edilerek el konulduğu haberinin kendisine bildirdiğini ifade etmiştir. (1 Ağustos 1905) Poti’de de yine Elizavetpol Ermenilerine gönderilmek üzere Manliher sisteminde 19 tüfek ve 5 binden fazla fişeğe jandarma tarafından el konulduğunu, Ermeni komitesi azalarından bir haylisinin gizli bir şekilde mühimmatı Osmanlı Devleti’ne göndermekte olduğunu ve İslâm büyüklerinden Kara Hasanzade Hacı Ali Paşa’nın ihtilal erbabından bir hayli kişinin bu günlerde gelmek üzere olduklarını kendisine gizli bir şekilde haber verdiğini bildirmiştir. Merhum şahısların yabancı şirket vapurlarına bineceklerini ve Osmanlı sahillerinde bir limana çıkmak için fırsat kollayacaklarını ifade eden Batum Başşehbenderi, Ermenilerin yabancı şirket vapurlarından birine bindiklerini kesin olarak haber alır almaz merkumların, bindikleri geminin Osmanlı Devleti içinde uğrayacağı son iskeleyle kadar gözlem altında bulundurmak üzere Trabzon’dan bu gemiye bir hafiye memurunun bindirilmesi gereğinin Trabzon Vilâyetine telgraf ile bildirmesine müsaade edilirse bu durumun büyük faydalar getireceğini de ifade ederek bu konuda telgraf ile kendisine gerekli emir verilmesini istirham etmiştir.³¹² Batum Başşehbenderinin bu talebi kabul edilerek 28 Ağustos 1905 tarihinde Trabzon Vilâyeti’ne gönderilen yazıda Ermenilerin vapura bindikleri bildirildiği anda bir hafiyenin de gemiye bindirilmesi emredilmiştir. Ayrıca şu vilayetlere de bildirge gönderilerek Ermenilere karşı dikkatli olunması istenmiştir: Trabzon, Kastamonu, Hüdavendigar³¹³, Konya, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Aydın, Orta Selanik, Manastır, İşkodra³¹⁴, Beyrut, Halep, Adana, Kudüs-ü şerif, İzmit, Biga ve Çatalca.³¹⁵ Osmanlı Devleti’ne karşı kötü emeller içinde olan Ermenilere karşı geniş çaplı bir tedbir alındığı göze çarpmaktadır. Yukarıda ki şehirler uyarılarak, Ermenilere karşı dikkatli olunması istenmiştir.

Ermeni hareketliliğinde Osmanlı tebaasından olan bazı kişilerin devlet aleyhinde hainlik yaptıkları yukarıda da beyan edilmişti. Özellikle nakliye alanında Osmanlı tebaası olan gemi kaptanlarının Ermenilerle birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Hâriciye Nezâreti’nden sadaret makamına yazılan 14 Ağustos 1905 tarihli rapor bu duruma ışık tutmaktadır. Nakliye işlerinin Batum ile Sohum’da çokça

³¹² BOA, *DH.TMİK.M*, No. 204, Gömlek No. 47, 1.

³¹³ Bursa.

³¹⁴ Bugün ki Arnavutluk’ta bir kent.

³¹⁵ BOA, *DH.TMİK.M*, No. 204, Gömlek No. 47, 3.

vuku bulduğu ifade edilerek, zikrolunan gemi kaptanlarının karadaki bazı şahısların katılım ve yardımları sayesinde gerekli sebep ve vasıtaları hazırlamakta olduklarına delil olarak Tıkanık oğlu Hasan reisin Trabzon'da Galip Bey isminde birinden almış olduğu telgrafta, korkulacak bir şey olmadığı, hamulelerinin hareket ettirilmesi tavsiye olunduğu, işbu hamulenin ise 50 nefer Ermeni ile bir miktar baruttan ibaret olduğu, Sandıkçı oğlu isimli yol kesicinin bu işte parmağı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Lazistan sancağınca aranılan Rizeli Hemşinli oğlu Temel isimli reisin bu son günlerde Rus bandıralı gemisiyle Trabzon civarında 92 çuval tozla 7 Ermeni nakletmiş olduğu, bu sene Batum ile Sohum'da vuku bulan sevkiyatın daha fazla olduğu, bu gibi iş ve mühim hususları şehbenderhaneye ihbar eden şahısların nakdi mükâfat talebinde bulundukları ve bu taleplerin onaylanması halinde gerek bu gibi kaçak nakliyelerin ve gerek askeri sevkiyatların vaktinde Osmanlı memurlarına bildirilebileceği ifade edilmiştir. Adı geçen gemi reislerinin isimleri ve memleketlerini ve bazı ifadeleri içeren 13 Temmuz 1905 tarihli ve 18 numaralı Poti Şehbenderliği'nin tahriratının tercümesi de takdim edilmiş ve gerekenin yapılması talep edilmiştir.³¹⁶ Bu talep üzerine nakdi mükafat talebi amaca hizmet edeceğinden talep onaylanmıştır. Ayrıca ismi geçen gemi kaptanları ve başka kaptanlarının devlet aleyhinde nakliye yapmaları suçuyla yakalanarak adliyeğe teslim edilmeleri emri verilmiştir.³¹⁷

19. yüzyıl gibi bir asırda kitle iletişim olarak gazete ve yayının önemi açıktır. 15 Şubat 1880 tarihli tezkirede bu duruma işaret vardır. Buna göre Tiflis'te Ermeniler tarafından basılıp yayımlanan *Portisi* isimli risale ile *Mişak* ve *Mağo* isimli gazeteler zihinleri bulandırmaktadır. Muhteviyat olarak Osmanlı Devleti aleyhine yazılar içeren bu yazıların yasaklanması ve Rusya, İngiltere, Avusturya ve Fransa postalarına kabul edilmemeleri için bu ülkelerin sefaretlerine gerekli tebliğlerin yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Tiflis, Poti ve Batum'da bu tarz zararlı basının yayımlanması ihtimal dahilinde olduğundan, bunların yasaklanarak bu konuda Osmanlı Devleti'ne malumat verilmesi, buralarda bulunan Osmanlı şehbenderliklerine emredilmesi gereklidir.³¹⁸

³¹⁶ BOA, DH.TMIK.M, No. 206, Gömlek No. 18, 1.

³¹⁷ BOA, DH.TMIK.M, No. 206, Gömlek No. 18, 3.

³¹⁸ BOA, HR.SYS, No. 1306, Gömlek No. 33.

Sonuç olarak Ermeni ve Rumların ihanet içinde oldukları, çeşitli faaliyetler icra ettikleri, hatta buna Osmanlı tebaasından olan kişilerin de iştirak ederek ihanet içinde bulundukları ve Osmanlı Devleti'nin bu durum karşısında birtakım tedbirler aldığı anlaşılmıştır.

2.2. Askeri Faaliyetler

Bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı Devleti, kuruluşundan yükselişe ve II. Viyana kuşatmasına (1683) kadar sürekli büyümüş ve güçlenmiştir. Bu durum 1683 yılında değişmiş ve bu tarihten sonra Osmanlı Devleti duraklama ve yıkılış sürecine girmiştir. Konumuz olan Poti Şehbenderliği'nin faaliyet gösterdiği yıllarda da Osmanlı Devleti sürekli savaşlarla ihtilallerle iç karışıklıklarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Keza bu durum Kafkas bölgesinde de yaşanmıştır. Rusya Devleti, çeşitli amaçlarla Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış ve gücü azalan Osmanlı'ya karşı girişimlerde bulunmuştur. Rusya asker ve mühimmat taşıırken özellikle Poti iskelesi ve Poti'nin Rion Nehri'nden faydalanmıştır. Zira Rion Nehri üzerinde taşımacılık icra edilebilmektedir. Bu vesile ile iç bölgeler arasında bağlantı kurabilmiştir. Ayrıca nakliye işlerinde Poti Tiflis demiryolundan da istifade etmiştir. Asker ve mühimmat hareketliliği şehbenderliklerin gözünden kaçmamıştır.³¹⁹ Poti Şehbenderliği de çeşitli istihbaratlarla durumu Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Bu bölümde Rusların faaliyetlerine vâkıf olan Poti Şehbenderliği'nin bu konuda ki istihbaratına değinilecektir.

Askeri faaliyetlerin başında Rusya Devleti'nin Kafkaslarda asker ve mühimmat toplaması gelmektedir. Bu bağlamda ilk şehbender olan Poti Şehbender Vekili Hüseyin Sabri Efendi tarafından Lazistan sancağı mutasarrıflığına gönderilen 6 Ağustos 1866 tarihinde Rusya tarafından Poti iskelesine Çerkez kıyafetli olarak giydirilmiş olarak 208 nefer süvari ile birlikte her biri 5 pud olan 1800 sandık ve 1200 pud barut dolu vapur çıkarıldığı bildirilmiştir. Zikrolunan mühimmat asker ile birlikte Tiflis tarafına sevk edilmiş olup tedariklerin henüz orada olduğu da beyan edilmiştir. Zikrolunan askere 500 nefer asker daha ekleneceği yaygın söylentiler arasında olup bundan sonra gelmeleri ve teşebbüsleri durumunda durumun bildirileceği Poti

³¹⁹ BOA, *HR.TO*, No. 344, Gömlek No. 31, 1.

Şehbender Vekili Hüseyin Sabri Efendi tarafından beyan edilmiştir.³²⁰ Rusların hedef şaşırtmak için ve dikkatleri üzerlerine çekmemek için askerlerini Kafkas halklarından biri olan Çerkezler gibi giydirmeleri dikkate şayandır. Ayrıca sandıklarla dolu askeri mühimmat da dikkate değerdir.

Mühimmat ile ilgili ulaşılan diğer veriler ise şunlardır: Poti iskelesine vapurlar vasıtasıyla gönderilmiş olan 2370 adet sandık şeşhane³²¹, bütün sandıkların içine altışarlı yerleştirilmiş olduğu ve her sandığın ağırlığı yedişer pot olmak üzere Tiflis'e taşınmak üzere Poti'ye çıkarılmış olduğu, Poti Şehbender Vekâleti tarafından bildirilmiştir. (5 Aralık 1866) Rusya kançılırya memurlarının tedarikleri şimdilik burada olup, mühimmat hazırlama teşebbüsü olduğu halde durum mutasarrıflığa bildirileceği ifade edilmiştir.³²² Durum Lazistan sancağı mutasarrıfı Mehmet Nurettin Efendi tarafından 9 Aralık 1866 tarihinde vekâlete bildirilmiş ve ek olarak da Batum'dan da sağlam bir bilgi olarak bu mühimmat bir hayli olup Rusya vapurlarıyla sözleşmeye bağlı kalınarak ilk olarak Poti'ye ve oradan da Ahıska ve Tiflis'e nakil olunacağı bildirilmiştir.³²³ 25 Aralık 1866 tarihli Lazistan mutasarrıflığına gönderilen bir şukkada verilen malumatların memnuniyet uyandırdığı ve vukua gelebilecek havadislerin bildirilmesi istenilmiştir.³²⁴

Bilindiği üzere şehbenderlerin çeşitli görevleri vardır. Bunlardan biri de istihbarat faaliyetleridir. Bu bağlamda yukarıdaki ilgili belgeden anlaşıldığına göre Rusya tarafından büyük bir askeri hareketlilik göze çarpmaktadır. 2370 adet sandığa konulmuş olan cephanelik Poti iskelesine getirilmiş ve buradan da Tiflis'e taşınması planlanmıştır. Poti Şehbenderliği olan biteni Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir.

Yine benzer bir mühimmat haberine bir başka belgede de ulaşıldı. Buna göre Poti Şehbender Vekâleti'nden o hafta Rusya'nın Poti iskelesine askeri mühimmat çıkarıldığının istihbar alındığı bildirilmiştir. (3 Temmuz 1868) Yapılan tetkikler ve tahkikat sonucunda 4 buçuk arşın uzunluğunda 4 adet menzil topları, 4 adet küçük top ve 2400 adet varil kadar da barut tespit edilmiştir. Rusya Devleti memurları tarafından

³²⁰ BOA, *Sadaret Mektûbi Mühimme Kalemi Evrakı [A.]MKT.MHM*, No. 361, Gömlek No. 44, 1.

³²¹ Şeşhane, namlusunda altı yiv bulunan tüfek veya toptur. (*Kubbealtı Lugatı*, “Şeşhâne” (Erişim 28 Nisan 2023)).

³²² BOA, *A.]MKT.MHM*, No. 371, Gömlek No. 33, 2.

³²³ BOA, *A.]MKT.MHM*, No. 371, Gömlek No. 33, 3.

³²⁴ BOA, *A.]MKT.MHM*, No. 371, Gömlek No. 33, 4.

bu mühimmatın Poti iskelesine çıkarıldığı bildirilmiş ise de nereye nakledileceği bilinmemekte olup yeni bir vukuatın bildirileceği beyan olunmuştur.³²⁵ Bir önceki mühimmat havadisinde, mühimmatın nereye nakledileceği bilgisi biliniyorsa da burada ki durum bilinmemektedir. Sadece var olan mühimmat bildirilebilmiştir. Ancak bazen gelen istihbarat hatalı olabiliyordu. Şehbenderler verdikleri bilgilerde yanılabilirdi. Poti’de müsadere olunan hartuç varilleri ile ilgili bir belge bu duruma ışık tutmaktadır.

Tiflis Başşehbenderliği’nden gönderilen 27 Mayıs 1893 tarihli tahriratın tercümesinden anlaşıldığına göre, 13 Mart 1893 tarihinde Hocabey’den bir Rus gemisine yüklenmiş bir varil, yol esnasında kaza ile açılarak içinde manifestoya³²⁶ aykırı olarak birçok hartuç³²⁷ bulunduğu görülmüştür. Gemi kumandanı hemen aynı markayı içeren ikinci varili açtırıp onun da tamamen hartuçla dolu olduğunu görünce bir tutanak tutmuş ve Poti’ye ulaşır ulaşmaz mezkûr 2 varili Poti memurlarına teslim etmiştir. Polis idâresi durumu aydınlatmak için soruşturma yapmıştır. Anlaşıldığına göre *Nadajda* isimli nakliyat şirketinin Poti acentesi, Tiflis acentesine mensup olduğundan dolayı Tiflis acentesine müracaat edilmiş ise de durum açığa çıkarılamamıştır. Poti Şehbenderi Resul Efendi’nin tahriratına göre 18 Nisan 1893 tarihinde Poti’de el konulan 11 varil hartuca dair malumat edinilmeye çalışılsa da bu konuda malumat edinilemediğinden durumun zikrolunan 2 varil meselesinden başka bir şey olmayıp Poti Şehbender Vekili’nin yanlış ya da abartılı haber ile yanlış olduğu düşünülmüştür. Ayrıca İran yoluyla Osmanlı Devleti’ne mühimmat gönderildiği maddesi pek de uzak bir ihtimal değildir. Çünkü malum olduğu üzere İran hükümeti Ermeniler tarafından Osmanlı aleyhine yapılan tahrik ve kandırmacalardan memnuniyet duyup, onların tarafını tutmaktadır. Böyle olmasa bile İran zabıta ve gümrük memurları ile anlaşılabilir. Bununla birlikte Kafkasya yolu bu gibi göndermeler için o kadar güvenilir değildir. Poti’de müsadere olunan hartuçlar İran yoluyla Osmanlı Devleti’ne girmiş ise de bu tür göndermelerin her zaman bu yolda

³²⁵ BOA, A.İKT.MHM, No. 413, Gömlek No. 100, 4.

³²⁶ Bir gemideki yükü, yükleme ve boşaltma limanlarını, malların cins, miktar ve özelliklerini bildiren, gümrük idâresine verilmek üzere hazırlanmış liste. (*Kubbealtı Lugatı*, “Manifesto” (Erişim 28 Nisan 2023)).

³²⁷ 1. Topa merminin arkasından sürülen kese içine konmuş barut, top fişengi. 2. Top arabasının arkasındaki fişek ve gülle koymaya mahsus sandık. (*Kubbealtı Lugatı*, “Hartuç” (Erişim 28 Nisan 2023)).

olmadığının düşünöldüğü ifade edilmiştir. Dikkate değeri bir nokta varsa o da Asya’da bulunan Osmanlı Devleti’nin Rusya ve İran ile olan sınırlarının dikkatli bir gözetim ve kayıt altında bulundurulması gerekliliğı de Tiflis Başşehbenderi tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca Tiflis Başşehbenderi sorgulamaya devam edeceğini ve edineceğı malumatı haber vereceğini de bildirmiştir.³²⁸

Konu edinilen Poti Şehbenderliğı’nde görev alan Resul Efendi’nin tahriratında 11 varil hartuçtan bahsetmesi³²⁹ üzerine Tiflis Başşehbenderi durumun aslımı soruşturmuştur. Ancak Tiflis Başşehbenderliğı’nin yaptığı tetkikler neticesinde söz konusu hartuç varillerinin 11 varil değil 2 varilden ibaret olduğı anlaşılmıştır. Tiflis Başşehbenderliğı’nin ifadesine göre Poti Şehbenderi yanlış bilgi vermiştir ya da yanılmıştır. Bu gibi taşıma için İran yolunun kullanılmış olabileceğı ve Kafkasya yolunun da güvenilir olmadığı ifade edilerek Rusya ve İran sınırlarımızın devamlı gözetim altında olması gerektiğı tavsiyesi de yapılmıştır.

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, neticesi itibariyle önemli bir savaştır. Büyük toprak kayıpları ve ağır sonuçları ile tarihe geçen yenilgilerimizden biridir. Konu edinilen Kafkasya üzerinde de cephesi bulunan bu savaştan önce Rusya’nın bu bölgede hazırlık yaptığı açıktır. Arşiv vesikaları bunu doğrulamaktadır. Ancak tahminimizce arşivlerin henüz erişime açılmaması dolayısıyla Poti Şehbenderliğı’nin bu konuda ki malumatlarını içeren verileri kısıtlıdır. Savaşın resmen başladığı 24 Nisan 1877 tarihinden önce bu bölgeye yoğun bir şekilde asker konuşlandırıldığı anlaşılmaktadır. Trabzon Vâlisi Muhlis Esat Efendi tarafından gönderilen tahrirat bunu doğrulamaktadır. Bu konuda Trabzon Vâlisi Muhlis Esat damgalı belgede, Rusya Devleti tarafından hükümet dâiresi dâhilinde bulunan Ahıska civarında Barzom³³⁰ isimli yere peyderpey asker toplandığı ve toplanan bu askerlere birtakım talimler yaptırıldığı fakat ne sebepten dolayı askerin orada toplandığı ve şimdiye kadar ne kadar asker toplandığının henüz öğrenilememiş olduğu bildirilmiştir. (13 Eylül 1870) Ancak Barzom’a 25.000 kadar askerin çağırılıp toplandığı rivayeti Trabzon’da dilden dile söylenilmektedir. Bu konuda edinilecek bilginin bundan sonra bildirileceğı Poti’de bulunan Osmanlı Şehbender Vekâleti tarafından gönderilen 12

³²⁸ BOA, *HR.TO*, No. 349, Gömlek No. 41, 1.

³²⁹ Söz konusu vesikaya ulaşılammıştır.

³³⁰ Bugün ki ismiyle Borcomi, Gürcistan’da, aynı adlı ilçenin yönetim merkezi olan kent ve dinlenme merkezidir.

Eylül 1870 tarihli şukkada beyan edilmiştir. Bu konuda edinebilecekleri malumatın Trabzon Vilâyeti'ne bildirmeleri, Poti Şehbender Vekâleti'ne emredilmiştir.³³¹ Trabzon Vilâyeti'nin bu haberine cevap olarak gönderilen 28 Eylül 1870 tarihli cevap namede Trabzon'ca vuku bulan tahriratın tetkik edildiği, vaziyetin bildirilmesinden memnuniyet duyulduğu, bundan böyle de o yöreden alınabilecek bilgi ve haberin bildirilmesinin talep edildiği bildirilmiştir.³³²

Bu konuyla ilgili diğer bir malumata Poti Şehbenderliği'nden gönderilen telgraftan ulaşılmıştır. Poti Şehbenderliği'nin 14 Nisan 1877 tarihli telgrafının tercümesinde, Rusların birçok Dağıstan köylerinden silah topladığı, ne kadar asker varsa hepsinin hızlıca sınıra doğru gittiği, ihtiyat olarak Rostov'da³³³ bulunan askeri fırkanın toplandığı buna karşın topçu bölüklerinin 15 günden önce hazırlanamayacağı bildirilmiştir. Ayrıca savaş hattının uzunluk ve genişliğinden faydalanılarak Osmanlı kuvvetlerinin hücum hareketlerinde bulunabildiğini, Batum ve Kars etrafında ki yollara dikkat edilmesinin öneme haiz olduğunu ve Osmanlı askerlerinin Rusya Devleti'ne girmesi durumunda Dağıstan halkının ayaklanmasının da ihtimaller dâhilinde bulunduğu bildirilmiştir.³³⁴ Rusya'nın resmen savaş etmesinden 10 gün önce gönderilen telgraf tercümesinden de açıkça anlaşılacağı üzere teçhizat ve asker hazırlıkları yapılmıştır. Yine bir başka benzer hareketlilik Poti'den Hâriciye Nezâreti'ne gönderilen 16 Nisan 1877 tarihli telgrafın tercümesinde bildirilmiştir. Bu tercümede Rusya kumpanyasının bütün vapur gemilerinin nehre mahsus gemilerle beraber acele olarak Sivastopol'e sığındıkları, rüsumat, karantina ve telgraf dâirelerinin evrakının Tiflis'e götürüldüğü ve askeri birçok hareketliliğin olduğu ifade edilmiştir.³³⁵

Askeri hareketlilikler komutandan bağımsız olarak düşünülemez. Zira büyük askeri hareketlilikleri yönetmek için başlarında üst düzey bir yetkili bulunmalıdır. Bu bir savaş esnasında olabileceği gibi savaş öncesi, tahkim edilen yerleri teftiş edebilirlerdi. Nitekim liman ve istihkam işlerini teftiş etmek için Poti'ye gidip tekrar Batum'a geri dönen Grandük Mişıl'ın bu hareketi, Batum Başşehbenderliği'nin 19

³³¹ BOA, *HR.MKT*, No. 695, Gömlek No. 39, 2.

³³² BOA, *HR.MKT*, No. 695, Gömlek No. 39, 1.

³³³ Rostov, Rusya'nın en eski ve turistik şehirlerinden biridir.

³³⁴ BOA, *HR.TO*, No. 125, Gömlek No. 112, 1.

³³⁵ BOA, *HR.TO*, No. 125, Gömlek No. 115, 1.

Ekim 1885 tarihli tahriratının tercümesinden anlaşılmıştır. Sağlam kaynaklara dayanarak alınan bilgilere göre Grandük Mişıl Kafkasya'ya döndükten sonra Kars ve Ardahan civarlarında bütün askeri noktaları kontrol etmiş ve hudutta bulunan askerlerin durumunu da incelemiştir. Yapımı devam eden istihkâm işlerini ikinci kez incelemiş ve bundan sonra da Kafkasya'ya *Barzo* çiftliğine geri dönmüştür.³³⁶ Daha önce de bahsi geçtiği üzere Kafkasya genel kumandanı general Şeremetyev, bazı politika işlerinden dolayı Petersburg'a gittiği bildirilmişti. Bu bölgede dikkatleri çeken bu isim Tiflis Başşehbenderi tarafından da bildirilmiştir. Buna göre Tiflis Başşehbenderliği Sarıkamış ve Kars arasında yapılacak olan askeri tatbikatları denetlemek üzere Kafkasya Guvernörü Şeremetyev, Sarıkamış'a doğru harekete geçtiğini bildirmiştir. Poti Şehbenderliği ise Poti'ye çıkarılmış bir takım top arabasıyla diğer teferruatın, Kars hattının başlangıcı olan Maverayı Kafkasya'da bulunan Hanak Demiryolu Durağı'na gönderilerek yüklendiğini istihbar etmiştir. Edinilen malumata göre 4500 parçadan oluşan bu nakliyenin hududumuza gönderileceğinin zannolunduğu ve general Şeremetyev'in hala Sarıkamış'ta bulunduğu malumatları da Poti Şehbender Vekâleti'nden bildirilmiştir.³³⁷

Görüldüğü üzere Rusya Devleti, bu bölgede ki askeri hareketliliği hem kara yoluyla hem demiryoluyla ikame ettirmektedir. Daha önce de bahsi geçtiği üzere Rion Nehri de bu nakliye de aktif olarak kullanılmıştır. Poti iskelesi de bu nakliye de önemli bir üs görmüştür. Ayrıca üs olarak Batum limanı da çok önemlidir.

Kitle iletişim araçlarının ve haberleşmenin çok fazla yaygın olmadığı bir dönemde gazeteler o dönemin adeta bir haber merkeziydi. Yerli ve yabancı gazeteler, döneme ışık tutmuştur. Şehbenderlerin görevlerinden biri de yerel ve yabancı basını takip edip gelişmeleri yakından takip etmek ve bu gaye ile gerekli mercileri haberdar etmek idi. Bu gayeye binaen Poti Şehbenderi'nin Rusya'ya ait gazete olan *Çernomorski Vestnik* gazetesinin 24 Kasım 1895 tarihli nüshasının tercümesiyle beraber takdim ettiği anlaşılmıştır. (26 Kasım 1895) Zikrolunan gazetenin ifadesine göre *Tereç* isimli gemi 23 Kasım'da kömür almak üzere Batum'a gelip iki gün sonra da Trabzon'a doğru yola koyulmuştur. Aynı gün *Oraleç* isimli gambot da Batum'dan Samsun'a

³³⁶ BOA, *HR.TO*, No. 336, Gömlek No. 110, 1.

³³⁷ BOA, *BEO*, No. 689, Gömlek No. 51622, 1.

doğru yola çıkmıştır. Belgenin devamında melfuf bendin tercümesi de eklenmiştir. Tercüme şu şekildedir:

“Sivastopol tersanesinde torpedo istimbotlarının ameliyât-ı telviniye vesairenin ikmâline germî-i tâm ile çalışılıyor. Sivastopol’de bulunan bi’l-cümle sefâyin-i harbiyye inde’l-icâb denize çıkmağa hâzır ve amadedir. ‘Pamyat Merkurya’ nâm kruvazör de Dersaadet’te bulunuyor.”³³⁸

Bendin tercümesinden de anlaşılacağı üzere Sivastopol tersanesinde torpedo istimbotlarını renklendirme işinde gayretle çalışılmaktadır. Sivastopol’de ki bütün savaş gemilerinin gerektiğinde denize çıkmaya hazır oldukları ve *Pamyat Merkurya* isimli kruvazörün de İstanbul’da bulunduğu bildirilmiştir. Rusya’nın karada ki hareketliliğinin haricinde denizde de birtakım hazırlıklarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle savaş gemilerinin üzerinde yoğunlaşması dikkate değerdir.

Diğer gemi hareketliliği havadisine Poti Şehbenderliği tarafından gönderilen telgrafta ulaşılmıştır. Poti Şehbenderliği Vekâleti’nden Haziran’ın 17’sinde birinci sınıf zırhlılardan *Sinop*, *Davoz Apoter* ve *Süvenir* isimli kruvazörün³³⁹ Batum’a yönelerek Poti’den geçtikleri bildirilmiştir. (18 Haziran 1895) Poti Şehbenderi, *Süvenir Du Merkur* isimli kruvazörün birkaç haftadan beri Abastoman’da³⁴⁰ bulunduğunu, oğlu Garat Devk Jurj’un yanında bulunan eski imparatoriçenin binmesine tahsis edilmiş olduğunu ve Garat Devk’i tedavi için sonradan Abastoman’a gelmiş olan Profesör Nötnakıl ile Laydan’ın da mezkûr kruvazöre bineceklerini ifade etmiştir. Diğer iki zırhlıya gelince Poti Şehbenderi bunların imparatoriçenin geçiş esnasında maiyetine verilmek üzere Batum’da bulunduklarını ve bunların da teftiş için gezip dolaştıklarını rivayet etmiştir.³⁴¹ Bir savaş gemisi olan kruvazörün eski imparatoriçeye tahsis edildiği bildirilmiştir. Ancak imparatoriçenin kim olduğu tespit edilememiştir. Süvenir isimli kruvazörün Abastoman’da bulunduğu da bildirilmiştir. Ancak ne amaçla orada oldukları bilinmemektedir.

Bir başka askeri hareketlilikten bahseden, Bahriye Nezâreti’ne gönderilen 19 Aralık 1895 tarihli belgede, Rusya’nın Karadeniz donanmasına dair *Çernomorski Vestnik* gazetesinde görülen bent ile mezkûr donanmaya mensup bazı gemi

³³⁸ BOA, Y.A.HUS, No. 342, Gömlek No. 59, 3.

³³⁹ Denizlerde keşif yapmak, kol gezmek, hava ve deniz filolarına kılavuzluk etmek, onları saldırıdan korumak amacıyla topraklarla donatılmış hızlı savaş gemisi. (*Kubbealtı Lugatı*, “Kruvazör” (Erişim 29 Nisan 2023)).

³⁴⁰ Abastuman, bugün Abastumani olarak bilinen Gürcistan’da bulunan bir kasabadır.

³⁴¹ BAO, HR.SYS, No. 1365, Gömlek No. 75, 1-2.

hareketliliğine dair Poti Şehbenderliği'nden gönderilen tahriratın tercümelerinin malumat için devlet tarafına gönderildiği bildirilmiştir.³⁴²

Poti Şehbenderliği'nin gemi hareketliliği ile ilgili verdiği malumatlardan ulaşılabilen son haber ise bir rutini bildirmektedir. *Filot Volunter* vapurlarından iki vapur, o tarihte Kafkasya'ya redif askerleri nakliyle meşgul bulunmaktadır. Şimdiye kadar 11 bin nefer nakil olunup daha 8 bin nefer asker nakil olunacağı bildirilmiştir. Her sene tekrar eden bu askeri hareketlilik bir önem arz etmese de malumat olmak üzere durumun arzı ve bildirilmesi Poti Şehbender Vekili tarafından vazifeden görülmüştür.³⁴³ (21 Aralık 1895)

Poti şehri Kafkasların en işlek limanı iken Batum'un Rusya'ya bırakılmasından sonra durum değişmiş ve Batum önemli bir liman haline gelmiştir. Rus hükümeti Batum'u bir harp limanı olarak kullanmak amacıyla şehrin etrafında ki tepelere tabyalar inşa etmiş ve şehrin içindeki binaları da iki kattan yüksek inşa etmemişlerdir. Ancak Bakü civarından çıkarılan, taşınan petrolü yabancı memleketlere ihraç edebilmek için Batum'a taşımışlardır. Petrolün korunması ve havuz ile tasfiyehanelerin kolayca alev alma tehlikesi mezkûr hükümeti düşündürmektedir. Batum'da yaşayan bir topçu subayının Rusya Harbiye Nezâreti'ne vermiş olduğu raporda, savaş sırasında düşman gemileri tarafından atılabilecek topraklarla petrol havuzları tahrip edilerek bunun sonucunda günlerce yanarak şehrin etrafını duman ve alev içinde bırakacağından dolayı Batum şehrinin düşman gemilerine karşı uzun süre kendini müdafaa edemeyeceği ve bu kadar zahmetle inşa edilen mevkilerin bu durumda kullanılamayacağı ifade edilmiştir. Bundan ötürü alınan bir kararla zikri geçen petrol havuzlarının Poti'ye nakli ve Batum'un müstahkem bir harp limanı olmasına karar verilmiştir.³⁴⁴ (21 Mart 1895)

Daha önce de bahsi geçtiği üzere Çarlık Rusya hükümeti Kafkaslarda demir yolu ağı inşa ettirmiş idi. Ruslar bu demiryolu vesilesi ile Bakü petrollerini Poti üzerinden Karadeniz'e ulaştırmayı amaçlıyordu. Ancak Poti limanının yetersiz kalması dolayısıyla ticaret ve demiryolu Batum'a kaymıştır.³⁴⁵ Belgeden anlaşıldığına göre Rusya'nın Batum'da tahkimat siyaseti vardır. Ancak Batum bir askeri üs olarak

³⁴² BOA, BEO, No. 719, Gömlek No. 53889, 1.

³⁴³ BOA, YA.HUS, No. 343, Gömlek No. 53, 3.

³⁴⁴ BOA, YA.HUS, No. 324, Gömlek No. 67, 3.

³⁴⁵ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*, 130.

planlansa bile petrolün buraya taşınması Rus hükümetini düşündürmüştür. Zira Rus hükümeti bir saldırı durumunda petrolün şehre zarar vereceğini düşünmüştür. Bundan dolayı da petrolü daha az tehlikeli olan Poti şehrine taşımayı ve orada ticaretini yapmayı düşünmüştür.

Rusların Kafkasya’da askeri hareketliliği ve buradaki istihkam işleri gözlerden kaçmamıştır. Poti Şehbenderliği’nin 25 Ekim 1895 tarihli tahriratının tercümesine göre Kafkasya ordusunun mensubu bulunan topoğrafya mühendislerinden 10 kadar zâbit bundan birkaç gün önce Oçamçıra’ya yönelerek buradan da daha uzak yerlere gideceklerdir. Zabitler, maiyetlerine katılan 30 Kazak askerle birlikte Oçamçıra’da 10 gün kadar kalmış ve bu süre içinde şehir sahilinin bazı noktalarında sürekli olarak topoğrafya tetkikleriyle meşgul olmuşlardır. O noktalarda geçmiş savaşılar kadar bazı siperler bulunmaktadır. Zabitlere verilen memurların mahiyeti hakkında kesin bir bilgi yoksa da Poti’de, Batum ile Poti ve Sohum Kalesi’ndeki sahillerin birçok noktasında 20 siper inşası planı olduğu zannedilmektedir. Şurası da dikkate değerdir ki şu son zamanlarda Ruslar, başlamış olan askeri işlerin tamamlanması veya genişletilmesi hususunda hiçbir sebeple gevşeklik göstermemektedir. Kafkasya’nın askerlik bakımından mümkün mertebe hazır bir halde bulunması hükümetçe talep edildiği ve gerekli olduğu aşikârdır. Zannolunduğuna göre birçok askeri yol inşaatı henüz sona ermemiş olup her cihette bir gayret ve sürat ile devam edilmektedir. Diğer yandan Rusya’nın en ciddi gazeteleri Maverayı Kafkasya Demiryolu Hattı’nın Rusya içindeki demiryollarına katılması maksadıyla Kafkasya vilayetleri Sohumkale ve Novovostak(?) arasında inşasına karar verilen demiryolu hattı hakkında sürekli yazmaktadır. Sonradan verilen bir tasarıya göre masrafları 40 milyon ruble tahmin edilen demiryolu hattının güzergâhını bildiren harita faydaya vesile olacağı düşüncesiyle takdim edilmiştir. Ayrıca askeri depolarda harp mühimmatı ve malzemeleri toplamaktadırlar. Sözüün kısası Rus savaş uzmanları son 10 senedir Kafkasya’ya yönelmekten geri durmadıklarını fiilen ispat etmek için çalışmaktadırlar. Bundan önce Kars’a bağlanan Sarıkamış ve Tiflis Eyaleti’nde bulunan Pitozni(?)’de gayet ciddi ve oldukça resmi birtakım talimler icra edilmiş olup sağlık sebeplerinden dolayı bütün yaz mevsimini Kafkasya’da (ilk olarak Abastuman) ve ondan sonra Tiflis’te geçirmiş olan General Vandovski bu talimleri yakından denetlemiştir. Yaygın habere göre bu sıralar Sarıkamış’a birtakım alaylar toplanmaktadır. Alınan son bilgiye

göre sonradan Poti'ye uğramış olan Rus vapuru içinde Batum'a çıkarılmak üzere az miktar harp mühimmatı ve bu mühimmat meyanında 150-200 pud dinamit olduğu bildirilmiştir.³⁴⁶

Sonuç olarak denebilir ki Rusya, Kafkasya'da askeri anlamda pek çok icraatta bulunmuştur. Burada istihkamlar kurmuş, siperler inşa ettirmiş, asker ve mühimmat toplamış, bunu yaparken de demiryolunu ve denizyolunu kullanmış. Konu edinilen Poti limanını da etken bir şekilde kullanmış, bu vesile ile de iç bölgelerle bağlantı kurmuştur. Bunda da başarılı olmuştur. Bu bölgede olan bitenler Poti Şehbenderliği tarafından rapor edilmiştir.

2.3. Sosyal Faaliyetler

Poti Şehbenderliği'nin sosyal faaliyetleri kapsamında arşiv vesikalarında ulaşılan konular şu şekildedir: Vefat ve miras işlemleri, cinayetler, hırsızlık vakaları, bazı kişilerin bazı sebeplerden ötürü celbi, İslâm adına 2 dini liderin Hristiyan merasimine katılması, firar olayları, gazete haberleri, yolsuzluk. Ayrıca borç meseleleri, göçler ve salgın hastalıklar bu başlık altında ele alınacaktır.

2.3.1. Mahkemeler ve Celpler

Osmanlı hukuk sistemi bilindiği üzere İslâm dininin kurallarını ihtiva eden *şeri hukuk* ve İslâm'a aykırı olmayan adet ve geleneklerden müteşekkil *örfi hukuk* olmak üzere iki kısma ayrılır. Hukuk olmazsa adalet olmazsa toplumsal yozlaşma ve bozulmaların olacağı aşikardır. Hukuki meseleler ise mahkemeler vesilesi ile çözüme kavuşturulur. Poti Şehbenderliği'ni ele alan bu çalışmada da hukuksal birtakım vesikalara ulaşılmıştır. Çeşitli sebeplerden dolayı mahkemelik olan müslim ve gayri müslim tebaa, yerel mahkemelerce celp olunmuştur. Konumuz gereği Osmanlı tebaasından olup çeşitli sebeplerden dolayı Poti ve civarında çeşitli sebeplerle bulunup mahkemelik olmuş şahısların Poti Şehbenderliği marifetiyle çağırılması ya da durumun kendilerine tebliğ edilmesi hususları incelenecektir. Ayrıca bu bölümde mahkemelik durumda olmayıp çeşitli sebeplerle celp olunan şahıslar da ele alınacaktır.

³⁴⁶ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı* [Y.MTV], No. 132, Gömlek No. 105, 2. (Ayrıca bkz. BOA, Y.MTV, No. 132, Gömlek No. 105, 1.).

Osmanlı Bankası memurlarından birinin durumu Poti Şehbenderi'ne sorulmuştur. Poti Şehbenderi'yle birlikte Gomidas Oskan isimli bir Osmanlı Bankası memuru bir pazar günü Poti'ye gitmek üzere Moskova vapuruna bindiği bildirilmiştir. (6 Mart 1872) Gomidas Oskan'ın İstanbul'a dönmesi gerekli olup şayet Poti'de ise hemen koruma altında İstanbul'a dönmesi istenmektedir. Eğer orada değilse zikrolunan vapurun uğramış olduğu iskelelerden birine çıktı ise o çıktığı yerden istenilmek üzere durumun aciliyeti bildirilmiştir.³⁴⁷ Bu durum üzerine Poti Şehbenderi, Osmanlı Bankası memurlarından birinin *Çıskaski (?)* isimli bir Rus vapuruyla cumartesi günü kaçtığını ve o gün vapurda kendisinin de bulunduğunu ancak mevzu bahis kişinin Poti limanında inmediğini bildirmiştir. (11 Mart 1872)³⁴⁸

Osmanlı'da müslimler kadar gayri müslimler de Osmanlı hukukuna başvurabiliyordu. Nitekim Karabet Papasoğlu isimli bir şahsın yazmış olduğu 3 Aralık 1874 tarihli mektup bu duruma ışık tutmaktadır. Mektuba göre Karabet Papasoğlu'nun onaylı vekili bulunduğu annesi Kulina Kadın'ın, Rusya Devleti tebaasından olup Poti'de ikamet eden tüccarlardan biri olan Peşmişoğlu Mösyö İstefan zimmetinde tahvil ile 190 lira alacağı bulunmaktadır. Karabet Papasoğlu, mezkûr meblağın şimdiye kadar işlemiş olan faiziyle birlikte alınması için Poti'de bulunan Osmanlı konsolosuna gerekli talimatın verilmesini talep etmiştir.³⁴⁹ Buradan anlaşılmaktadır ki şehbenderler alacak verecek meselesinde devlet adına devreye girebilmektedirler.

Bir başka celp vakası ise karısını ve ailesini nafakasız bırakan Molla Ahmet oğlu Yusuf'un durumudur. Buna göre 6 ay önce Rusya Devleti'nden Sohum kasabasına giderek orada sürücülük ile geçimini sağlayan Sürmene kazasının Pirki³⁵⁰ köyü ahalisinden kocası Molla Ahmet oğlu Yusuf'un kendisini nafakasız olarak terk etmesinden dolayı sefaletle dūçar olduğundan merhumun celbi, Trabzon kasabasının Ayafilyo mahallesi sakinlerinden Zekiye Hatun tarafından verilen arzuhalde talep edilmiştir. Molla Ahmet oğlu Yusuf'un, aydan aya ailesinin geçimine yetecek kadar akçe göndereceğini kefalet ile temin etmediği halde memlekete iadesi hususunun gereken yerlere irâde buyurulması istirham edilmiştir. (4 Mayıs 1903)³⁵¹

³⁴⁷ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 3, 2.

³⁴⁸ BOA, *HR.TO*, No. 118, Gömlek No. 89, 1.

³⁴⁹ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 4, 2.

³⁵⁰ Şimdiki ismi Taşönü.

³⁵¹ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 49, 2.

Diğer bir celp meselesi ise yine Trabzonlu Fatma Hatun tarafından talep edilmiştir (8 Mart 1904). Buna göre Trabzon'un Kisarna köyü ahalisinden olan Koru Mahmutoğlu Hamit oğlu Mehmet, ticaret için gittiği Sohum'da değirmencilik yapmaktadır ancak annesini ve karısını nafakasız terk etmiştir. Annesi Fatma Hatun tarafından bu durum arzuhal ile arz edilerek yardım talep edilmiştir.³⁵²

Koru Mahmutoğlu Hamit oğlu Mehmet'in annesi Fatma Hatun tarafından Trabzon Vilâyetine yazılan 3 Mart 1904 tarihli maruzat şu şekildedir:

Mâruz-ı cariyeleridir.

Trabzon'a merbut Kisarna köyünden mahdumum Koru Mahmut oğlu Hamit bin Mehmet bundan 6 sene kadar evvel bera-yı ticaret memalik-i Rusya'ya gidip bizi sefil bîvâye burada bıraktı. Virgülerimiz idâremiz besmanda kaldı. Bunca zamandır bize harçlık ve hiçbir nesne göndermedi. Bâ-husus menkûhası dahi babası hanesinde durup beklemekte ve sızlanmaktadır. Hâsılı rençberliğimizi idâremizi temin edecek ondan başka kimsemiz olmadığından ve kendisi el-yevm Sohum civarında değirmencilik etmekte olduğu mevsûken müstahber idiğünden lütfen şehbenderliğe tahrirat yazılıp götürülmesi hususu istida ve istirham eylerim. Ol-konuda ferman hazreti men lehül emrindir.³⁵³

Yukarıdaki mektupta açıkça anlaşılacağı üzere anne Fatma Hatun, ticaret için giden oğlunun kendilerini sefil ve yalnız bıraktığından yakınarak gelini ile birlikte sıkıntıda olduklarından bahsederek yardım talep etmiştir.

Çeşitli nedenlere bağlı olarak Poti Şehbenderliği yetkisi altında bulunan yerlerde müslim ve gayri müslim tebaa, farklı mahkemeler tarafından celp olunmuştur. Bu celp evrakları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14. Mahkemelerce Çağrılan Kişiler ve Çağırılma Sebepleri

İsim	Memleket	İkamet	Meslek	Çağıran Mahkeme	Çağırılma Sebebi
Aşık Hasanoğulları Hasan ve Ahmet Efendiler	Hopa kazası Abı Islah Köyü ³⁵⁴	Kutavda (Poti Şehbenderliği idâresi altındadır)	-	Hopa kazası bidayet mahkemesi birinci riyaseti	Fırıncızade Ömer Efendi'nin 1000 adet Rusya kaymesi olacak maddesi sebebiyle çağırılmışlardır. ³⁵⁵

³⁵² BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 53, 2.

³⁵³ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 53, 3.

³⁵⁴ Şimdiki ismi ile Esenkıyı, Artvin ilinin Hopa ilçesine bağlı bir köydür.

³⁵⁵ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 13, 2.

Tablo 14 (Devam). Mahkemelerce Çağrılan Kişiler ve Çağırılma Sebepleri

Oğlu oğlu Salih	Hopa kazası Talokrati (?) mahallesi	Kütayis'e bağlı Ozurget kazası	burmacılık	Hopa kazası bidayet mahkemesi riyaseti ³⁵⁶	-
Muhsin oğlu Osman oğlu Ali	Atina ³⁵⁷ kazası Cacivat köyü ³⁵⁸	Rusya dahilindeki Sohum	rençperlik	Atina kazası bidayet mahkemesi riyaseti	Haciz ³⁵⁹
Kürthalil oğlu Mehmet Efendi	Hopa kazası Orta Hopa köyü	Kutavda kasabası	ticaret	Hopa kazası bidayet mahkemesi riyaseti ³⁶⁰	-
Bayram oğlu Osman	Hopa kazası Arhavi köyü	Sohum	Tütüncülük	Hopa kazası bidayet mahkemesi ³⁶¹	-
Mazlum oğlu Hasan Çavuş	Arhavi kasabası Sidere köyü ³⁶²	Poti Şehbenderliği idâresi altındaki İmeret	kahvecilik	Hopa kazası bidayet mahkemesi ³⁶³	-
Honak oğlu İsmail	Hopa kazası Abı Islah köyü	Oçamçıra	ticaret	Hopa kazası bidayet mahkemesi ³⁶⁴	-
Güllüoğlu Artin	Ordu kazası Biben köyü ³⁶⁵	Sohum Kurudere köyü	rençberlik	Ordu kazası bidayet mahkemesi ³⁶⁶	-
Culfa oğlu Baki	Ordu kazası Elmalık mahallesi	Sohum Hurmalık köyü	-	Ordu kazası bidayet mahkemesi ³⁶⁷	-
Demir Ali oğlu Hasan Reis	Hopa	Poti	kayıkçılık	Hopa şeri mahkemesi ³⁶⁸	-
Ustabası oğlu Sava	Giresun kazası Piraziz kasabasına bağlı Tepeköy Rum köyü	Sohum	Tütün ziraatçılığı	Giresun bidayet mahkemesi ³⁶⁹	-

³⁵⁶ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 15, 2.

³⁵⁷ Pazar, Rize.

³⁵⁸ Şimdiki ismi ile Akmesit, Rize ilinin Pazar ilçesine bağlı bir köydür.

³⁵⁹ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 16, 2. (Ayrıca bk. BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 19, 2 ve BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 24, 7 ve BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 22, 2.).

³⁶⁰ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 25, 2.

³⁶¹ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 30, 2.

³⁶² Şimdi ki ismi ile Derecik, Artvin ilinin Arhavi ilçesine bağlı bir köydür.

³⁶³ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 32, 2. (Ayrıca bk. BOA, *HR.TH*, No. 243, Gömlek No. 81, 1.).

³⁶⁴ BOA, *HR.TH*, No. 247, Gömlek No. 71, 1.

³⁶⁵ Şimdi ki ismi ile Ordu merkez ilçesine bağlı olan Zafer köyüdür. (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/kulturatlasibiben-sagirlivegokomer-koyleri-efsaneleri>).

³⁶⁶ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 27, 2. (Ayrıca bk. BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 37, 2. ve BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 41, 2. ve BOA, *HR.TH*, No. 256, Gömlek No. 94, 1.).

³⁶⁷ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 46, 2.

³⁶⁸ BOA, *HR.TH*, No. 308, Gömlek No. 63, 1. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 56, 2.).

³⁶⁹ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 59, 2.

Tablo 14 (Devam). Mahkemelerce Çağrılan Kişiler ve Çağırılma Sebepleri

Ali Mahmut oğlu	-	Poti	dükkancı	Lazistan sancağı bidayet mahkemesi ³⁷⁰	-
Ağtadyo oğlu Bapo	-	Sohum	terzi	Lazistan sancağı bidayet mahkemesi ³⁷¹	-
Aşıkhasan oğulları Hasan, Mehmet, Hüseyin, Mustafa, Ayşe ve Hatice	Hopa kazası Abı Islah köyü	Kutavda	ticaret	Hopa kazası riyaseti	Aşıkhasan oğlu Ali Efendi'nin vukuu ³⁷²
Bobort(?) oğlu Halim	Atina kazası Hudisa köyü ³⁷³	Sohum Aşağı Beşare köyü	-	Atina kazası bidayet mahkemesi ³⁷⁴	-
Avidisoğlu Acuoğlu Ohannes ve birâde ri Aleksan	Bitlis Sasutan köyü	Poti	Hamallık	Bitlis bidayet mahkemesi	Bitlisli Makçıyan Mevşeh tarafından açılan alacak davası. ³⁷⁵

2.3.2. Cinayet ve Hırsızlık Vakaları

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren Osmanoğulları hanedanı adalete ziyadesiyle önem vermişlerdir. Öyle ki şeriatla yönetilen devlette Fatih Sultan Mehmet Han'ın bir Yahudi ile davalık olduğu ve kadı huzuruna çıktığı malumdur. Böylesine bir adaletle yönetilen bir devlette zamanla adalet ve hukuk kavramları zayıflamış ve son döneminde ise durum içler acısı bir hale bürünmüştür. En başta adam öldürme, hırsızlık, rüşvet gibi suçlarda artış göstermiştir. Kafkasya genelinde de bu durum aynıdır. Poti Şehbenderliği özelinde cinayet ve hırsızlık vakaları ele alınacaktır.

Osmanlı tebaasından olan Serkiz, Mangalcı Kirkor ve Kuyumcu Bağdasar isimli kimselerin Çuhacı hanında bulunan odalarındaki sandıktan 850 adet yüzlük altın ile 650 liralık mücevherleri çalarak, Rusya Devleti tebaasından olan arkadaşı Yağos ile beraber Ahıska'ya gitmek üzere İstanbul'dan hareket eden Rus vapuruna binerek kaçtıkları bildirilmiştir. Bu bilgi üzerine yol esnasında Batum iskelesine ya da civar iskelelere çıkmaları durumunda tutuklanmaları için gerekli talimatlar verilmiştir. Buna karşın Trabzon Vilâyeti'nden 18 Şubat'ta oraya ulaşan Rusya vapurundan pusulada ki

³⁷⁰ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 62, 2.

³⁷¹ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 63, 2.

³⁷² BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 64, 2.

³⁷³ Şimdiki ismi ile Kesikköprü, Rize ilinin Pazar ilçesine bağlı bir köydür.

³⁷⁴ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 65, 2.

³⁷⁵ BOA, HR.UHM, No. 149, Gömlek No. 40, 1.

gibi tarif olunan iki adam dışarı çıkmışlarsa da daha sonra vapura girmişlerdir. Bu kişilerin Ermeni milletinden ve Harput ve o civar ahalisinden olduğu ve Poti isimli yerde bulunacakları yapılan tahkikattan anlaşılmıştır. Bunun üzerine bu kişiler Poti ve Batum civarında iseler buldurulup gönderilmeleri talep edilmiştir.³⁷⁶ (22 Mart 1869) Serkiz isimli hırsızın eşkali şu şekilde bildirilmiştir: Serkiz, orta boylu, kumral bıyıklı, mavi gözlü, burnunun sol tarafıyla yanaklarında olan kırmızı yerlerinde çiban yeri gibi nişane bulunan zayıfça ve tepesi saçsız birisidir.³⁷⁷

Diğer bir hırsızlık vakası ise şu şekilde cereyan etmiştir: 1884 yılında tart edilerek Kayseri'ye gönderildiği halde kaçan ve Samsun'dan Kayseri'ye iade olunan ve birden fazla suçu olan Fesçi Enderyas isimli şahsın, Fesçi Enderyas'ın arkadaşı Nikolay'ın ve ismi bilinmeyen bir Müslümanın, Poti'de iskeleye yakın büyük gazinoda zengin bir tacir hanında barındıkları, oradan hırsızlık ve gasp ile 20-30 bin kuruş çaldıkları ve bu 3 şahsın geri döndükleri haber alınmıştır. Bu kişilerin aranılarak üzerlerinden para çıkmadığı halde bu durumun işitilen şeyleri teyit edeceğinden bahisle eski fiillerini tekrar yapmaya fırsat vermemek için Rusya hükümeti ile haberleşilerek kendilerinin koruma altında bu tarafa gönderilmeleri için Batum Şehbenderliği'ne gerekli tebligat yapılmıştır.³⁷⁸ (16 Ağustos 1885) Yukarıda bahsi geçen 3 şahsın eşkalleri ise şöyledir: Fesçi Enderyas karakaşlı, kumral bıyıklı, orta boylu, sağ yanağı çukur ve ön üst dişi çıkıktır. Beyoğlulu Nikolay uzun boylu ve henüz yeni gelmekte olan sarı bıyıklıdır. Müslüman'ın eşkâli ise uzun boylu zayıf fakat ismi meçhul olarak tasvir edilmiştir.³⁷⁹

Son dönem Osmanlısında toplumsal yozlaşma ziyadesiyle artmıştır. Toplumu etkileyen en önemli sorunlardan biri de cinayet vakalarıydı. Poti'de cereyan eden cinayet, 27 Nisan 1903 tarihli vesikada şu şekilde ifade edilmiştir: Ermeni milletinden ve Muş ahalisinden olup da Poti'ye giden Muhtar Seferyan (?) isimli kişi, Poti'de Ermenilere mahsus bir handa isimleri bilinmeyen başka Ermenilerce feci bir şekilde katledilmiştir. Poti Şehbenderliği tarafından evrakıyla birlikte diğer eşyaları mahalli zabitlerle birlikte kontrol edilmiş, Mısır'dan aldığı pasaportuyla beraber bir kutu resmi

³⁷⁶ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 2, 2.

³⁷⁷ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 2, 3.

³⁷⁸ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 6, 3.

³⁷⁹ BOA, HR.H, No. 293, Gömlek No. 6, 2.

Poti Şehbenderliği tarafından Hâriciye Nezâreti'ne gönderildiği bildirilmiştir. (27 Nisan 1903)³⁸⁰

Şehbenderlerin görevlerinden biri de, bulundukları yerde kendisinden yardım isteyen kişilerin sorunlarını çözmek gayretinde bulunmalarıdır. Bu bağlamda Poti Şehbenderliği hırsızlık mağduriyeti yaşayan Hacı Mustafa isimli kişinin mağduriyetini giderme çabası göze çarpmıştır. Buna göre Hacı Mustafa isimli şahıs, şehbenderliğe gelerek Ömer Hasan Kürthaliloğlu isimli kişinin eşyasını çaldığını ve firar ettiğini ifade ederek bu kişinin yakalanmasını talep etmiştir. Poti Şehbenderliği durumu İstanbul Polis Müdürlüğü'ne bildirerek bahsi geçen kişiyi sordurmuştur. Ancak İstanbul Polis Müdürlüğü bu şahsın İstanbul'da olup olmadığının bilgisine vâkıf olmadığını ifade etmiştir. (15 Mart 1904)³⁸¹

Cinayetler iki kişi arasında olabildiği gibi devletler arası hukuku etkileyecek boyutta ciddi bir durum da arz edebilmektedir. Sohum'da vaki olan bir cinayet Poti Şehbenderi tarafından tetkik edilerek gerekli yerlere bildirilmiştir. Poti Şehbender Vekâleti'nden gönderilen 2 Ekim 1908 tarihli tahriratta Sohum'da bir polis tarafından öldürülen Osmanlı tebaasından Sofoglu Mustafa'nın öldürülme detayları tespit edilmiştir. Yapılan tetkiklere göre 7 Şubat günü merhum Mustafa sarhoş olduğu bir anda pazarlık etmeden bir faytona binmiş ve indiği zaman para yüzünden arabacıyla aralarında kavga çıktığı anlaşılmıştır. Duruma müdahale eden polis memurunun kendisini tutuklaması hususundaki kararını haksız bularak Mustafa, polise iki tokat atıp kaçmıştır. Tokatlara hedef olan polis, durumu hızlıca polis müdürlüğüne nakletmiş, suçlunun takip ve yakalama işi için yanına 2 arkadaşını alması emrini almış ve eğer direniş görürlerse ne yapmak gerekeceğine dair vaki olan izine de *tepelersiniz* cevabını alarak Mustafa'yı takibe başlamıştır. Polisler şehrin تنها bir yerinde Mustafa'yı uzaktan görüp peşine düşmüşlerdir. Mustafa ise bu şekilde kaçmaya devam ederse yakalanacağını anlayarak izini kaybettirmek ümidiyle ve kendilerini şaşırtmak maksadıyla bir kahveye dalmıştır. Tokatlara hedef olan polis, sağ elindeki revolverin tetiği parmağında olduğu halde peşinden kahveye girip, Mustafa'yı sol eliyle kolundan tutarak karakola götürmeye çalışsa da Mustafa, suçlu olmadığı söyleyerek kapıya doğru kaçmıştır. O sırada polis tetiği çekerek Mustafa'yı kasten vurmuştur. Katil

³⁸⁰ BOA, *BEO*, No. 2054, Gömlek No. 154013, 1.

³⁸¹ BOA, *HR.TH*, No. 299, Gömlek No. 101, 1. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 52, 2.).

sorguya bile alınmamış ve bir rivayete göre de Novorossisky’e kaçmıştır. O günlerde polis müdürlüğü ise bir toplulukta karşılaştığı Osmanlı tebaasından olan Müslüman bir tüccara *Polis neferine Mustafa’yı vurmasını kendisinin emretmediğini ve kendisinin ölümle tehdit edildiğini işittiğini, ancak Türklerden korkmadığını* söylemiştir. Ancak Poti Şehbenderi, polisin bu emri aldığı ve tokatların intikamını almak için harekete geçtiğine kanidir. Dolayısıyla hiçbir hükümetin kendi memurunu cinayet ile itham etmeyeceğini, yenilikçi geçinen Rusya’nın aslında ıslaha muhtaç bulunduğu meselesinin Rusya Dış İşleri Bakanı’na bile itiraf edildiğini de ifade eden Poti Şehbenderi Rusya’nın bu konuda tutarsız açıklamalar yaptığını da beyan etmiştir.³⁸²

Cinayet ve hırsızlık kimi zaman yan yana anılmaktadır. Bazen de para ile adam tutarak bu fiili işleyenlere rastlanmaktadır. Genelde iki hasım tarafın birbirlerini dava etmeleri hasebiyle vukua gelen olaylar vesikalara da yansımıştır. Trabzon’un Hopa kazasına bağlı Arhavi nahiyesinin Sidere³⁸³ köyünden Zaimoğlu Ali ve Kutunit³⁸⁴ köyünden Gümüş Efendi oğulları Mehmet, biraderi Fahri ve Ortaköy³⁸⁵ köyü Kökenekoğlu Mehmet tarafından Sohumlu Ermeni Matroz isminde bir şahsa 500 manat verilerek, Sidere köyünden Pir Emin oğlu Mehmet’i katlettirdikleri ve maktulün oğlu Ahmet’in de arkadaşlarıyla beraber Zaimoğlu Ali’yi öldürmek amacıyla ateş ederek, mevcut parasını almaya çalıştıkları iddia edilmiştir. Ancak Zaimoğlu Ali ölmemiştir. Sorguya çekilen Zaimoğlu Ali hakkında Sohum hükümetince bir takibat kanunu bulunmakta olduğu da iddialar arasındadır. Bu olay hakkında Sohum hükümetinin bir yaptırımının olup olmadığının soruşturulması talep edilmiştir.³⁸⁶ (20 Haziran 1905)

2.3.3. Göçler

Göç, bir yerden başka bir yere herhangi bir sebepten ötürü yatay hareketliliğin genel adıdır. Göç olgusu ilk insanlardan beri vardır. Bazen de önemli sonuçları olan bir olgudur. Mesela *Kavimler Göçü*, ilkçağı kapatıp ortaçağın başlamasına ön ayak

³⁸² BOA, *Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı [HR.HMŞ.İŞO]*, No. 196, Gömlek No. 119, 1.

³⁸³ Şimdiki ismi Derecik.

³⁸⁴ Şimdiki ismi Tepeyurt.

³⁸⁵ Şimdiki ismi Ortacalar.

³⁸⁶ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 61, 2.

olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise iskân politikası güdüldü ise de son dönemlerine kadar konargöçerler mevcut idi. Konumuzun geçtiği coğrafyada da göçler olmuştur. Kafkasya'dan Anadolu'nun çeşitli yerlerine yapılan göçler arşiv vesikalarına da yansımıştır. Kimi zaman önemli devlet ricallerinin, kimi zaman belirli sayıya ulaşan toplulukların kimi zaman da pasaportsuz göç eden kişilerin göçlerinin aslının tahkik edilmesi ve bildirilmesi istenmiştir.

Devlet ricâlinin hareketleri önem arz etmektedir. Zira devletler arası hukuk ehemmiyeti gerektirmektedir. Gerek Osmanlı olsun gerek Türkiye Cumhuriyeti olsun bu türden olaylar her zaman her şartta önemsenmiştir. 6 Kasım 1921 – 22 Ekim 1923 yılları arasında Batum'da şehbenderlik yapmış olan ve kaleme almış olduğu günlüğü ile döneme ışık tutan Dr. İbrahim Tali Bey'in eserinde de buna rastlanır. 15 Aralık 1921 tarihinde İran büyükelçisi ve Ankara temsilcisi Müntazüddeve Ağa Han'ı devlet namına ziyaret etmeleri bu hukukun öneminin bir göstergesidir. Pek tabi olarak 17 Aralık 1921'de de Müntazüddeve Ağa Han'ın, iade-i ziyaret yaptığı yine Dr. İbrahim Tali Bey tarafından bildirilmiştir.³⁸⁷ Nitekim Poti Şehbenderliği'nden gönderilen 8 Haziran 1869 tarihli tahrirat buna işaret etmektedir. Buna göre Dağıstan'ın sahiplerinden Rusya Devleti tarafından generallik rütbesine sahip Danyal Han, 50 kişilik akrabasıyla beraber Osmanlı Devleti'ne göç etmek arzusuyla Poti'ye ulaşmış ve Danyal Han hakkında elden geldiği mertebe kolaylık gösterilerek vapurla uğurlanmıştır. Poti Şehbenderi durumu bildirerek gerekli muamelenin yapılmasını istirham etmiştir.³⁸⁸ General Dalyan'ın Osmanlı Devleti'ne göç edeceği bilgisi, Tiflis Şehbender Vekili tarafından daha önce 21 Mayıs 1869 tarihinde bildirilmiş ve gerekenin yapılması istenilmiştir. Tiflis Şehbender Vekili tarafından yazılan belgede *Danyal Bey'in ailesinde şöhreti Sultan Dilisol olan zatlar bulunmaktadır* ibaresi geçmektedir.³⁸⁹ Ancak Poti Şehbenderliği'nin Danyal Han'ın ailesi olarak bildirdiği sayı Trabzon valiliğince 54 kişi olarak bildirilmiştir. Danyal Han ve ailesi Poti'den sonra Batum'a uğramış olup buradan da İstanbul'a geçecektir.³⁹⁰ Danyal Han'ın 20 Haziran 1869'da saat 10 sularında İstanbul'a ulaştığı anlaşılmıştır. Danyal Han,

³⁸⁷ İbrahim Tali, *Dr. İbrahim Tali Bey'in Günlüğü*, nşr. Erdal Aydoğan - Şaban Ortak, (İstanbul: Arba Yayınları, 2000), 89.

³⁸⁸ BOA, *DH.MKT*, No. 1309, Gömlek No. 52, 3.

³⁸⁹ BOA, *DH.MKT*, No. 1309, Gömlek No. 52, 4.

³⁹⁰ BOA, *DH.MKT*, No. 1309, Gömlek No. 52, 2.

gerekli yerlere haber göndererek vapurdan ineceğini bildirmişse de vaktin uygun olmamasından dolayı bir geceyi vapurda geçirmeleri gerekmiştir. Yiyecek ve içecek tedarik edilerek hatırları sorulmuştur. Yapılan tahkikattan mezkûr nüfustan başka 7 hane halkının bulunduğu da anlaşılmıştır.³⁹¹ Buradan anlaşıldığı üzere önemli devlet ricâlleri, devlet tarafından ihtimamla karşılanmıştır.

Bazen de toplu ya da ferdi göçler olabilmektedir. Rusya'nın bu bölgede güttüğü siyaset ve icraatları bölge halkını Osmanlı'ya göçe zorlamaktaydı. Sebebi ne olursa olsun göçler önemli olgulardır. Dağıstan civarından, Rusya Devleti tarafından izin verilerek Osmanlı Devleti'ne göçmek üzere 100 kadar şahıs Poti'ye geldiği bildirilmiştir. Yine bir kısım kişilerin de gitmeyi bekledikleri Poti Şehbenderliği tarafından telgraf ile bildirilmiştir. Bu kişilerin gelmeleri hakkında usûl üzere gerekli muamelenin icra edilmesi talep edilmiştir.³⁹² (23 Ekim 1875)

Bu gibi toplu göçler dışında aile fertleriyle yapılan göçler de bulunmaktaydı. Buna örnek olarak Sohum'un Beşare köyü ahalisinden olan Hasan oğlu Arslan ile biraderinin ve 16 kişilik ailesinin ve Batum'un Hopa nahiyesinin Laskor köyü ahalisinden Hüseyin Bayraktar oğlu Mustafa oğlu Emin'in göçleri verilebilir. Bu şahısların göçlerinin tarih ve suretlerinin doğrulanarak bildirilmesi Kastamonu Vilâyeti'nden talep edilmiştir.³⁹³ (26 Nisan 1903) Yine Sohum'un Beşare köyünden olan Hüseyin oğlu Osman'ın 5 kişilik ailesiyle pasaportsuz olarak göçtüğü bildirilmiş, göçlerinin tarih ve suretleri tahkik edilmesi ve bildirilmesi Kastamonu Vilâyeti'nin işarı üzerine temenni edilmiştir.³⁹⁴ (24 Ağustos 1903)

2.3.4. Salgın Hastalıklar

Salgın hastalıklar tarih boyunca insanlığın başına gelmiş afetlerdendir. Afet denilmesinin sebebi hızla yayılması ve kitlelerin ölümüne sebep olmasıdır. Dünyada en çok ölümle sonuçlanan salgın hastalık, ortaçağda ortaya çıkan vebadır. Anadolu toprakları da kıtalar arası transit ticaret yollarının kesişme noktası ve ticaretin bu topraklarda işlek olması hasebiyle salgınlardan nasibini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kayıtlara geçen ilk veba salgını 1466-1467 yıllarında patlak

³⁹¹ BOA, *DH.MKT*, No. 1309, Gömlek No. 52, 1.

³⁹² BOA, *HR.MKT*, No. 895, Gömlek No. 19, 1.

³⁹³ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 48, 2. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.TH*, No. 282, Gömlek No. 75, 1.).

³⁹⁴ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 50, 2.

vermiştir. 15. yüzyılda başlayan veba salgını 19. yüzyıla kadar farklı zaman dilimleri içerisinde tekrarlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise veba yerini koleraya bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk kolera vakası 1822 yılında ortaya çıkmıştır.³⁹⁵ Salgının Karadeniz'e sirayet etmesi 1865 – 1873 döneminde ki salgında gerçekleşmiştir. Bütün bu salgın durumuna karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirlerden birisi karantina uygulamasıdır. İlk uygulama ise Rusya'da gerçekleşen kolera salgını akabinde olmuş olup bu cihetten gelen gemilere özellikle dikkat edilmiştir.³⁹⁶

Konumuz olan Poti şehri de zaman zaman salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Arşiv vesikalarında bu yörede kolera sebebiyle ölümler konusunda istatistiki bilgilere ulaşmak zor olsa da kolera salgını, bu yöreden İstanbul'a giden gemilerle seyahat edenlerin tedbir olarak enfekte şüphesi olan insanların İstanbul'a ulaşmadan önce Sinop'ta belirli sürelerde karantina altına alınmaları, Rusya'nın salgına karşı tedbirsizliği, Poti'den ayrılan Yunan posta vapurunun geçişi hakkında pratika verilmemesi ve hac görevlerini ifa etmek üzere Batum ve Poti'den ayrılan hacıların durumları gibi bazı konularda bilgi bulmak mümkündür.

1893 tarihinde Poti ve Nikolayef³⁹⁷ şehirlerinde koleranın varlığına binaen oralardan Osmanlı Devleti'ne gelecek olan gemilerin Karadeniz mevkilerinin korunması için 5 gün karantina altına alınması Meclis-i Umur-ı Sıhhiye tarafından kararlaştırılmıştır. Gereken yapılmış ise de gerek bu iki şehirden ve gerek bu dehşet verici hastalığın çıkmış olduğu Tiflis'ten çıkanlar hakkında Batum'da ve Rusya'ya komşu olan diğer limanlarda hiçbir şekilde koruma tedbirleri alınmamakta olduğu anlaşılmıştır. Buna binaen Gürcü'den Hopa'ya kadar Rusya sahillerinden çıkıp geleceklerin bu konuda bir karar alınıncaya kadar Osmanlı limanlarında kabul edilmeyerek Sinop tahaffuzhanesine³⁹⁸ sevk edilerek orada karantina altına alınması

³⁹⁵ Mustafa Hayırlıdağ, “Osmanlı'da Salgınla Mücadelede Yazılmış Bir Eser “Koleraya Karşı Ne Yapmalı””, *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 13 (Nisan 2021), 76 <https://doi.org/10.51592/kulliyat.891267>.

³⁹⁶ Hayırlıdağ, “Osmanlı'da Salgınla Mücadele”, 77.

³⁹⁷ Rusça ismi Nikolayev olan, ancak bugün Mikolayiv olarak anılan şehir, Ukrayna'nın Mikolayiv Oblastının başkenti olan şehirdir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mikolayiv>).

³⁹⁸ Bir bulaşıcı hastalık görüldüğü zaman gerekli sağlık tedbirlerinin alınması, hastaların karantina süresince kalmaları, tedâvilerinin yapılması için kurulmuş sağlık tesisi, karantina yeri. (*Kubbealtı Lugatı*, “Tahaffuzhâne” (Erişim 5 Mayıs 2023)).

Sihhiye Dâiresi'nce münâsip görülen 16 Ağustos 1893 tarihli tezkire³⁹⁹ ile bildirilmiştir. Durum gereken yerlere tebliğ edilmiştir.⁴⁰⁰ (17 Ağustos 1893)

Diğer bir salgın hastalık olayı 16 Ağustos 1893 tarihinde şu şekilde bildirilmiştir: 17 Ağustos 1893 sabahında Batum'dan İstanbul'a gelecek olan Yunan posta vapuruna Sihhiye Nezâreti'nden yazılan telgrafa göre pratika⁴⁰¹ verilecek ise de Poti'de ki kolera sebebiyle Batum'un da şüpheli olmasından dolayı oradan gelecek vapurların kabul edilmemesi ahali tarafından rica edilmiştir. Poti'de ki kolera birkaç vukuat ve vefattan ibaret olsa da salgın halinde olmayıp oradan gelenler derhal karantina altına alınmıştır. Batum'un sağlık durumu da yeterli derecede olduğuna göre ileride oluşacak duruma göre sağlık kurulunda müzakere edilerek verilecek karara kadar Batum'dan nakledilenler enfekte sayılarak, oradan gelecek Yunan posta vapuruna da pratika verilmemesi uygun görülmemiştir. Posta vapuru Trabzon'a ulaştığı zaman içindekiler teker teker doktor muayenesinden geçip sağlıklı olduklarına karar verildikten sonra pratikasının verileceği ifade edilmiştir.⁴⁰²

Salgın hastalıklarla mücadelede Osmanlı Devleti sadece karantina uygulamasına gitmemiştir. Çeşitli hastalıklara karşı geliştirilen tedavi ve aşılar bu mücadelenin bir parçası olmuştur. Nitekim 29 Kasım 1895 tarihiyle yazılmış bir vesikada bir takım mali hesaplar yanında Poti'de ortaya çıkan hastalık esnasında Osmanlı tebaasının sıhhati için tedavi ve aşı uygulaması yapılmış, resmi bir emir olmadan 14.500 kuruş sarf edilerek padişah adına hayır sadakası olarak harcandığı ifade edilmiştir.⁴⁰³

Bir diğer kolera haberine 1904 tarihinde rastlanılmıştır. Buna göre Rusya'da Bakü ve Revan'da kolera hastalığı devam etmekte olduğu bildirilip, Tiflis ve Kars'a da sirayet ederek yayıldığı anlaşılmıştır. O tarihlerde Batum ve Poti'den Hicaz tarafına gitmek üzere bir hayli hacının İstanbul'a gelmekte olduğunun bildirilmesi üzerine, hacılar için tedbir olarak, Batum ve Poti'den hacıları taşıyan gemilerin Sinop tahaffuzhanesinde 5 gün karantina altında tutulduktan sonra İstanbul'a gelmelerine

³⁹⁹ Bk. BOA, *DH.MKT*, No. 113, Gömlek No. 51, 2.

⁴⁰⁰ BOA, *DH.MKT*, No. 113, Gömlek No. 51, 1. (Ayrıca Bk. BOA, *BEO*, No. 258, Gömlek No. 19335, 1.).

⁴⁰¹ Gemilere sağlık muayenesi yapıldıktan sonra hastalık olmadığına dair verilen belge.

⁴⁰² BOA, *BEO*, No. 258, Gömlek No. 19293, 2.

⁴⁰³ BOA, *İ.HR*, No. 349, Gömlek No. 35, 2.

müsaade olunmuştur. Ayrıca oralardan yalnız yolcu ile gelen vapurlar hakkında yine Sinop tahaffuzhanesinde tıbbi muayeneye tabi tutulmaları ve karantinada tutulmaları ve yolcusuz gelenlerin de yalnız tıbbi muayeneye tabi olmaları hususlarında Sıhhi Meclis İdâresi'nce karar verileceği bildirilmiştir. (7 Aralık 1904) ⁴⁰⁴

Sonuç olarak zaman zaman vukua gelen salgın hastalıkların karşısında Osmanlı Devleti, çeşitli tedbirler alarak salgınla mücadele etmeye çalışmıştır.

2.3.5. Vefatlar

Vefatlar toplumsal olgulardır. Her insan doğar büyür ve ölür. Ancak bir takım hukuki boyutları olan ölüm, devlet ve kamuyu yakından ilgilendirir. Nitekim Poti Şehbenderliği'nce vuku bulan bazı ölüm haberlerinin tekfin ve miras işlerini de beraberinde getirdiği aşikârdır. Aşağıda bununla ilgili belgelere yer verilmiştir.

Osmanlı'da yabancı bir ülkede vefat eden Osmanlı tebaasının vefatnamelerinin ilgili nezârete bildirilmesi şehbenderler nizamnamesinin bir gereğidir. Poti Şehbenderliği tarafından bu nizamname gereğince bildirilen 23 Ağustos 1887 tarihli tahriratta, Trabzon Ayavasil mahallesi ahalisinden olan Keçeçioğlu Panayot isimli kişinin vefatı bildirilmiştir. Poti Şehbenderliği'nin tahrirâtı Keçeçioğlu Panayot'un yakınlarına bildirilmek üzere Trabzon Vilâyeti'ne gönderilmiştir.⁴⁰⁵ Ancak Poti'de vefat eden kişinin vefatı bildirilmişse de vefatnamenin gönderilmediği anlaşılmıştır. Mezkûr vefatnamenin gönderilmesi Poti Şehbenderliği'nden talep edilmiştir.⁴⁰⁶

Osmanlı tebaasından oldukları halde yabancı bir ülkede vefat etmiş olan şahısların vefatları hakkında yapılması gerekenler şehbenderler nizamnamesinin 68. maddesinde yazılıdır. Buna göre Osmanlı tebaasının vefatları şehbender ya da memur olarak götürdüğü vekil tarafından müşahede edilerek özel deftere kaydolacak ve vefat eden şahıs hakkında elde edeceği bütün malumatı ve özellikle de ismi, şöhreti, ikamet yeri, vefatının günü ve saati mezkûr defterde zikrolunacağı 69. maddesinde ise şehbenderin veya göndereceği vekilin bizzat vefatın durumunu müşahede etmek imkânı olmadığı takdirde mahalli hükümet tarafından yazılacak işara şehbender

⁴⁰⁴ BOA, *DH.MKT*, No. 913, Gömlek No. 13, 1.

⁴⁰⁵ BOA, *HR.UHM*, No. 256, Gömlek No. 27, 1.

⁴⁰⁶ BOA, *HR.UHM*, No. 255, Gömlek No. 85, 2.

tarafından müşahede edilmiş gibi itimat edileceği açıkça bildirilmiştir. Hal böyle iken Osmanlı tebaasından Poti’de vefat eden birinin vefat durumu hakkında mezkûr iki madde gereğince muamele yapılmamış ve gereken vefatname de hazırlanmamış ve sadece Panayot isimli birinin vefatı gösterilmiştir. Poti Şehbenderliği’ne gönderilen emir gereğince harekete geçen şehbenderlik, tahkikat yapmışsa da hiçbir şekilde kayıt ve malumat elde edememiştir. Sadece vefat edenin isminin Panayot olmayıp Panço Pavelidi olduğu açığa çıkarılabilmektedir. O tarihte Poti’de başka bir vefatın vuku bulmamış olduğundan dolayı istidlâl⁴⁰⁷ ile ismini dahi yanlış yazmış oldukları ve bu konuda bütün tanzim olunan vefatnamelerin gönderildiği bildirilmiştir. Şehbenderlik bu hususta uyarılmıştır.⁴⁰⁸ (28 Aralık 1887)

Osmanlı Devleti’nin şehbenderlik açtığı yerlerde mirassız olarak vefat eden Osmanlı tebaasından olan kişilerin defnedilmesi için şehbenderlikler hâsılâtan maddi ödenek harcayabiliyorlardı. Dülgeroğlu Mehmet oğlu Timur’un vefatı buna örnek olarak verilebilir. Buna göre Osmanlı tebaasından ve Trabzon Vilâyeti’nin Refahiye kazası sakinlerinden olan Dülgeroğlu Mehmet oğlu Timur mirası olmadan Poti’de vefat ettiği ve mirassız olması hasebiyle tekfin işlemleri için Poti Şehbenderliği hâsılâtından 75 kuruş sarf edildiği bildirilmiştir.⁴⁰⁹ (14 Ekim 1888)

Vefat olgusu hukuksal boyutları olması hasebiyle sadece ferdi değil toplumsal da bir olgudur. Zira vefat edenin geride bıraktığı miras, hukuki sonuçları da barındırır. Şeriatla yönetilen Osmanlı Devleti arşivlerinde bununla ilgili sayısız veri vardır. Ölmüş bir kişiden geriye kalan eşya ve mallar anlamına gelen metrûkât olgusu arşiv vesikalarına ve hassaten Poti Şehbenderliği’nin raporlarına da yansımıştır. Buna göre Ahlat kazasının Erkizan mahallesinden olan Selim oğlu Numan oğlu Abdullah, 3 ay önce Poti’de Kondor isimli tüccarın evinde çalışırken vefat etmiştir. Terekesi gereğince tahrirat bulunan merhumun, tüccarın elinde 63 Rusya manatının olduğu anlaşılmıştır. Tüccar tarafından Poti Şehbenderhanesi’ne teslim edilen 63 adet Rusya manatının Osmanlı sikkesiyle değiştirilerek ve diğer kalan eşyaları ile birlikte gönderilmesi hususu Bitlis Vilâyeti’nden yazılan 10 Ağustos 1904 tarihli tahriratta

⁴⁰⁷ Bir delile dayanarak bir husus hakkında hükme varma, bir sonuç çıkarma, dolayısıyla anlama. (*Kubbealtı Lugatı*, “İstidlâl” (Erişim 5 Mayıs 2023)).

⁴⁰⁸ BOA, HR.UHM, No. 258, Gömlek No. 8, 1.

⁴⁰⁹ BOA, HR.UHM, No. 262, Gömlek No. 8, 2.

talep edilmiştir.⁴¹⁰ Bu konuda gerekenin yapılmasıyla neticenin bildirilmesi hususu Poti Şehbenderliği'ne emir buyurulması hususu istirham edilmiştir.⁴¹¹ (13 Eylül 1904)

Metrukât ile ilgili diğer bir husus yine Poti Şehbenderliği'nden bildirilmiştir. Osmanlı tebaasından olup Bitlis dâhilinde bulunan Ahlat sakinlerinden olup Çadura'da kahvecilik ile meşgul iken vefat eden Mehmet oğlu Mustafa oğlu Yusuf'un bazı kahve eşyasıyla birkaç senet bıraktığı mahalli polis komiserliğinden bildirilmiştir. Merhumun bu eşyaları satılmış ve karşılığında 21 ruble 20 kapik tahsil edilmiştir. Ayrıca 102 ruble 20 kapik maaşı, ikisi Gürcüce ve biri Rusça yazılı gayri resmi 3 kıta senedi ve içeriğinden hiçbir şey anlaşılmayan bir küçük cep defteri ve 138 ruble alacağı bulunmaktadır. Manganez madeninin şu sıralar kıt olmasından dolayı senet bedellerinin şimdilik tahsil edilmesi mümkün olmadığından bunlar ve mezkûr 21 ruble 20 kapik hakkında gereken muamelenin hızlı yapılması için izin istenilmiştir.⁴¹² (25 Eylül 1908) Bu konu da merhum Mehmet oğlu Mustafa oğlu Yusuf'un mevzu bahis 21 ruble 20 kapiği ile Kütayis'ten doğum yeri ve hüviyeti bildirilmeyen Kahraman oğlu Osman'a miras namıyla gönderilen 11 ruble 69 kapiğin yani toplamda 32 ruble 89 kapiğin İstanbul'a gitmekte olduğundan dolayı nezârete bırakıldığı ifade edilmiştir.⁴¹³ (6 Ekim 1908) Diğer bir vesikada ise bu meblağın 244 kuruşa tekabül ettiği bildirilerek, muhafaza edildiği bildirilmiştir. Gerekli işlemlerin yapılabilmesi için Mehmet oğlu Mustafa oğlu Yusuf'un doğduğu yerde mirasının olup olmadığının tahkik edilerek bildirilmesi Bitlis Vilâyeti'nden sorulması talep edilmiştir.⁴¹⁴ Bitlis Vilâyeti'nden gelen işara göre merhumun Ahlat kazasında sicili bulunamamıştır.⁴¹⁵ Ancak onun hangi köy ahalisinden olduğu hemşerilerine sorulması detayı bulunmaktadır.⁴¹⁶

10 Aralık 1908 tarihli ve 887 numaralı makbuza göre işbu tahriratta yazılı akçeye karşılık gelen 380 kuruşluk çek pulu tahsil edilerek 1 kuruş pul parası alıkonularak geri kalan 379 kuruş deftere kaydedilmiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁰ BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 57, 3.

⁴¹¹ BOA, *HR.TH*, No. 309, Gömlek No. 11, 2. (Ayrıca Bk. BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 57, 2.).

⁴¹² BOA, *HR.UHM*, No. 50, Gömlek No. 30, 1.

⁴¹³ BOA, *HR.UHM*, No. 50, Gömlek No. 30, 2.

⁴¹⁴ BOA, *HR.UHM*, No. 50, Gömlek No. 30, 4.

⁴¹⁵ BOA, *HR.UHM*, No. 50, Gömlek No. 30, 5.

⁴¹⁶ BOA, *HR.UHM*, No. 50, Gömlek No. 30, 7.

⁴¹⁷ BOA, *HR.UHM*, No. 50, Gömlek No. 30, 2.

Tablo 15. Hisseleri Gösterir Liste

Mehmet oğlu Mustafa'nın hissesi	244
Kahraman oğlu Osman'ın hissesi	135
Toplam	379

2.3.6. Diğer Sosyal Olaylar

Sosyal olaylar kapsamında ele alınan yukarıda ki bahsi geçen başlıklar haricinde bu başlıklar dışında kalan ancak müstakil olduğu için bu başlıkta incelenecek vakalar da bulunmaktadır. Çocuk kaçırma, yolsuzluk ve hapis bahsi bu başlık altında incelenecektir.

Sosyal olaylar kapsamında arşivlere yansıyan olaylardan biri de kaçırılma vakasıdır. 1875 yılında kaçırılan Yanko isimli çocuğun haberi şu şekildedir:

Osmanlı tebaasından ve Edirne Vilâyetine bağlı Kırkkilise nahiyesi Rum milletinden olan Mavradis oğlu Yanko isimli çocuk, 2 sene önce İstanbul'da bir takım İranlı cambazlar tarafından kandırılarak Rusya'ya kaçırılmıştır. Çocuğun Kafkasya hükümeti tarafından kurtarıldığı ve eline de Osmanlı tebaasından olduğunu gösteren bir belge verilerek Poti'ye nakledildiği ve 12 yaşındaki bu çocuğun Poti vapuruyla Batum'a gönderildiği Poti Şehbenderliği'nden bildirilmiştir. Lazistan Sancağı Mutasarrıflığı'ndan da çocuğun vapur ile Batum limanına geldiği ve bu vapurdan başka bir Rus vapuruna nakledildiği haberi verilmiştir. Bunun üzerine merkumun İstanbul'a gönderilmesi ve hükümete teslim edilmesi hususu Batum'da ikamet eden Rusya Konsolosluğu'na tebliğ olunmuştur. Ancak çocuğun konsolosluk aracılığıyla Osmanlı hükümetine teslimi için doğrudan İstanbul'a gönderilmesi hususu Kafkasya hükümetinden tahrirat ile konsoloshaneye bildirildiği için çocuğun hükümete değil de konsolosluga gönderileceği anlaşılmıştır. (27 Nisan 1875)⁴¹⁸ Kafkas hükümeti tarafından vapura bindirilerek Rusya Konsolosluğu aracılığıyla Osmanlı hükümetine teslim edileceği bildirilen Yanko isimli çocuğun İstanbul'a ulaşır Patrikhane vasıtasıyla memleketine gönderildiği anlaşılmıştır. (19 Mayıs 1875)⁴¹⁹

Bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma olarak tabir edilen yolsuzluk da hem hukuki boyutları olan hem de toplumsal boyutları olan bir durumdur. Arşiv vesikalarında Poti Şehbenderliği'nde vuku bulan bir yolsuzluk olayına tesadüf

⁴¹⁸ BOA, HR.MKT, No. 878, Gömlek No. 73, 3.

⁴¹⁹ BOA, HR.MKT, No. 878, Gömlek No. 73, 1.

edilmiştir (24 Kasım 1900). Daha önce Poti Şehbenderliği harcırah talepleri başlığı altında incelenen şehbenderler müfettişlerinden Mehmet Ali Bey'in Poti'ye yolsuzluk üzerine gönderilmesi konusu geçmişti. Kütayis'te vefat eden Kondopolos ve eşinin mirası konusunda gerekli evraklar ve Poti eski ve yeni şehbenderleri Agâh ve Mazhar Beyler arasında cereyan eden haberleşmeler tetkik edilmiştir. Kendisinden bahsedilen mirasın 33.640 kûsur ruble kıymetinde senetler ve 5061 kûsur ruble kıymetinde eşya ile 7 ruble nakit toplam olarak 38.708 kûsur rubleden ibaret olduğu Agâh Bey tarafından 14 Mart 1899 tarihli tahrirat ile ifade edilmiştir. Ancak usûl üzere gönderilmesi gereken defter gönderilmediği için gerçek miktarın ne olduğu bilinmemektedir. Agâh Bey'in bu bedellerin tamamını nezarete gönderdiğini Mazhar Bey ifade etmişse de Agâh Bey, mezkûr meblağı senetsiz olarak Mazhar Bey'e bıraktığını yani Mazhar Bey'in söylediğinin aksini söylemiştir. Petersburg Sefâreti'nin bir tahriratında ise bu eşyanın bir kısmının satılmayıp şehbenderhanede muhafaza edildiği ifade edilmiştir. Ancak miras defteri ile açık artırma ile satılan eşyanın zaptnamesi veya suretleri elde edilemediğinden miras hakkında doğru ve yeterli malumat bulunamamıştır. Mazhar Bey 4 Nisan 1900 tarihli bir mektubunda miras defterleri ve ilgili evraklardan bahsetmeden, kendisine teslim edilen ticari senetleri verese vekiline teslim ettiğini ve Agâh Bey tarafından satılan eşyanın 8 bin ruble bedelinin mahalli hükümet tarafından verese vekiline teslim edilmesi için talep edilmekte olduğundan bahsetmiştir. Petersburg Sefâreti'nin en son tahriratında ise Agâh Bey'in kıymetsiz züccaciye ürünleri dediği bu eşyaların içinde mücevherat ve tahvilat (obligasyon) dahi bulunduğu, satılan eşyanın gayet aşağı fiyatla satıldığı, bu eşyanın bedeli olan 8 bin rublenin verilmesinin talep edildiği gösterilmiştir. Agâh Bey ise bahsedilen bedellerin 8 bin ruble olmayıp 5 bin kûsur rubleden ibaret olduğunu ve mahalli hükümete verilen aidatın ve bazı masrafların çıkarılmasından sonra 1000 kûsur rubleden ibaret kaldığını bildirmiştir. Agâh Bey ile Mazhar Bey'in bu vereseye ait evrakları pek çok emre aykırı olarak merkeze göndermemesi, Agâh Bey'in eşya bedellerinde Mazhar Bey'e verdiğini iddia ettiği 1000 kûsur rublenin teslimine dair makbuz ibraz edememesinden dolayı bu meblağın zimmetinde görünmesi ve Mazhar Bey'in kendisine devrolunan senetleri verese vekili denen adama izin olmaksızın teslim etmesi gibi hareketler sorumluluk sebebi olup bütün bunlar haklarında kanuni işlem yapılmasına yeterli sebeplerdir. Bu iddiaların aydınlatılması ve gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için

şehbenderhaneler müfettişlerinden Mehmet Ali Bey'in 4 bin kuruş harcırah verilerek gönderilmesi hususunda sadaret izni talep edilmiştir.⁴²⁰ Açıkça görüleceği üzere ortada bir yolsuzluk dönmektedir. İki şehbender görevlisinin sorumluluk gerektiren ifadeleri bulunmaktadır ancak gerçek bilinmemektedir. Dolayısıyla bunun çözümlenmesi için yerinde tahkikat gereklidir. Şehbenderhaneler müfettişlerinden Mehmet Ali Bey bu iş için gönderilmesi hususu 10 Ocak 1901 tarihinde onanmıştır.⁴²¹ Ancak müfettiş Mehmet Ali Bey'in bu konuda ki tahkikatının raporuna ulaşılammıştır. Zannımızca hasıl olan görüşe göre bu konuda ki rapor henüz gün ışığına çıkarılamamıştır.

Sosyal olaylar kapsamında ele alınan hapis bahsine gelince, İçkalelioğlu Osman oğlu Mehmet imzalı bir arzuhalde, ticaret yapmak için Rusya'ya giden bir adamdan bahsedilerek bu kişinin Hopa kazasınca ismine kura çıkarak askere çağırılması üzerine memleketine geri dönmek istemiş ise de o sırada elinde yasaklanmış bir madde bulunmasından dolayı Rus hükümetince tutuklanarak 6 senedir mahpus bulunmakta olduğundan bahsedilmiştir. Bu şahıs daha sonra yayınlanan bekaya kararnamesinden istifade etmek emeliyle vasıta ile müracaat ettiyse de bu talebi reddedilmiştir. Arzuhalde bu şahsın evli ve 4 çocuğu bulunduğu ve ailesinin kendisinden başka maiyetleri olmadığı ifade edilmiştir. Gerekenin yapılması için merkumun hangi tarihte Sohum'da evlendiği, ailesinin kendinden başka maiyetinin bulunup bulunmadığı ve hangi sebeple ve ne kadar zamandır mahpus bulunduğunun tahkik edilmesi talep edilmiştir (26 Nisan 1903).⁴²²

2.4. Ticari Faaliyetler

Şehbenderlik görevinin ilk ve önemli gerekçelerinden birisi yabancı bir memlekette bulunan kendi vatandaşının hak ve menfaatlerinin korunması hususudur. İlk şehbenderlik bu maksada binaen açılmıştı. Ancak zaman içinde sadece ticari faaliyetleri değil pek çok icraatı muhtevi bir kavrama dönüşmüştür. Bu bölümde Poti Şehbenderliği'nin ticari anlamda çeşitli faaliyetleri ve istihbaratı incelenecektir. Ayrıca bu bölüm altında vize ve pasaport işlemleri ve gemiler bahsi de ele alınacaktır.

⁴²⁰ BOA, *İ.HR*, No. 369, Gömlek No. 51, 1.

⁴²¹ BOA, *İ.HR*, No. 369, Gömlek No. 51, 4.

⁴²² BOA, *HR.H*, No. 293, Gömlek No. 47, 2. (Ayrıca bk. BOA, *HR.H*, No. 282, Gömlek No. 73, 1.).

Ticari faaliyetler bağlamında incelenmesi gerekli olan bir durum kiralanmış dükkanlarla ilgili bir vesikadır. Buna göre 6 Ekim 1865 tarihli bir tahriratın tercümesinde, Kudavda'da ikamet eden Osmanlı tebaasından olan bazı şahısların tasarrufunda bulunan dükkanların Rus memurlarınca haksız yere ellerinden alınmasına dair malumatlara ulaşılmıştır. Buna göre bundan 30 sene önce Abaza'nın hâkimi olan Prens Mişıl, mevzu bahis araziyi Osmanlı tebaasından olan bu şahıslara devretmiştir. Bu şahıslar da mezkûr dükkânları inşa ederek burada ticaret yapmaya başlamışlardır. Daha sonra Abaza'nın Rus hâkimiyetine girmesiyle Rus memurlar bu arazinin Osmanlı tebaasından olan bu kişilere ait olmamasından dolayı mezkûr dükkânları zapt etmişlerdir. Durumu arz eden Poti Şehbenderi, merkum şahısların kendi paralarıyla inşa ettirdikleri dükkânların ellerinden alınmaları hak ve hukuka aykırı olduğundan bahsederek, hiç olmazsa mağdur olan tebaanın dükkânları inşa ettirdikleri tahmini masraflarının karşılığını alabilmeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca merkum şahısların da Prens Mişıl tarafından verilen arazi de hak talebinde bulunmadıklarını sadece tazminat istediklerini beyan etmiştir. (6 Ekim 1865)⁴²³ Vesikadan açıkça anlaşılacağı üzere Rusya, zapt ettiği Kutavda'da zamanında kendilerine devredilen arazide ticaret yapan Osmanlı vatandaşlarının ellerinden dükkanlarını almıştır. Ancak bu durum tebaanın mağduriyetini celbetmiştir. Durum ile yakından ilgilenen Poti Şehbenderi buradaki tebaanın hakkını aramıştır.

Bundan sonra ki bölümde şehbenderliğin vize ve pasaport konusunda ki durumları incelenecektir.

2.4.1. Vize ve Pasaportla İlgili Faaliyetler

Devletlerarası hukuk kurallarından biri olan vize ve pasaport uygulamaları günümüzde olduğu gibi Osmanlı'da da hayata geçirilen uygulamalardan biridir. Osmanlı vize ve pasaport uygulaması ile ülkeye giren çıkanların kimliğini belirlemiş, bu vesile ile hem güvenliği sağlamış hem de gelir kapısı elde etmiştir. Bu bölümde Poti Şehbenderliği bağlamında vize ve pasaport ile ilgili durumlar ilgilenecektir.

Rusya'dan Poti'ye gitmekte olan Rusya vapurlarına binen Osmanlı tebaasının ellerinde ki pasaportlarda Rus konsoloslarının vizesi bulunmayanların geciktirilmeden iade edildiği bildirilmiştir. Poti iskelesinden harekete geçecek olan gemilerle yolculuk

⁴²³ BOA, *HR.TO*, No. 615, Gömlek No. 98, 1.

yapacak olan yolcu ve tüccarların ellerinde ki pasaportların vize edilmedikçe hiçbir yere gidememeleri hakkında Poti’de ki Rusya memurları tarafından mümkün mertebe yardımcı olunmuşsa da Poti’de ki Osmanlı Şehbenderi tarafından da pasaportların vize ettirilmediği⁴²⁴ ve vizesiz gelen yolcuların Batum iskelesinde yapılacak olan pasaport yoklamasına orada bulunan Rus Konsolos Vekili tarafından şiddetle karşı çıkıldığı gibi yoklama memuruna da türlü hakaretlerle birkaç yolcunun zorla geçmesine ruhsat verildiği ve yapılan tebliğlerinde tesiri olmadığı Batum Mutasarrıfı tarafından bildirilmiştir. Bu durum Trabzon’da bulunan Rus Konsolosu’na bildirilmiştir. Bunun üzerine verilen cevap durumun sefarete ve Tiflis’e yüzeysel olarak bildirilmesidir. Bundan sonra gerekenin yapılması talep edilmiştir (10 Kasım 1866).⁴²⁵ Açıkça anlaşılacağı üzere pasaportların vize ettirilmesi ve kontrol edilmesi hususunda sorumluluk zafiyeti gösterilebilmektedir.

Aynı durum Trabzon Vilâyeti’nden tekraren bildirilmiştir. Buna göre Poti’den Batum’a gelen yolcuların pasaport yoklamaları konusunda Rusya Konsolos Vekili’nin ısrarla engel olması hususunun daha önce belirtildiği bildirilerek, bu yolcuların pasaport yoklamalarının hükümetçe tutuklama ve hapse varan sonuçlarına ilaveten vapurun bayrağını indirecek kadar can sıkıcı zorlama üzerine ne yapılması gerektiğinin cevabı beklenmiştir. Trabzon’da ikamet eden Rusya Generali, vapurdan karaya çıkan yolcuların aranmasının Rusya Devleti’nde yürürlükte olduğu gibi Osmanlı memurları tarafından da yoklanması hususunun, iki devlet arasında alınan karar gereğinden olduğunu ifade etmiştir. Ancak vapurdan sandala binerek diğer bir vapura aktarma yapılacak yolcuların çıkacakları iskelelerde yoklama yapılacağından dolayı deniz üzerinde pasaportlarını aramanın gerekli olmadığı, karaya çıkanlar hakkında yoklama usûlünün yapılması gerekli olduğu aşıkardır. İrâde buyuruluncaya kadar yoklama memurlarının vapurlara gönderilmesinden vazgeçilerek karaya çıktıkları yerlerde pasaportlarının yoklamasıyla yetinilmesi bildirilmiştir. Ancak bu usûlün icrasına iskelede de zorluk çıkarıldığı aşıkardır. Batum iskelesi Rusya’dan gelecek yolcuların uğradıkları ilk sahil olup pasaport yoklamasına anlayış gösterilmediği takdirde kötü şahısların Osmanlı’ya gelmesine davetiye çıkarılacağı açıktır. Poti Şehbenderi’nin de

⁴²⁴ BOA, *HR.MKT*, No. 744, Gömlek No. 63, 1. (Ayrıca bk. BOA, *HR.MKT*, No. 755, Gömlek No. 29, 1. ve BOA, *HR.MKT*, No. 756, Gömlek No. 12, 1. ve BOA, *HR.İD*, No. 91, Gömlek No. 68, 2.).

⁴²⁵ BOA, *HR.İD*, No. 91, Gömlek No. 56, 6.

bu konuda ki arizasında da bildirildiği üzere Rus Konsolosu'na, sefâret tarafından bu konuda mektup gönderilerek durumun bildirilmesi talep edilmiştir. (14 Kasım 1867)⁴²⁶

Yukarıda ki belgelerden de açıkça anlaşılacağı üzere Rusya, Osmanlı Devleti'ne gelen yolcuların pasaportlarının Osmanlı memurları tarafından kontrol edilmesine karşı çıkmakta ve hatta işi ileri derecelere götürmektedir. Bu durum Osmanlı memurları tarafından Osmanlı'ya bildirilmiş ve bunun için çözüm aranmıştır.

İstar Siliski isimli bir şahıs tarafından Tiflis Şehbender Vekili'ne yazılan 15 Temmuz 1867 tarihli mektubun tercümesinde, Rusya Devleti tebaasından olup vatanlarını terk ederek başka bir vatandaşlığa girenler tart olunmuş hükmünde tutularak bütün haklardan mahrum edildiği ve bunlardan tekrar geri dönen olduğu halde Sibiry'a sürgün olunmaları Rusya Devleti ceza kanunnamesinin 325. maddesi gereğinden olduğu, buna binaen Kafkasya Müslüman ahalisinden izinli ya da izinsiz olarak Osmanlı Devleti'ne göç ederek Osmanlı vatandaşlığına girenlerden yine Kafkasya'ya geri dönecekler hakkında yalnız mezkûr mahalli hükümet tarafından ruhsat verilmek şartıyla işbu kanunun hükümleri daima müsaadeli olarak tutulduğu bildirilmiştir. İstar Siliski, bu şartın Osmanlı Devleti tarafına pasaport veren memurlara bildirildiği ve Kafkasya muhâcirlerinin dil ve yüzlerinden Kafkasyalı olduklarının kolaylıkla anlaşıldığı halde izin almaksızın gidebilmek için Osmanlı tebaasından oldukları iddiasıyla pasaport talep edenlerin reddedilmesi gerektiği halde bu kişilerin asıllarını gerek Osmanlı memurlarından ve gerek Rusya konsoloslarından gizleyeceklerini pek çok örnekle ispatlayabileceğini ifade etmiştir. Buna Ali Kadir isimli kimsenin ruhsatsız Kafkasya'ya gitmesini örnek olarak vermiştir. Ayrıca Dağıstan'a bağlı Sumodiski(?) kazası içinde Ahtı isimli köy ahalisinden Serger oğlu Abdülkerim ve Muharrem oğlu Mehmet Emin isimli iki kişinin 1861 yılında Hicaz'a gittiğinden ve daha sonra Osmanlı Devleti'nde ikamet ile vatandaşlığa girip isimlerini Abdülkerim Rezzak ve Mehmet Muharrem isimleri ile değiştirmek suretiyle pasaport aldıklarından bahsederek akabinde ise 1866 yılında ticaret yapmak bahanesiyle Poti'ye giderek taşıdıkları pasaportlarını doğrudan doğruya mezkûr mahalli liman başkanlığına teslim etmeleri karşılığında Rusya Devleti Kanunnamesinin 544. bendi gereğince bir kıta ikamet belgesi almaya mecbur oldukları halde sadece gümrük idâresine göstererek kimin uydurduğu bilinmeyen bir takım vizeler ile gizlice Tiflis'e

⁴²⁶ BOA, *HR.İD*, No. 91, Gömlek No. 56, 6.

gittiklerini, pasaportlarını vize ettirmek için Poti’de bulunan Osmanlı Konsolosu Vekili’ne müracaat ettiklerini ve Kafkasya memurları tarafından hiçbir şekilde mani olunmadığı takdirde liman başkanlığı tarafından geçişleri için ruhsat verilmesi gerekirken istihsal etmekten kaçındıklarından iki defa kanuna aykırı harekette bulunduklarından bahsetmiştir. Bu şahısların Tiflis’e ulaştıklarında vuku bulan hareketinden dolayı yakalanarak mahalli hükümete teslim olunacakları yerde Osmanlı memurları tarafından pasaportlarının vize edildiğini ve bu kişilerin Dağıstan’a kadar gittiğini söylemiştir. İstar Siliski, Lazistan Mutasarrıflığı tarafından merkumlara verilen pasaportların, Osmanlı tarafına gönderilerek ilkin Osmanlı memurlarının gerek Kafkasya’ya ve gerek Karadeniz’in doğu taraflarında bulunan bütün limanlara giden tebaaya asılları tahkik edilmeden pasaport vermemelerini ve içlerinde muhâcirlerden bulunduğu tahkik edilirse merkumların Kafkasya yolculukları için muhalefet olup olunmayacağını tahkik etmelerini, ikinci olarak gerek muhâcirler ve gerek Kafkasya’ya gitmeye ruhsat almış olan diğer Osmanlı tebaası mezkûr limanlardan birine uğradıkları anda liman başkanlığına ve yolculuklarında geçecekleri birinci şehir guvernörüne pasaportlarını takdim ederek Kafkasya’da ikametleri için bir kıta tezkire almalarını ve üçüncü olarak dâire içinde Osmanlı Konsolos Vekilleri’nin zikri geçen kanunlara aykırı harekette bulunan şahısların pasaportlarını bundan sonra vize etmemelerini ya da bu konuda Rusya kanunlarınca gereken bütün usûlleri yerine getirmeleri hakkında tekit edilen emirlerin yapılması hususlarını gereken yerlere bildirilmelerini ve gönderilen pasaportların kendisine iade edilmesini rica etmiştir.⁴²⁷ Açıkça anlaşılacağı üzere Rus kanunlarına muhalif davranan kişileri örnek veren İstar Siliski isimli vatandaş, Osmanlı tarafına yazdığı mektupta gerekenin yapılmasını talep etmiştir. Vize ve pasaport konusu Osmanlı Devleti’nde mühim olduğu gibi Rusya da bunu önemsemektedir. İstar Siliski isimli kişinin kim olduğu bilinemese de Rus memuru olduğu düşünülmüştür.

Osmanlı kanunlarına göre yabancı tebaadan her kim olursa olsun Avrupa’ya gidenlerden başka Osmanlı Devleti’ne gidecek olanlar mutlaka pasaportlarını şehbenderhane tarafından vize ettirmeye mecbur oldukları aşikardır. Kayıtsızlık durumunda iade edilecekleri ilan edilmiştir. Petersburg Sefâreti’ne gönderilen 19 Mayıs 1869 tarihli belgede ise buna mümkün mertebe Rusya Devleti tebaası tarafından

⁴²⁷ BOA, *HR.MKT*, No. 601, Gömlek No. 82, 3.

riayet ediliyorsa da İran Devleti tarafından uyulmadığı belirtilmiştir. Öyle ki İstanbul'a gitmek üzere Poti'ye giden İran tebaasının pasaportlarını vize ettirmedikleri, İran konsolosluğunun mahalli hükümet tarafından uyarılmadığı dolayısıyla da eski adetlerinin sürdürdükleri bildirilmiştir. Ancak kurallara uymayanların istisnasız iade edildikleri bilinen bir durumdur. Osmanlı tarafından da hiçbir şekilde misliyle karşılık verme durumu söz konusu olmadığından bu durum için İstanbul tarafından gereken tedbirlerin alınması için gerekli tebligatların yapılması istenmiştir.⁴²⁸

İranlıların vize usûlüne uymaması hususunda bir diğer mesele ise Hac mevsiminde kutsal topraklara giden İranlı hacılardır. Poti Şehbenderliği'nden gönderilen 3 Aralık 1875 tarihli telgrafa göre 150 kadar yolcu Mekke'ye gitmek üzere Poti'den vapura binerek İstanbul'a hareket etmişlerdir. Bu yolculardan birçok İranlı, usûl üzere olan pasaportlarını vize ettirmekten kaçınmışlardır. Bu durum Petersburg Sefâreti'ne bildirilmiş ve gereken tahkikatın yapılması talep edilmiştir.⁴²⁹

Denilebilir ki uluslararası ilişkilerde birtakım kurallar olmakla birlikte bu kurallar kimi zaman şahıs eliyle kimi zaman da resmi kurumlar eliyle ihmal edilmiştir. Gerek Osmanlı vatandaşları olsun gerek diğer ülke tebaası olsun, bazen kuralları suistimal edebilmişlerdir.

Şehbenderlerin zaman zaman görevlerini layıkıyla yapmadığı olmuştur. Nitekim Trabzon Vilâyeti, Rusya Devleti'nden Poti yoluyla Osmanlı Devleti'ne gelmek üzere ve gerek diğer devletlerin vatandaşlarından Batum'a gelmekte olan yolculardan çoğunun elindeki pasaportlar Osmanlı Devleti'nin Poti Şehbenderliği tarafından vize yapılmadığını bildirerek gerekli olanın yapılmasını istemiştir. (27 Aralık 1871)⁴³⁰ Bu konuda Hâriciye Nezâreti'nden alınan cevapta, Poti'den Osmanlı Devleti'ne gelmekte olan yolcuların pasaportlarının Osmanlı Devleti Şehbenderhanesi tarafından mutlaka vize ettirilmesi Petersburg Sefâreti'ne tavsiye olunduğu gibi Poti'ye şehbender olarak tayin edilen Ömer Sabri Efendi'ye de bildirilmiştir. (16 Ocak 1872)⁴³¹

Pasaportların vize ettirilmesi hususunda bir diğer mesele ise gıyabi pasaport verilmesidir. Poti civarında Anakara isimli yerde ikamet etmekte olan Osmanlı

⁴²⁸ BOA, *HR.SFR.1*, No. 20, Gömlek No. 66, 3.

⁴²⁹ BOA, *HR.MKT*, No. 899, Gömlek No. 67, 1.

⁴³⁰ BOA, *HR.MKT*, No. 728, Gömlek No. 24, 4.

⁴³¹ BOA, *HR.MKT*, No. 728, Gömlek No. 24, 1.

tebaasından 30 hane halkının ellerinde bulunan pasaportlarının süreleri bitmiş olduğundan terk ederek geldikleri yerlere gitmeleri ya da Rusya vatandaşlığına girdikten sonra ikamet etmeleri için Rusya tarafından baskı yapıldığı bildirilmiştir. Bu kişilerin ticaretlerini bırakarak gelmeleri zararlarına sebep olacağından dolayı Batum'da bulunan akrabaları tarafından kefil gösterilerek eşkalleri verilenlerin Poti Şehbenderliği marifetiyle pasaportlarının vize ettirilmesi hususunda izahat istenmiştir. Bu şekilde gıyaben pasaport verilmesi Rusya'dan gelebilecek fenalıkları def etmeye yettiği anlaşılmıştır. Bu durum Trabzon Vilâyeti eski muavini Dimitraki Efendi tarafından Fransızca tasarı şeklinde verilmiştir. Usûllerin yapılmasıyla durumun bildirilmesi istenmiştir. (13 Haziran 1872)⁴³²

Gıyabi pasaport verilmesi ile ilgili diğer bir husus ise şöyledir: Dâhiliye Nezâreti'nden gönderilen 14 Kasım 1896 tarihli tezkireye göre Trabzon ve Bitlis Vilâyetleriyle oralara bağlı yerlerin nüfus memurlarının, pasaport almak isteyen kimseleri bizzat görmeden ve usûlünü layıkıyla tahkik etmeden ya ibraz olunan ilmühaber ve nüfus tezkereleri ile ya da bunların yakınlarından birinin müracaat etmesi üzerine pasaport verdiği bildirilmiştir. Bilhassa yabancı ülkeden gelen ve pasaportlarını yenilemek için biri vasıtasıyla başvuru yapanların memleketlerinden ayrıldıktan sonra durumları araştırılmadan pasaportların yenilendiği görülmüştür. Bu durumun sakıncalı olmasından bahisle bu konuda gerekli kayıtların yapılması Poti Şehbenderliği vekâletinden istenmiştir. Bu durum genelge olarak şu vilâyetlere de tebliğ edilerek gerekenin yapılması talep edilmiştir: Suriye, Bağdat, Halep, Mamuretülaziz⁴³³, Erzurum, Ankara, Cezayir, Hüdavendigâr⁴³⁴, Aydın, Selanik, Edirne, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Beyrut, Çatalca, Diyarbakır, Musûl, Konya, Van,

⁴³² BOA, *HR.MKT*, No. 749, Gömlek No. 48, 1. (Ayrıca bk. BOA, *HR.MKT*, No. 749, Gömlek No. 40, 5.).

⁴³³ Ma'mûretü'l-Azîz Vilâyeti veya Harput Vilâyeti, 1864 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi uyarınca kurulan Osmanlı İmparatorluğu vilâyetidir.

⁴³⁴ Hüdavendigâr vilâyeti ya da Bursa Vilâyeti, 1867 yılında kurulan Osmanlı vilâyetidir.

Bitlis, Adana, Basra, Kudüs, Zor⁴³⁵, Manastır, İşkodra⁴³⁶, Yanya⁴³⁷, Kosova, İzmit, Biga, Şehremaneti⁴³⁸. (14 Kasım 1896)⁴³⁹

Bazen şebenderler kanunlarda karşılığı olmayan harçlar da alabilmişlerdir. Bu durumda ise alınan fazla meblağın geri verilmesi gerekmektedir. 27 Ağustos 1872 tarihli bir tezkirede İngiliz bir kaptandan Poti karantinasından patente aldığı sırada Poti ve Malta Şebenderleri tarafından vize harcı namıyla harç aldıkları bildirilmiştir. Kanunlara göre şebenderlerin vize edecekleri patenteler için 15 kuruş almaları ve bundan başka bir ücret alamayacakları yazılıdır. Bundan ötürü Poti Şebenderi'nin fazladan almış olduğu harcı geri vermesi gerekmektedir.⁴⁴⁰ Ayrıntılı ele alınacak olursa İstanbul'a gelmek üzere İngiliz bir kaptanın Poti karantinasından patente aldığı sırada Poti Şebenderi'nin vize harcı namıyla 23 frank alındığı anlaşılmıştır. Bu konuda nizamnamenin 4. sayfası cetvelinin 4. satırında durum açıkça ortaya konarak vize edilecek patenteler için 15 kuruş alınması ve bunun dışında bir şey alınmaması gerekmektedir. Poti Şebenderi'nin almış olduğu fazla harcın geri alınması için Petersburg Sefâreti'ne tebligat gönderilmiştir.⁴⁴¹

Vize usûlüne riayet edilmesi hususu Tiflis Başşebender Vekili Ömer Sabri Efendi tarafından da dile getirilmiştir. Ömer Sabri Efendi tarafından yazılan 16 Ekim 1873 tarihli tahrirattan Poti yoluyla Osmanlı Devleti'ne giden ziyaretçilerin, pasaportlarını Osmanlı Konsolosluklarından birinde vize ettirmeleri gerekirken bu kurala çoktan beri uymadığı anlaşılmıştır. Sahilde bulunan Osmanlı hükümetlerinin bu hususa dikkat etmedikleri, sadece iskelelerde maaşsız çalışan iskele memurlarının pasaportlarında vize bulunmayan yolculardan 40'ar para alarak maişetlerini temin ettikleri ifade edilmiştir. Ömer Sabri Efendi çekinerek Rusya'da bulunan şebenderliklerde vizeden başka hâsılât kalmadığını ve bu husus üzerine Poti gibi fahri şebenderliklerin vizeden mahrumiyeti halinde Osmanlı'nın hak ve hukukunu

⁴³⁵ Nam-ı diğer Deyr-i Zor Vilâyeti asıl adı Deyr-i-Zor sancağı 1857 yılında kurulmuş Osmanlı Devleti Vilâyetidir. Vilayet merkezi Deyrizor'dur. Deyr-i Zor Vilâyeti 1857 yılında Bağdat Eyaletinden ayrılarak kurulmuş sancaktır.

⁴³⁶ İşkodra ili, Arnavutluk'un 12 ilinden birisidir.

⁴³⁷ Yanya, 70.203 nüfus (2001) ile Yunanistan'ın Epir bölgesinin en büyük şehri ve aynı adı taşıyan ilin (nomos) merkezidir.

⁴³⁸ İstanbul.

⁴³⁹ BOA, *DH.MKT*, No. 2077, Gömlek No. 70, 1. (Ayrıca bk. BOA, *DH.MKT*, No. 2489, Gömlek No. 105, 1.).

⁴⁴⁰ BOA, *HR.MKT*, No. 759, Gömlek No. 21, 1.

⁴⁴¹ BOA, *HR.MKT*, No. 759, Gömlek No. 21, 2.

korumaya muktedir olamayacaklarını da ifade etmiştir. Bütün bu hususları açıklayan Ömer Sabri Efendi, gerekenlerin yapılmasını talep etmiştir.⁴⁴²

Pasaportların vizesinde ihmalin yanı sıra bazen de vizesi yapılan pasaportlardan kanunda yazılı olandan fazla harç alındığı görülmüştür. Nitekim Poti’de bulunan Osmanlı tebaasından, mahalli hükümetin fahiş vergi alınmakta olduğuna dair şikayetleri içeren dilekçelerin ve patente ve vizelerden alınacak olan vergiler hakkında sorulan şukkalar bulunmaktadır. Ancak bu konuda Poti Şehbenderliği’ne müracaat edilmesi gereken yetkili mercinin Tiflis Başşehbenderhanesi olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴³

Sonuç olarak şehbenderlik faaliyetlerinden birinin de pasaport ve geçiş işlemleri için vize vermek olduğu, bazen şehbenderlerin bu görevi yaparken tembellik ettiği, bazen de haksız muamele yaptıkları, çeşitli tebaanın da bazen bu usûle riayet etmedikleri söylenebilir.

2.4.2. Gemiler ve Ticaretle İlgili Faaliyetler

Bu bölümde Poti Şehbenderliği özelinde Poti ve civarındaki gemi hareketleri ve ticaret ile ilgili olaylar incelenecektir.

Tiflis Şehbender Vekili’nden gönderilen 1 Ekim 1867 tarihli tahriratın tercümesinde Tiflis Şehbenderi, Poti Şehbender Vekili’nden aldığı tahriratta Osmanlı tebaasından Selmioğlu Atanaş, Tuzoğlu Karabet, Pamukçuoğlu İstefan ve Mikailoğlu Atanaş isimli kişilerin ellerinde muntazam pasaportları olmadığı halde Trabzon’dan Rusya vapurlarından birine binerek Poti’ye ulaştıklarının bilgisini bildirmiştir. Bu kişiler ulaştıklarının ertesi günü, Rusya’da yurt tutmak arzusunda bulunan Trabzon ve Samsun civarında ikamet eden birtakım aileler tarafından gönderilmiş olduklarını yaymışlardır. Bu söylenti üzerine Poti Şehbender Vekili, bahsi geçen kişileri çağırarak pasaportlarını talep etmiştir. Cevap olarak ise alelacele gelmiş olduklarından dolayı pasaport alamadıklarını fakat Rusya’da bulunan Novorossisky isimli şehre seyahat etmeleri için Trabzon’da ikamet eden Rusya Konsolosu tarafından ellerine birer kıta tezkire verildiğini ifade ederek bu seyahatten maksatlarını gizlemişlerdir. Bahsi geçen kişilerin gerçek halleri bilinemediğinden Poti Şehbender Vekili bunların Trabzon’a

⁴⁴² BOA, *HR.SFR.1*, No. 44, Gömlek No. 2, 1.

⁴⁴³ BOA, *HR.SFR.1*, No. 57, Gömlek No. 35, 1.

iaade edilmelerini gerekli görerek, Trabzon’a gidecek vapura kadar yanlarına bir memur vermiş ve bahsi geçen kişiler tarafından da bu konuda asla muhalefet olmamıştır. Durumdan Poti’de bulunan Rusya vapurları şirketi müdürünün haberi olduğunda ise derhal mezkûr vapura giderek bahsi geçen kişilerin ellerinde bulunan Trabzon’da ikamet eden Rus Konsolosu’nun tavsiyesine binaen bu şahısları himaye ve Poti Şehbender Vekili’nin şikayetini göz ardı ederek Novorossisky şehrine gidecek olan vapura götürmüştür. Konsolos ve müdürün kanuna aykırı olarak vukua gelen hareketleri bildirilmiştir.⁴⁴⁴ Durumdan anlaşılacağı üzere Poti Şehbenderi pasaportsuz olarak gelen kişilerin ahvalini Tiflis Şehbenderliği’ne bildirmiştir. Pasaportsuz olarak gelen bu kişilerin ne amaçla geldikleri bilinmemiş, ayrıca vapur şirketi müdürü ve Rus konsolos tarafından kayırlanmışlardır.

Gemiler bahsinde ele alınabilecek önemli konulardan birisi, *Svyetova Nikola* gemisinin ve kaptanlarının ahvali meselesidir. Poti Şehbenderliği tarafından Petersburg Sefâreti’ne gönderilen tahriratta Rusya bayrağını taşıyan *Svyetova Nikola* isimli geminin denizin şiddeti olması sebebiyle Rize’ye kadar gitmeye mecbur olduğu, Reis Şekercioğlu Ali’nin Poti’ye geri dönmesinde verdiği ifadeye göre Rize’de geceleyin müdürün kumanda ettiği sandal ile gelip gemiyi kuşattığı ve mısır buğdayından ibaret olan yükünün hemen tamamını gasp ettiklerini söylediği belirtilmiştir. Poti Şehbenderliği bu isnadın şüpheli olduğunu belirterek gerekenin yapılması için durumu sefarete bildirmiştir. (14 Aralık 1886)⁴⁴⁵

Svyetova Nikola gemisi vukuatı ile ilgili Poti Şehbenderliği’nden gelen ayrıntılar şu şekildedir: Osmanlı tebaasından ve Hopa kazasının Başköy köyü ahalisinden olan Reis Şekercioğlu Ali’nin kumandası altında olan ve Metaksa isimli kişinin malı olan Rus bandıralı *Svyetova Nikola* isimli gemi, Nofetel ve ortaklarına ait 1000 pud mısır buğdayını Poti limanına demir atmış olan *İskol* isimli İngiliz vapuruna teslim etmek üzere Poti limanına doğru harekete geçirilmiştir. Ancak Şekercioğlu Ali reis gece yarısında palamarlarını⁴⁴⁶ kesip Osmanlı sahillerine doğru firar etmiştir. Bunun üzerine Mösyö Metaksa ve Nofetel, Poti Şehbenderi’ne birer dilekçe vererek merkum reisin yakalanmasını talep etmişler, Poti Şehbenderi ise masrafları kendilerine

⁴⁴⁴ BOA, *HR.TO*, No. 327, Gömlek No. 79, 1.

⁴⁴⁵ BOA, *HR.TO*, No. 90, Gömlek No. 140, 1. (1).

⁴⁴⁶ Gemileri rıhtım, iskele veya şamandıraya bağlamaya yarayan kalın halat. (*Kubbealtı Lugatı*, “Palamar” (Erişim 31 Mayıs 2023)).

ait olmak üzere Trabzon liman reisine telgraf çekerek durumu bildirmiştir.⁴⁴⁷ Mösyö Metaksa ve Nofetel bununla da yetinmeyip Karaalioğlu Mustafa Reis kumandası altında Rus bandıralı *Fransızko* isimli sandalı Svyetova Nikola'yı yakalayıp yüküyle beraber Poti'ye getirmeleri için göndermişlerdir. Ancak Fransızko vapuru Svyetova Nikola'yı tayfasıyla beraber Poti'ye getirdiyse de, geminin yükü bulunamamıştır. Karaalioğlu Mustafa reisin söylediğine göre Svyetova Nikola, içinde gümrüğe teslim edilen 60 pud mısır buğdayından başka bir yük olmadığı halde Hopa'ya bağlı Rize'de bulunmuş. Poti Polisi, Poti Şehbenderi'nin de dahil olduğu sorgulamada Şekercioğlu Ali Reis ve tayfadan Hüseyin ve Mustafa isimli kişileri sorguya çekmiştir. Verilen ifadede 7 Kasım 1886 gece yarısı Ali Reis, denizin dalgalarına dayanamayan vapurun halatlarını çözmek durumunda kaldığını bundan dolayı da geminin birkaç mil açıldığını söylemiştir. Ali Reis tayfalarını uyandırıp volta vurarak vapura yaklaşmak için yelken açmaya mecbur kaldıklarını ancak akıntı ve rüzgar sebebiyle karayı kaybederek enginde bulunduklarını söylemiştir. Bu durum ertesi akşama kadar devam etmiş, nerede olduklarını bilmedikleri bir anda birden Lazistan dağlarını görerek yollarına doğrulmak istemişlerse de Trabzon sahillerine ait karakol gemisi kendilerine yaklaşarak geminin evrakını talep etmişler. Ali reis durumu açıklayınca karakol gemisi bunları Rize'ye götürerek mahalli memurlara teslim etmiş. Rize Müdürü kendilerinin Poti'ye dönmelerini söylediye de rüzgâr sebebiyle yol alınamadığı ve o sırada içinde birtakım Rizeli silahlı şahıslar bulunan 5 filika, kendilerine doğru gelmiş. Rize Müdürü elinde bir Winchester silahı olduğu halde gelerek Ali Reis'e "*Madem talihin hamulenle seni buraya kadar getirdi, Poti'ye geri döneceğini zannetme.*" diyerek mısır buğdayını filikalarına boşaltmalarını emretmiş.

Yukarıda da beyan edildiği üzere Rize gümrüğüne, teslim olunan birkaç pud mısır buğdayından başka bir şey çıkarılmamıştır. Bir süre sonra yeniden bir sandal yaklaşıp bağırduğunda bu kişinin Rize eşrafından Osman Bey olduğunu anlamışlardı. Osman Bey, vukuatı haber alarak kendilerini aramaya geldiğini ve durumu telgraf ile Rusya'nın Trabzon Konsolosu'na şikâyet etmelerini kendilerine nasihat etmiş. Ancak ertesi gün Karaalioğlu Mustafa Reis gelince, Poti'ye dönmeye mecbur olmuşlar. Poti Şehbenderi, verilen bu ifadeleri doğru bulmadığını ancak bu isnatların vahim olduğundan ve Rusya basınının Osmanlı memurları aleyhinde yazılar yazacağından

⁴⁴⁷ Bk. BOA, *HR.TH*, No. 70, Gömlek No. 59, 2.

dolayı bu konuda gerekli tahkikatın yapılmasını, eğer reisin söyledikleri doğru ise hamule sahiplerine tazminat verilerek bu işin mahkemeye düşmeden önünün alınması gerektiğini, eğer iftira ise reisten gizlice mısır buğdayını alanların bir an evvel ortaya çıkarılarak bunların mahkeme edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Rusya'nın Trabzon Konsolosu vasıtasıyla Poti mahalli memurlarına gerekli malumatın verilmesi ve Osmanlı memurlarının silahlı olarak bir eşkıyalık hareketine katıldıkları fikrine meydan verilmemesi için Poti Şehbenderi, Trabzon Vâlisi'ne tavsiyeler vermek için 4-5 gün içerisinde Trabzon'a gitmesinin maslahata uygun olacağını da beyan etmiştir. Gerekli talimatların verilmesi Poti Şehbenderi tarafından rica edilmiştir.⁴⁴⁸

Poti Şehbenderliği'nin ahvalini bildirdiği Svyetova Nikola gemisi vukuatı ile ilgili Trabzon Vilâyeti'nden gelen cevapta ise Şekercioğlu Ali Reis hakkında gerekli soruşturma yapıldıysa da mısır buğdayı gaspına dair hiçbir şekilde ipucu ve bilgi alınmadığı bildirilmiştir.⁴⁴⁹

Yukarıda ahvali verilen Svyetova Nikola gemisi ile ilgili olarak bir durum bulunmaktadır. Öyle ki geminin durumu ile ilgili 2 farklı durum söz konusudur. Poti Şehbenderi, geminin sahibi ve gemi yükünün sahibi, Ali Reis'in bir hile yaptığını düşünmektedir. Zira ortada geminin yükü bulunmamaktadır. Ali Reis ise başlarına gelen bir talihsizlik ve akabinde silahlı bir baskın sebebiyle hamulenin olmadığını iddia etmiştir. Durum ile yakından ilgilenen Poti Şehbenderi durumu ayrıntılı olarak açıklamış ve Osmanlı'nın şanına hâlel gelmemesi için çaba göstermiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde Svyetova Nikola olayının nasıl neticelendiğine ulaşılamamıştır.

Rusya Devleti, ticaret için Poti yolunu düzenleyip kolaylaştırarak İran ile yapılacak ithalat ve ihracatın tamamen bu yol vasıtasıyla yapılması için çabaladıklarını, şayet bunda başarılı olurlarsa Trabzon yolu pasif kalarak ticaret olarak gerilemeye sebep olacağını bildiren Tebriz Şehbenderliği'nin tahriratı tetkik edilmiştir. Yapılan mütalaada Trabzon yolunun inşasının bir an önce bitmesinin önemi günden güne artmakta olduğu ve İran ticaretinin buradan kaçırılmaması için ne yapılacağının beyan edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. (15 Eylül 1868)⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ BOA, *HR.TO*, No. 90, Gömlek No. 140, 1 (2-3-4-5-6-7-8). (Ayrıca Bk. BOA, *HR.TH*, No. 70, Gömlek No. 59.).

⁴⁴⁹ BOA, *HR.TH*, No. 70, Gömlek No. 59, 3.

⁴⁵⁰ BOA, *HR.MKT*, No. 638, Gömlek No. 84, 2.

Devletlerarası rekâbette bu tür durumlar olağan olup bu durum Osmanlı ve Rusya arasında da vuku bulmuştur. Yukarıda ki olayda mevzu bahis tarihte Poti, Rusya şehridir. Ruslar, Poti'nin coğrafi konumundan faydalanarak İran ile yapılacak ticareti bu yoldan kendi lehine canlandırmak istemektedir. Osmanlı Devleti ise bu rekâbette Trabzon yolunu mamur etme çabasındadır.

Ticari hareketlilikle ilgili olarak Batum Başşehbenderliği'nden gelen bir telgraf dönemin ve bölgenin ticari ürünü olan mısır buğdayının taşınmasını haber vermektedir. 2 Yunan gemisinin Girit'e tahsis edilmiş mısır buğdayını yüklenerak Poti'den hareket ettiğinin bilgisi Batum Başşehbenderliği'nden alınan telgraftan anlaşılmıştır. Bu konuda büyük devlet sefirliklerine hızlıca bilgi verilmesi hakkında tezkire yazılmıştır. (10 Nisan 1897)⁴⁵¹ Denilebilir ki bu bölgeden başka yerlere ithal edilen ürünlerden belki de en önemlilerinden biri mısır buğdayıdır. Zira bölgesel olarak da bakıldığında yörede mısır ziraatı ön plandadır.

Pasaport meselesinde hile yapan kişilerin varlığına olduğu bir önceki pasaport ve vizeler ile ilgili faaliyetler başlığında değinilmişti. Benzer bir durumun ticaret yapan gemi kaptanları için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Osmanlı tebaasından bazı gemi kaptanlarının Rusya sularında ticaret yapabilmek için Rus sularında Rusya bandırası açtığı anlaşılmıştır. Buna göre ayrıntılı olarak ele alınacak olursa, doğu sahilleri ahalisinin ticaretinin Rusya ile olması ve Rusya sularında ticaret etmenin Rusya gemilerine mahsus bulunması sebebiyle, Osmanlı gemi kaptanları Osmanlı sularında Osmanlı sancağı ve Rusya sularında Rusya bandırası açmayı adet etmişlerdir. Bu hal gemi kaptanlarının vatandaşlık değiştirmelerine sebep olmaktadır. Rusya Konsolosları tarafından da bu durumu destekler tarzda patente verilmektedir. Buna karşılık tedbir olarak gemi defterinin altı ayda bir kere şehbenderlere gönderilmesi, şehbenderlerin sahillerde teftiş yaparak Rus bandırası açanları vilâyete bildirmesi ve bunlara patente verilmesinin men edilmesi hususları Devlet Şurası'na tasarı olarak havâle edilmiştir. Kaptanların bu suistimallerinin sebeplerinden biri Rusya sularında ticaretten istifade etmek olup diğer sebep ise yabancı gemi satışının yasak olması nedeniyle gemi sahiplerinin şikeli hareketlerde bulunmasıdır. Mevzu bahis gemi satışı yasağının kaldırılması ve Osmanlı ve yabancı limanlara gidip gelecek Osmanlı tüccar gemilerinin liman idârelerinden resmi tezkire almaları, mevzu bahis

⁴⁵¹ BOA, *HR.TH*, No. 191, Gömlek No. 99, 1.

suistimalleri ortadan kaldırmaya yetecektir. Gerekenlerin yapılması talep edilmiştir. (8 Ağustos 1871)⁴⁵²

Belgelerde dikkat çeken gemilerle ilgili diğer bir durum ise bir geminin alabora olmasıdır. *Şukufubahri* isimli bir geminin batması olayı ile ilgili bilgilere de tesâdüf olunmaktadır. Zira ticari ve sosyal yönü olan bu durum şehbenderlikleri de ilgilendirmektedir. Poti Şehbender Vekili Ömer Sabri Efendi tarafından Hâriciye Nezâreti'ne yazılan 11 Ekim 1872 tarihli belgeye göre, yarısı İstanbul Süleymaniye'de Acıçeşme'de ikamet eden Koloğlu Mustafa Bey'e diğer yarısı da Rizeli Hacı Mustafa isimli kaptana ait olan 11 bin kilelik⁴⁵³ Osmanlı bayrağını taşıyan *Şukufubahri* isimli gemi İstanbul'a gitmek üzere Batum'dan yola çıkmıştır. Hareket saatinden yaklaşık 3 saat sonra çıkan şiddetli bora, mezkûr gemiyi Poti açıklarında karaya atarak batırmıştır. 2 kaptan ve 7 tayfa kendilerini sahile atıp kurtulduysa da biri fazlasıyla zayıf olan 3 kişi bulunamamıştır. Meşe ağacından üretilmiş 2800 adet travers⁴⁵⁴, 110 ceviz kütüğü ve 50 adet çam tahtasından ibaret olan gemi yükünün sahibinin, Batum tüccarından İlyas Efendi ve ortaklarının olduğu anlaşılmıştır. Durum yük sahiplerine Lazistan Mutasarrıflığı vasıtasıyla bildirilmek üzere durum beyan edilmiştir.⁴⁵⁵ Tayfa ve malların güzelce korunması için geminin battığı yerde gereken tedbirlerin hızlıca alındığı da ifadelerden anlaşılmaktadır.⁴⁵⁶

Ticaret ile ilgili söylenecek diğer bir husus, ticari malların mahiyeti ile ilgilidir. Gemiler ve ticaret başlığı altında ve Poti Şehbenderliği babında ele alınan belgelerden tespit edilebildiğine göre yukarıda da bahsi geçen mallardan başka ticari mallar da tespit edilmiştir. Buna göre yabancı memleketlerden Osmanlı'ya gelen hayvan derisi ve hayvansal ürünler bulunmaktadır.⁴⁵⁷ Diğer bir tespit ise, Rusya bayrağını taşıyan ve tayfası Müslüman olan 4 yelkenli bir geminin silah ve mühimmat yüküyle açık

⁴⁵² BOA, *HR.MKT*, No. 749, Gömlek No. 40, 4. (Ayrıca bk. BOA, *HR.MKT*, No. 749, Gömlek No. 40, 1.).

⁴⁵³ Kile: Tahılın türüne, kullanıldığı yere ve zamâna göre ağırlığı değişen ölçek. (*Kubbealtı Lugatı*, "Kile" (Erişim 31 Mayıs 2023)).

⁴⁵⁴ Travers: Demir yollarındaki rayları birbirine bağlayan, ağaç, demir veya betonarme parçalardan her biri. (*Kubbealtı Lugatı*, "Travers" (Erişim 31 Mayıs 2023)).

⁴⁵⁵ Bk. BOA, *HR.MKT*, No. 767, Gömlek No. 30, 1.

⁴⁵⁶ BOA, *HR.MKT*, No. 767, Gömlek No. 30, 2. (Ayrıca bk. BOA, *HR.MKT*, No. 767, Gömlek No. 41, 1.).

⁴⁵⁷ BOA, *HR.TH*, No. 158, Gömlek No. 23, 1.

denizlerde dolaştığının Poti Şehbenderliği tarafından bildirilmesidir.⁴⁵⁸ Bu durum için gerekli tedbirlerin alınması ilgililerden istenmiştir.⁴⁵⁹

Sonuç olarak bu bölümde Poti Şehbenderliği bağlamında ticari faaliyetler ve gemilerle ilgili olaylar incelenmiştir.

⁴⁵⁸ BOA, *BEO*, No. 2712, Gömlek No. 203373, 2.

⁴⁵⁹ BOA, *BEO*, No. 2712, Gömlek No. 203373, 1.

3. SONUÇ

Tarihsel geçmişi M.Ö. 5. yüzyıla kadar dayanan ve bugün Gürcistan'ın önemli bir liman kenti olan Poti, günümüze gelinceye kadar çeşitli milletler arasında el değiştirmiştir. Müslümanların bölge ile ilk temasları ise Hz. Ömer dönemine kadar eskiye dayanmaktadır. Akabinde burası Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Harezmşahlar, İlhanlılar, Timur Devleti, Karakoyunlular, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlılar gibi farklı devletler hâkim olmuşlardır. Bu devletler bazen doğrudan yönetseler de çoğu zaman mahalli Gürcü idâreciler eliyle idâre etmişlerdir. Gürcistan'ın güçlü ve birleşik olduğu dönemlerde ise Gürcistan'a bağlı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Poti ile ilk teması ise İstanbul'un fethinin hemen sonrasında olmuştur. Bu dönemde bölgede İmereti Krallığı ile mahalli Dadyan hanedanı arasında nüfuz mücadelesi vardır. İstanbul'un fethi sonrasında Karadeniz'in doğu kıyıları ve Sohum ile birlikte Poti de Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Lala Mustafa Paşa'nın İran Seferi neticesinde ise bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti pekişmiş ve Osmanlı döneminde Faş (Poti) Kalesi stratejik bir önem kazanmıştır. Tiflis'in Osmanlı idâresinde olduğu dönemde buraya yardımların Poti üzerinden sağlanması düşünülmüş ve bu sebeple kalesinin tamiri gündeme gelmiştir. Bu anlamda en önemli tamir ise III. Ahmed döneminde gerçekleştirilmiştir.

Yaklaşık beş asır Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Poti, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin elinden çıktıktan ve Rusya idâresine geçtikten sonra da Poti stratejik önemini korumuştur. Buraya Ruslar demiryolu, telgraf hattı, birinci sınıf kale ve iskele yapmak suretiyle yatırımlar yapmıştır.

Poti, elinden çıktıktan sonra da, bulunan tebaasının hak ve menfaatlerini korumak, bölgedeki gücünü yitirmemek ve siyasi hamlelerden haberdar olmak maksadıyla Tiflis Şehbenderliği'nin de tavsiyesi doğrultusunda Osmanlı Devleti burada bir şehbenderlik tesis etmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla 1863'te kurulan şehbenderliğe ilk tayin edilen Hüseyin Ağa'dır. Son tayin edilen şehbender ise Eyüp Sırrı Efendi'dir (1907). Tespit edilen şehbender sayısı 32'dir. Şehbenderlerin kimi zaman Osmanlı tebaasından olup farklı milletlerden seçildiği de görülmüştür.

Ekseriyetle padişah irâdesiyle göreve getirilen şehbenderler; görev değişimi, şikâyetler, vefat, görev yerine dönmekten kaçınma, istifa, zimmete para geçirme ve görevini lâıykıyla yerine getirememesi gibi farklı sebeplerden ötürü görevden alınmışlardır. Kimi şehbenderlerin birden fazla yabancı dil bildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte görev yapanlar arasında yabancı dil bilmeyen şehbenderlerin de var olduğu anlaşılmaktadır.

Tespit edilebildiği kadarıyla Poti Şehbenderliği'nde görevlendirilen şehbenderlerin maaşları 900 ila 2000 kuruş arasındadır. Tahsisat ise 300 kuruş ila 1500 kuruş arasında değişmiştir. Poti Şehbenderleri görevlerinde kaldıkları müddetçe burada devlet adına gayret göstermişlerdir. Osmanlı tebaasının hak ve menfaatini gözetmek, din değiştirenler, cinayet işleyenler ve asker kaçaklarının yakalanmasını sağlamak, hırsızlık vakalarının çözülmesinde yardımcı olmak, Osmanlı'ya ait vapurların sorunlarını çözmek, resmi devlet adamlarını karşılamak, vize ve pasaport işlemlerini icra etmek, salgın hastalıklarda mücadele etmek, Poti'de cereyan eden önemli olayları devlete bildirmek, yerel neşriyatı takip etmek, vefat ve miras olaylarıyla ilgilenmek gibi görevleri yerine getirmeye gayret etmişlerdir. Şehbenderlerden başarılı olarak görev icra edenler olduğu gibi, görevini gereği gibi yapamayanlar, hatta devlet aleyhine zararlı faaliyetlerde bulunanlar da olmuştur.

Poti Şehbenderliği'nin 1880 yılında bir yangına maruz kalması, bir dönem evraklarının zayi olmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı bazı evraklarda eksiklik olabileceği düşünülmektedir.

Şehbenderliğin gelir ve giderleri bağlamında; gelirlerinin ekseriyetle pasaport ve vize işlemlerinden geldiği tespit edilmiştir. Giderler ise ekseriyetle kira giderleri olup ekseriyetle ruble cinsinden ödendiği tespit edilmiştir. Diğer giderler ise biriken kâtip maaşları, kançılary masrafları, telgraf bedelleri, şehbenderhaneye tahsis edilen mühür bedelleri, halka verilen sadakalar, mühür muamele bedelleri, kırtasiye giderleri, mühür mumu bedelleri, posta bedelleri, ulaşım giderleri, yiyecek bedelleri, mürekkep bedeli, vapur pul bedeli ve defin ve tekfin giderleri olarak tespit edilmiştir.

Poti Şehbenderliği'nin icra ettiği faaliyetlere gelince bunlar *siyasi, askeri, sosyal ve ticari* olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Poti Şehbenderliği'nin bu dört madde kapsamında icra ettiği faaliyetler ve devlet ile olan yazışmaları değerlendirilmiştir. Siyasi faaliyetler kapsamında Poti ve çevresinde vuku bulan iç

karışıklıklar ile Ermeni ve Rumların bu bölgede çıkardığı fitne ele alınmıştır. Askeri faaliyetler kapsamında ise bu bölgedeki diğer şehbenderlikler gibi Poti Şehbenderliği de Rusya'nın askeri teşebbüslerini ve çeşitli meseleleri yakından incelemiş ve Osmanlı Devleti'ne bu konuda gerekli istihbaratı sağlamıştır. Sosyal faaliyetlere gelince bu faaliyetler *mahkemeler ve celpler, cinayet ve hırsızlık vakaları, göçler, salgın hastalıklar ve diğer sosyal olaylar* başlıkları altında incelenmiştir. Ve son olarak ticari faaliyetler ele alınarak *vize ve pasaport işlemleri ve gemiler ve ticaretle ilgili meseleler* ele alınmıştır.

Kısaca, Osmanlı Devleti bölgedeki tebaasının haklarını korumak amacıyla Poti'de açtığı şehbenderliğin, faaliyetlerini yarım yüzyıla yakın bir süre devam ettirmiş, burada tesis ettiği şehbenderlik vasıtasıyla hem vatandaşlarının menfaatlerini korumayı hem de Rusya Devleti'ni yakından takip etmeyi amaçlamış, özellikle doğuda kendisi için en büyük tehlike olan Rusya'nın faaliyetlerini izleyerek gelişmelerden haberdar olmaya çalışmış; siyasi, ticari ve sosyal gelişmeleri takip etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abacı, Müslimen. *II. Abdülhamid Döneminde Karadeniz Bölgesindeki Şehbenderliklerin İstihbarat Faaliyetleri (1876-1909)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akpınar, Mahmut. *Osmanlı Devleti 'nde Şehbenderlik Müessesesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Arslan, Ersin. *Trabzon, Batum ve Poti Limanlarının Rekâbet Açısından Ahp Yöntemi İle Değerlendirilmesi*. Trabzon: Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aydın, Mahir. “Faş Kalesi”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 06/06 (Aralık 1986), 67 - 138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112728>
- Aydın, Mustafa. “Faş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 2 Haziran 2023. <https://islamsiklopedisi.org.tr/fas--gurcistan>
- Bingöl, Sedat. “Osmanlı Devleti’nde Kriptografik Uygulamalar ve Kod Defterleri”. *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 56 (Eylül 2022), 113 – 129. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2491394>
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.]MKT.MHM*. 361/44/1; 371/33/2; 371/33/3; 371/33/4; 413/100/4.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı [A.]MTZ.(04)*. 176/29/1.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Babıali Evrak Odası Evrakı [BEO]*. 1108/83037/1; 1174/88013/2; 1174/88013/1; 1609/120636/1; 3436/257640/1; 501/37545/1; 777/58224/3; 777/58224/2; 1005/75316/1; 1333/99959/1; 3184/238772/1; 689/51622/1; 258/19335/1; 258/19293/2; 2054/154013/1; 719/53889/1; 2712/203373/1; 2712/203373/2.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi [DH.MKT.]*. 1756/51/1; 1767/81/1; 2637/20/1; 1128/23/1; 1128/23/5; 1128/23/7; 1128/23/8; 376/11/1; 1309/52/1; 1309/52/2; 1309/52/3; 1309/52/4; 113/51/1; 113/51/2; 2077/70/1; 2489/105/1.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat Komisyonu [DH.TMIK.M]*. 124/3/1; 124/3/2; 204/47/1; 204/47/3; 206/18/1; 206/18/3; 200/39/2; 200/39/5; 200/39/6.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti İdare [HR.İD]*. 697/1/2; 697/1/3; 697/90/2; 697/45/4; 696/13/2; 696/55/3; 696/53/1; 704/33/3; 697/4/4; 696/46/2; 697/100/2; 697/4/2; 697/4/3; 697/4/5; 697/20/2; 696/8/3; 696/10/3; 696/25/1; 697/73/2; 697/77/2; 696/41/3; 697/81/2; 697/82/2; 696/35/3;

696/36/5; 696/42/1; 697/94/2; 697/99/2; 696/48/3; 696/49/3; 696/56/3;
696/60/2; 696/72/2; 696/70/3; 697/45/4; 696/22/5; 696/22/6; 697/74/2;
696/45/2; 696/47/2; 696/47/3; 697/34/2; 697/34/3; 697/23/2; 697/20/2;
697/50/2; 697/54/2; 696/3/3; 696/22/5; 696/29/1; 697/76/2; 697/72/2;
696/29/1-2; 697/72/3; 697/75/2; 697/80/2; 697/84/2; 697/85/2; 697/91/2;
696/51/2; 697/88/2; 697/90/2; 697/89/2; 697/92/2; 696/44/2; 697/93/2;
697/95/2; 697/97/2; 697/101/2; 696/54/2; 696/58/2; 696/59/2; 696/68/2;
696/1/2; 696/8/3; 696/5/2; 697/68/2; 696/22/5; 697/68/2; 696/32/1; 697/87/2;
697/86/2; 697/93/2; 697/95/2; 696/61/3; 696/67/3; 697/6/2; 91/56/6; 91/68/2.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Hukuk Kısmı Evrakı [HR.H]*.
293/2/2; 293/2/3; 293/3/2; 293/4/2; 293/6/3; 293/13/2; 293/15/2; 293/16/2;
293/17/2; 293/19/2; 293/22/2; 293/24/7; 293/25/2; 293/27/2; 293/30/2;
293/32/2; 293/37/2; 293/41/2; 293/46/2; 293/47/2; 293/48/2; 293/49/2;
293/50/2; 293/52/2; 293/53/2; 293/53/3; 293/56/2; 293/57/2; 293/57/3;
293/59/2; 293/61/2; 293/62/2; 293/63/2; 293/64/2; 293/65/2.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı [HR.HMŞ.İŞO]*. 196/119/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Mektûbi Kalemi Evrakı [HR.MKT]*. 829/77/1; 829/77/5; 836/4/2; 486/67/4; 486/67/1-2; 647/60/1;
750/14/1; 695/39/1; 695/39/2; 895/19/1; 878/73/1; 878/73/3; 601/82/1;
601/82/3; 728/24/1; 728/24/4; 744/63/1; 749/48/1; 759/21/1; 759/21/2;
755/29/1; 756/12/1; 899/67/1; 638/84/2; 749/40/1; 749/40/4; 749/40/5;
767/30/1; 767/30/2; 767/41/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyeti [HR.SAİD]*. 9/27/4; 4/15/1-2.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Petersburg Sefâreti [HR.SFR.1]*.
19/94/1; 19/94/2; 126/48/3; 28/20; 46/44/1; 20/66/3; 44/2/1; 57/35/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Sofya Sefâreti [HR.SFR.04]*.
611/37/1; 609/175/1; 610/20/1; 609/175; 611/37/1; 611/60/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Siyasi [HR.SYS]*. 1379/39/1-2-3;
1366/43; 2771/16/6; 1377/18/1; 1365/75/1-2; 1306/33.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Tahrirat [HR.TH]*. 369/21/1;
271/18/1; 271/18/2; 72/54/1; 109/80/1; 103/91/1; 106/113/1; 107/9/1; 151/2/1;
151/54/1; 158/101/1; 342/54/1; 64/26/1; 75/24/1; 342/54/1; 243/81/1;
247/71/1; 256/94/1; 308/63/1; 282/75/1; 309/11/2; 299/101/1; 282/73/1; 70/59;
70/59/2; 70/59/3; 191/99/1; 158/23/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı [HR.TO]*.
360/106/1; 134/58/1; 332/61/1; 125/112/1; 125/115/1; 336/110/1; 344/31/1;
349/41/1; 118/89/1; 615/98/1; 327/79/1; 90/140/1 (1-2-3-4-5-6-7-8).

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdiriyyeti [HR.UHM]*. 262/8/2; 275/47/4; 283/71/5; 149/40/1; 255/85/2; 258/8/1; 262/8/2; 50/30/1; 50/30/2; 50/30/4; 50/30/5; 50/30/7.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Haritalar [HRT]*. 0418.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Îrâde Hâriciye [İ.HR.]*. 195/11058/1; 409/39/6; 264/15850/3-4-5; 264/15850; 253/15029; 262/15715; 268/16107/1; 268/16107/2; 271/16351; 269/16202; 281/17398/1; 281/17398/2; 284/17725/1; 284/17725/3; 288/18034/2; 296/1; 296/3; 296/18749/1; 296/18749/4; 320/20649/2; 349/35/2; 349/61/2; 345/75/1; 345/75/2; 375/42/1; 375/42/2; 375/42/6; 366/46/4; 366/46/5; 366/46/6; 366/46/7; 366/46/9; 409/39/2; 409/39/4; 409/39/6; 369/51/1; 369/51/4.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Îrâde Taltifat [İ.TAL]*. 275/49/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Şura-yı Devlet Evrakı [Ş.D]*. 2718/65/1; 2718/65/2; 1827/17/2; 1827/17/16.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı [Y.A.HUS]*. 497/65/2; 497/65/3; 519/117/3; 343/31/1; 343/31/2; 343/31/3; 343/31/4; 347/24/1; 347/24/2; 347/24/3; 342/59/3; 324/67/3; 343/53/3; 348/129/2; 348/129/3.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı [Y.A.RES]*. 53/9/1.

BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı [Y.MTV]*. 132/105/1; 132/105/2.

Çelebi, Evliya. *Seyahatname*. çev. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman. 2. Cilt – 1. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Çoğ, Mehmet. “Gürcüler Arasında İslâmiyet’in Yayılması”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2 (Haziran 2007), 39 – 54. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/47026>

Coşkun, Ali. Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2020.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 33. Baskı, 2017.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Katalog Devlet Arşivleri (Online). (<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>).

Ekinci, İlhan. “Karadeniz’de Bir Serbest Liman Denemesi: Batum (1878-1886)”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 14/14 (Nisan 2007), 64-70.

- Erdoğan, Selim. “Serbest Bölgeler: Dünyada ve Türkiye’de”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/4 (Ekim 1988), 337-338.
- Genç, Sabit. “XX. Yüzyıl Başlarında Amasya Sancağında Ermeni ve Rumlardan Kaynaklanan Asayiş Problemleri”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Haziran 2021), 219-258.
- Gör, Emre. “1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme”. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2/1 (Mayıs 2019), 70-85.
- Gümüş, Nebi. *XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Gümüş, Nebi. “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet’in Tiflis’te Öldürülmesi”. *Akademik-Us* 1/3 (2019), 1-13.
- Hayırlıdağ, Mustafa. “Osmanlı’da Salgınla Mücadelede Yazılmış Bir Eser “Koleraya Karşı Ne Yapmalı””. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 13 (Nisan 2021), 75-84. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1618231>
- İbrahim Tali. *Dr. İbrahim Talî Bey’in Günlüğü*. haz. Erdal Aydoğan – Şaban Ortak İstanbul: Arba Yayınları, 2000.
- Kazdal, Mehmet. *Vezir İshak Paşa’nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Lugatı (Online). <http://lugatim.com/>
- Mustafayev, Beşir. “Kafkaslarda Müslüman-Türk Soykırımı (1905-1920)”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/1 (Mayıs 2012), 533-561.
- Nusretoğlu, Telman. “Güney Kafkasya Şehbenderlik Raporlarında Ermeni Meselesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129/254 (Ekim 2021), 119-134.
- Sami, Şemsettin. *Kâmûs-ı Türki*. İstanbul: İdeal Kültür – Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2. Baskı, 2017.
- Şık, Zafer. *Adını Ben Koydum İsimler Kılavuzu (Osmanlıca İmlalı)*.
- Şık, Zafer. *Osmanlı Arşivlerinde Ermeni ve Rum İsimleri Kılavuzu*.
- Turan, Resul. *Çarlık Rusya’sı Döneminde Batum Vilâyeti (1878-1914)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2019.

Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Sözlükleri (Online). <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Tarih Kurumu, Tarih Çevirme Kılavuzu (Online). <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Türkiye Kültür Portalı (Online). <https://www.kulturportali.gov.tr/>

Unat, Faik Reşit. *Osmanlı Seyirleri ve Seyaretnameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968.

EKLER

Ek 1

Osmanlı Devleti Asyası-Kuzeydoğu, Şarki Anadolu ve Kafkasya Haritası.
(Ölçek: 1/1500000)

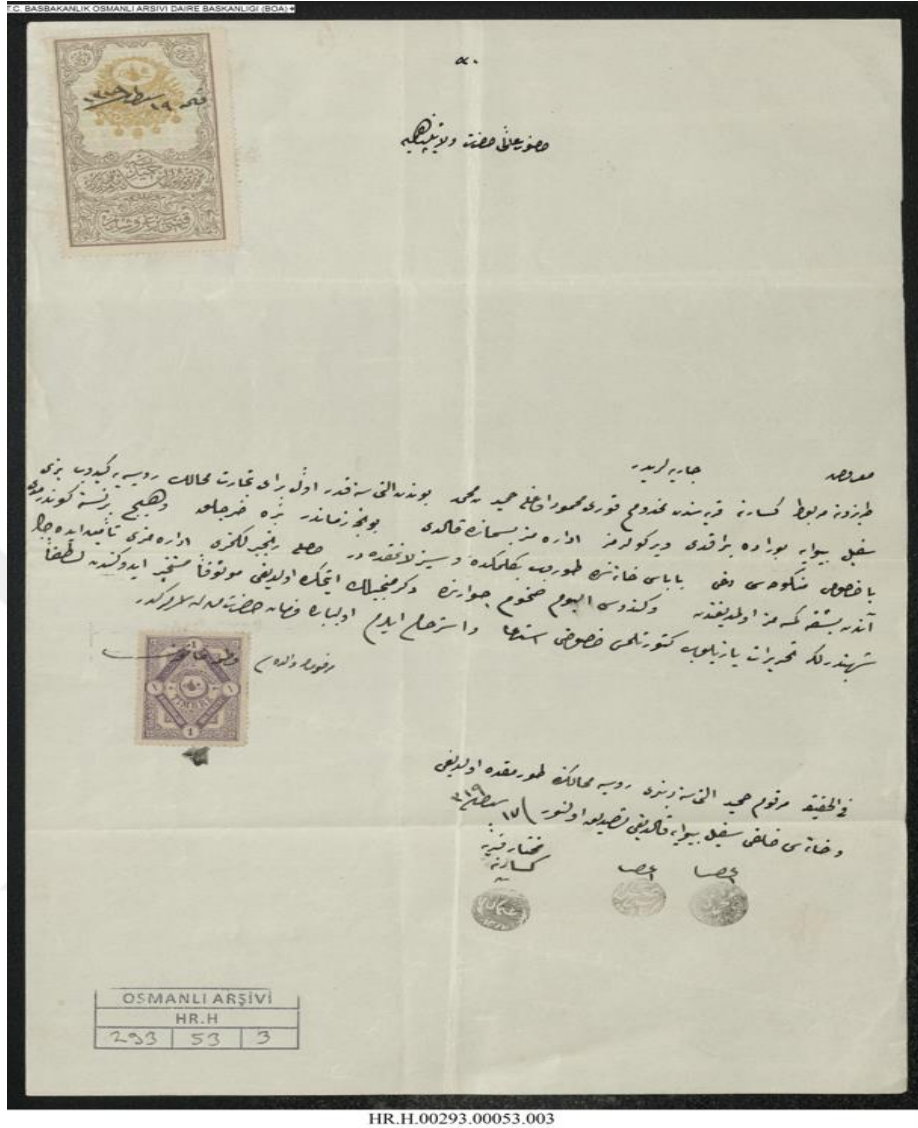
Kaynak: Devlet Arşivleri (<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>)

Ek 2

Poti'nin (Faş) Konumunu Gösterir Harita

Kaynak: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/>

Koru Mahmutoglu Hamit oğlu Mehmet'in annesi Fatma Hatun tarafından Trabzon

Vilayetine yazılan 3 Mart 1904 tarihli maruzat

Kaynak: Devlet Arşivleri (<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>)